

CUMHURİYETİN 100. YILINDA
SOSYAL BİLİMLER
-YÖNETİM BİLİMLERİ YAKLAŞIMIYLA-

EDİTÖRLER
PROF. DR. RANA ATABAY KUŞÇU
ÖĞR. GÖR. TAYYAR TEPE
ÖĞR. GÖR. ELİF YURTOĞLU PEK

CUMHURİYETİN 100. YILINDA
SOSYAL BİLİMLER
-YÖNETİM BİLİMLERİ YAKLAŞIMIYLA-

EDİTÖRLER
PROF. DR. RANA ATABAY KUŞÇU
ÖĞR. GÖR. TAYYAR TEPE
ÖĞR. GÖR. ELİF YURTOĞLU PEK

 MEDİPOL
UNV-YAYIN
MEDİPOL ÜNİVERSİTESİ
YAYINLARI

İstanbul Medipol Üniversitesi Yayınları: 74

Yayın Adı

Cumhuriyetin 100. Yılında Sosyal Bilimler
-Yönetim Bilimleri Yaklaşımıyla-

Editörler

Prof. Dr. Rana Atabay Kuşçu
Öğr. Gör. Tayyar Tepe
Öğr. Gör. Elif Yurtoğlu Pek

Yayıncı

İstanbul Medipol Üniversitesi
Kavacık Kuzey Kampüs, Kavacık Mah.
Ekinciler Cad. No:19 34810 Beykoz/İstanbul

Yayın Koordinatörü

Emel Murtezaoğlu

Mizanpaj

Sertan Vural-Medicomia

Kapak

Levent Karabağlı-Medicomia

Basım Tarihi

2024

ISBN

978-605-4797-76-9

e-ISBN

978-605-4797-77-6

Baskı

Liva Kağıtçılık Kirtasiye İç ve Dış Ticaret Ltd. Şti.
Abdurrahmangazi Mah. Külliye Cad. No: 16/A Sancaktepe/İstanbul
Tel: 0850 215 14 02
info@livabasim.com
Sertifika No: 73245

Bu eser, İstanbul Medipol Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu tarafından
Cumhuriyetin 100. Yılına armağan olarak hazırlanmıştır.

Değerli Akademisyenler, Sevgili Öğrenciler ve Okurlar;

29 Ekim 1923'te kurulan Türkiye Cumhuriyeti, bir ulusun özgürlük ve bağımsızlık tutkusunun somut bir ifadesi olarak tarihe geçmiştir. Bugün, Türkiye Cumhuriyeti'nin 100. yılını kutlamak sadece bir yıl dönümü değil, aynı zamanda geçmişimize ve geleceğimize saygı ve taahhüttür. İstanbul Medipol Üniversitesi olarak bu bilinçle gelecek kuşaklara daha iyi bir Türkiye bırakma sorumluluğunu taşıyor ve aydınlık yarınlar için çalışıyoruz. Bu çabanın bir ürünü olarak Türkiye Cumhuriyeti'nin 100. yılını bilimsel bir çıktıyla kutlamak üzere bizleri bir araya getiren bu eser, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu akademisyenlerinin özverili çalışmasının sonucudur.

Sosyal bilimlerin geçmişten günümüze gelişimine şahit olduğumuz bu eser, geçmişimizden dersler çıkararak geleceğe büyük yürüyüşün bir belgesi ve rehberi olacaktır.

Cumhuriyetimizin temel değerlerine bağlılığımızı koruyarak bilimsel katkımızı sürdüreceğiz. Akademimizi daha da yükseklerle taşıyabilme inancını sergileyen bu eser, Türkiye Cumhuriyeti'nin yeni yüzyılına armağanımızdır.

Eserin ortaya çıkışında tüm katkı sağlayanlar ile, özverili yaşamlarıyla Cumhuriyet'in değerlerini oluşturanlara saygı ve şükranlarımı sunuyorum.

Prof. Dr. Ömer CERAN

İstanbul Medipol Üniversitesi Rektörü

Saygıdeğer Okuyucular,

Bugün, Türkiye Cumhuriyeti'nin 100. yılını kutlamanın büyük bir gurur ve heyecanı içindeyiz. Bu kutlu yılda, millet olarak geçmişimize ve mirasımıza olan derin saygımızı yineleyerek, geleceğe olan umudumuzu tazelemek istiyoruz. Bu kutlama düşüncesinin bir parçası olan bu kitap, İstanbul Medipol Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu akademisyenlerinin ürünü olarak ortaya çıkmıştır.

Cumhuriyetimizin kurucusu, Büyük Önder Mustafa Kemal Atatürk'ün,

“Hayatta en hakiki mürşit ilimdir” sözünden hareketle, bu eser, ilmin peşinde olan bir akademik kadroyla kaleme alınmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin sosyal bilimler alanındaki 100 yıllık yolculuğunu bir araya getiren ve anlatan bir derlemedir.

Kitap, sosyal bilimler disiplinlerinden Bankacılık, Çevirmenlik, Dış Ticaret, Halkla İlişkiler, İnsan Kaynakları, İşletme, Lojistik, Maliye, Muhasebe, Radyo Televizyon, Havacılık, Sosyal Hizmetler ve Spor Yönetimi alanlarındaki kazanımları ve dönüşümleri aktarırken, aynı zamanda geleceğe dair bir vizyonun izlerini de sunmaktadır. Sosyal bilimler alanında çalışan ve ilgi duyan herkese katkı sağlaması temennisiyse...

Ülkemizin, milletimizin, çocuklarımızın geleceğine katkı sunacağımız nice yüzyıllara...

Saygılarımla,

Prof. Dr. Rana ATABAY KUŞÇU

Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Müdürü

BÜYÜK MİRAS,
PARLAK GELECEK:
100 YILIN HİKÂYESİ

RANA ATABAY KUŞÇU¹
TAYYAR TEPE²
ELİF YURTOĞLU PEK³

GİRİŞ

Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılışının ardından Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu, büyük bir milat olarak tarih sahnesine çıktı. Bu devrimci adım, geçmiş onurlandırmanın yanı sıra, yeni bir geleceği inşa etmenin de başlangıcını oluşturdu. Atatürk ve silah arkadaşları, büyük bir özveri ve vizyonla ülkeyi çağdaş dünya ile uyumlu hâle getirmek için çalıştılar.

Bugün, Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı İmparatorluğu'nun mirasını taşıyan, kendi kimliğini ve değerlerini güçlendirmiş bir ülke olarak ilerlemektedir. Bu ise bizlere hayalini kurduğumuz o geleceği inşa etme fırsatı sunmaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun yüzüncü yılında, geçmişimize saygı duyarken, geleceğe umutla bakıyoruz. Atatürk ve silah arkadaşlarına minnettarız, çünkü onlar bize bu büyük imkânı sundular. Bizler de Türkiye vizyonunda yer alan daha aydınlık, daha adil ve daha ilerlemiş bir ülke olma yolundaki hedeflerin gerçekleşmesine katkı sunmak istiyoruz.

Türkiye Cumhuriyeti'nin 100. yılını karşılamak hem bir gurur hem de bir dönüm noktasıdır. Bu büyük milat bizlere Türkiye'nin tarihi, kültürel ve ekonomik evrimini kutlama ve gözden geçirme fırsatı sunuyor. Cumhuriyetin ilanından bu yana geçen bir asır boyunca, ülkemiz genişlemiş, dönüşmüş ve birçok farklı alanda büyük başarılarla imza atılmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin 100. yılını kutlamak ve bu süreci çok yönlü anlamak amacıyla kaleme alınan bu kitap, Türkiye Cumhuriyeti tarihindeki sosyal ve ekonomik açıdan gerçekleşen gelişmeleri ve oluşan değişiklikleri incelemek üzere uzmanların ve akademisyenlerin bir araya geldiği bir çalışmadır. Her bir bölüm, farklı bir konuyu ele alacaktır. Kitabın içeriğinde yer alan bölümler ve yazarlar şu şekildedir;

Bölüm 1: Cumhuriyetin 100. Yılında Bankacılık ve Sigortacılık

Yazarlar: İrfan ERSİN, Sümeyya ALTUNTAŞ ve Numan ÖZAKPINAR

Türkiye'nin bankacılık ve sigortacılık sektörlerinin 100 yıllık tarihinin incelendiği bu bölümde, bu sektörlerin Türkiye ekonomisine olan katkıları ve gelecekteki potansiyeli ele alınmıştır.

- 1 Prof. Dr., İstanbul Medipol Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Orcid: 0000-0001-9968-5983, ratabay@medipol.edu.tr
- 2 Öğr. Gör., İstanbul Medipol Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Yönetim ve Organizasyon Bölümü, Orcid: 0000-0001-9976-5190, ttepe@medipol.edu.tr
- 3 Öğr. Gör., İstanbul Medipol Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Yönetim ve Organizasyon Bölümü, Orcid: 0000-0001-8909-6616, eyurtoglu@medipol.edu.tr

Bölüm 2: Cumhuriyetin 100. Yılında Dış Ticaret

Yazarlar: Gülsena SAMSUNLU, Ercan KARAKEÇE ve Masoud SHEIKHI

Türkiye'nin dış ticaretinin 100 yıllık yolculuğunun incelendiği bu bölümde, Türkiye'nin uluslararası ticaretteki rolü ve gelecekteki ticaret fırsatları ele alınmıştır.

Bölüm 3: Bağımsızlığın ve Değişimin İlanı: Cumhuriyetin 100. Yılında Halkla İlişkiler

Yazar: Emine AKBAŞ DEMİRKAN

Halkla ilişkilerin Türkiye'deki evriminin incelendiği bu bölümde, halkla ilişkilerin toplumla iletişimdeki kritik rolü vurgulanmıştır.

Bölüm 4: Türkiye'de İnsan Kaynakları Yönetiminin 100 Yılı

Yazarlar: Ceyda SARI ve Bureu DABAKOĞLU

Türkiye'deki insan kaynakları yönetiminin 100 yıllık tarihinin incelendiği bu bölümde, örgüt kültürünün rekabetteki rolü ile insan kaynakları yönetiminin gelecekteki stratejik önemi ele alınmıştır.

Bölüm 5: Cumhuriyetin 100. Yılında Türk İşletme Tarihine Bir Bakış

Yazarlar: Fatma Betül ORTAKÖY ve Nagehan UZUN

Türk iş dünyasının 100 yıllık geçmişinin incelendiği bu bölümde, iş dünyasının evrimi ve küresel pazardaki rekabet gücü ele alınmıştır.

Bölüm 6: Türkiye'de Lojistiğin 100 Yıllık Gelişimi

Yazarlar: Mehmet Ramazan ERGENE ve Bura Sabiha KELEK

Türkiye'de lojistiğin 100 yıllık gelişiminin incelendiği bu bölümde, lojistik sektörünün Türkiye ekonomisine etkisi ve gelecekteki potansiyeli değerlendirilmiştir.

Bölüm 7: Türkiye'de Maliyenin 100 Yılı: Cumhuriyet Dönemi Maliyenin Yapısı ve Uygulanan Maliye Politikaları

Yazarlar: Adem BAĞIŞ ALÇİÇEK, Çağrı ALAGÖZ ve Elif YURTOĞLU PEK

Bu bölümde, Türkiye'de maliyenin Cumhuriyet dönemindeki 100 yıllık tarihi ele alınmış ve maliye politikalarının ülke ekonomisine etkileri üzerinde durulmuştur.

Bölüm 8: Cumhuriyetin 100. Yılında Muhasebe

Yazarlar: Nuri GÜLTEKİN ve Gülnihal TORAMANLI

Bu bölümde, Türkiye'de muhasebenin 100 yıllık tarihi incelenmiş, muhasebenin ekonomik yönetimdeki kritik rolü ve gelecekteki önemi ele alınmıştır.

Bölüm 9: Türkiye’de Radyo ve Televizyon Yayıncılığının 100. Yılı

Yazar: Sonia LOTFI

Radyo ve televizyon programcılığının Türkiye’deki gelişiminin ele alındığı bu bölümde, medya dünyasının Cumhuriyet dönemindeki evrimi ve gelecekteki dönüşümleri değerlendirilmiştir.

Bölüm 10: Mucize Tayyarenin 100 Yıllık Öyküsü

Yazar: Bura Sabiha KELEK

Türkiye’nin havacılık tarihinin incelendiği bu bölümde, havacılığın ülke ekonomisine ve ulaşımına olan etkisi ele alınarak gelecekteki havacılık projelerine ışık tutulmuştur.

Bölüm 11: Türkiye’de Cumhuriyet Sonrası Sosyal Hizmetin Gelişimi

Yazarlar: Zeynep TÜRKYILMAZ ve Derya BAYRI MENGİLLİ

Bu bölümde, Türkiye’de sosyal hizmetin Cumhuriyet sonrası dönemdeki gelişimi incelenmiş ve sosyal hizmetin toplumsal etkileri değerlendirilmiştir.

Bölüm 12: Cumhuriyetin 100. Yılında Türkiye’de Çeviri Çalışmalarının Dünü ve Bugünü

Yazar: Ferit ACAR

Bu bölümde, Türkiye’de çeviri çalışmalarının tarihi ve bu alandaki değişiklikler incelenmiş, çeviri çalışmalarının dil ve kültür ile ilişkisi ele alınmıştır.

Bölüm 13: Cumhuriyetin İlanından Günümüze Türk Spor Çalışmaları

Yazarlar: Aytun GÜNEŞ ÇELİK, Yusuf BİLGİ, Dilay UNAN, Fatih KUŞÇU ve Koray KARABULUT

Son bölümde, Türk sporunun Cumhuriyet dönemindeki evrimi ve başarıları incelenmiş, sporun Türkiye’deki sosyal ve kültürel etkileri ele alınmıştır.

Bu kitap, Türkiye Cumhuriyeti’nin 100. yılını dönüm noktası olarak kutlamak ve ülkenin bu dönemdeki büyük başarılarını ve dönüşümlerini anlamak amacıyla hazırlanmıştır. Her bir bölüm, Türkiye’nin bu tarihsel anını derinlemesine inceleyerek okuyucuları bir yolculuğa çıkarmakta ve ülkenin gelecekteki potansiyelini keşfetme fırsatı sunmaktadır.

İÇİNDEKİLER

Bölüm 1

Cumhuriyetin 100. Yılında Bankacılık ve Sigortacılık	13
İrfan ERSİN, Sümeyya ALTUNTAŞ ve Numan ÖZAKPINAR	

Bölüm 2

Cumhuriyetin 100. Yılında Dış Ticaret	33
Gülşena SAMSUNLU, Ercan KARAKEÇE ve Masoud SHEIKHI	

Bölüm 3

Bağımsızlığın ve Değişimin İlanı: Cumhuriyetin 100. Yılında Halkla İlişkiler	45
Emine AKBAŞ DEMİRKAN	

Bölüm 4

Türkiye’de İnsan Kaynakları Yönetiminin 100 Yılı	53
Ceyda SARI ve Burcu DABAKOĞLU	

Bölüm 5

Cumhuriyetin 100. Yılında Türk İşletme Tarihine Bir Bakış	71
Fatma Betül ORTAKÖY ve Nagehan UZUN	

Bölüm 6

Türkiye’de Lojistiğin 100 Yıllık Gelişimi	83
Mehmet Ramazan ERGENE ve Bura Sabiha KELEK	

Bölüm 7

Türkiye’de Maliyenin 100 Yılı: Cumhuriyet Dönemi Maliyenin Yapısı ve Uygulanan Maliye Politikaları	97
Adem BAĞIŞ ALÇİÇEK, Çağrı ALAGÖZ ve Elif YURTOĞLU PEK	

Bölüm 8

Cumhuriyetin 100. Yılında Muhasebe	109
Nuri GÜLTEKİN ve Gülnihal TORAMANLI	

Bölüm 9

Türkiye’de Radyo ve Televizyon Yayıncılığının 100. Yılı	119
Sonia LOTFI	

Bölüm 10

Mucize Tayyarenin 100 Yıllık Öyküsü	127
Bura Sabiha KELEK	

Bölüm 11

Türkiye’de Cumhuriyet Sonrası Sosyal Hizmetin Gelişimi139
Zeynep TÜRKYILMAZ ve Derya BAYRI MENGİLLİ

Bölüm 12

Cumhuriyetin 100. Yılında Türkiye’de Çeviri Çalışmalarının
Dünü ve Bugünü147
Ferit ACAR

Bölüm 13

Cumhuriyetin İlanından Günümüze Türk Sporuna Çalışmaları159
Ayten GÜNEŞ ÇELİK, Yusuf BİLGİ, Dilay UNAN, Fatih KUŞÇU ve
Koray KARABULUT

BÖLÜM1

CUMHURİYETİN 100. YILINDA BANKACILIK VE SİGORTACILIK

İRFAN ERSİN¹
SÜMEYYA ALTUNTAŞ²
NUMAN ÖZAKPINAR³

GİRİŞ

Cumhuriyetimizin 100. yılında bankacılık ve sigortacılık sektörleri, Türkiye'nin ekonomik ve finansal dönüşümünün en belirgin yansımalarından biridir. Bu iki sektörün tarihsel gelişimi, ülkemizin finansal sistemindeki dönüşümün izini sürmek için önemli bir araçtır. Türkiye'de bankacılık, Osmanlı İmparatorluğu dönemine kadar uzanan köklü bir geçmişe sahiptir. Ancak modern anlamda düzenlenmiş bankacılık faaliyetleri, Cumhuriyetin kuruluşundan sonra hız kazanmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında özellikle devlet bankalarının kurulması, bankacılık sektörünün altyapısını oluşturmuş ve ekonomik kalkınmaya destek sağlamıştır. Daha sonraki yıllarda özel sektör bankalarının yükselmesi ve uluslararası finansal entegrasyonun artmasıyla birlikte bankacılık sektörü büyümeye devam etmiştir. Bugün Türkiye, gelişmiş bir bankacılık altyapısına sahiptir ve uluslararası finans merkezleri arasında yerini almıştır.

Sigortacılık sektörü ise Türkiye'de modern anlamda 19. yüzyılda başlamıştır. İlk sigorta şirketleri, özellikle yangın sigortası alanında faaliyet göstermiş ve zamanla diğer sigorta branşları da gelişmiştir. Cumhuriyet döneminde sigorta sektörü, özellikle kamu düzenlemeleri ve yasal altyapının oluşturulmasıyla büyümüş ve çeşitlenmiştir. Sağlık sigortası, kasko sigortası gibi yeni branşların gelişimiyle sigorta sektörü, vatandaşların ve işletmelerin güvence ihtiyaçlarını karşılamak için önemli bir araç haline gelmiştir. Türkiye'de bankacılık ve sigortacılığın göstergelerle açıklanması, finansal sektörün büyüklüğünü ve önemini vurgulamaktadır. Bu sektörlerin toplam aktif büyüklüğü, kredi hacmi, prim üretimi ve istihdam yaratma kapasitesi, ülkenin ekonomik kalkınmasına sağladığı katkıyı yansıtmaktadır. Cumhuriyetin 100. yılında bankacılık ve sigortacılık sektörleri, Türkiye'nin ekonomik büyümesinde ve finansal istikrarında temel taşlar olarak önemli bir rol oynamaktadır.

CUMHURİYET SONRASI TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜ

Bankalar fon fazlası olan kesimin tasarruflarını mevduat olarak toplayıp fon ihtiyacı olan karar birimlerine kredi olarak kullandırmaktadır. Böylelikle ha-

- 1 Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Medipol Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Bankacılık ve Sigortacılık Prog., Orcid: 0000-0002-7407-3654, iersin@medipol.edu.tr
- 2 Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Medipol Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Bankacılık ve Sigortacılık Prog., Orcid: 0000-0002-6834-8981, saltuntas@medipol.edu.tr
- 3 Öğr. Gör. Dr., İstanbul Medipol Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Bankacılık ve Sigortacılık Prog., Orcid: 0000-0001-7070-8643, nozakpinar@medipol.edu.tr

yata geçmek için fon bekleyen, geri dönüşü mümkün ve kârlı yatırımlar faaliyete geçerek ekonomide katma değer yaratmaktadır. Bankaların genel olarak; ekonomide fon arz eden kesimden fon talep eden kesime fon aktarılmasında, uygulanacak olan para politikalarının etkinliğinin artırılmasında, gelir ve servet dağılımını etkilemesi noktasında işlevleri bulunmakla birlikte bankalar çok çeşitli hizmetler sunmaktadır (Altuntaş, 2021:3).

Türkiye’de gerçek anlamıyla ilk banka iki Galata Bankeri tarafından 1847 yılında kurulan Bank-ı Dersaadet (Banque Constantinople)’tir. Ancak bu bankanın faaliyetleri çok uzun sürmemiştir. İlk millî bankamız 1863 yılında Memleket Sandıkları ile temeli atılan T.C. Ziraat Bankası olmuştur (Yazıcı, 2019:27).

Dinamik bir yapıya sahip olan bankacılık sektörünün gelişim serüveni günümüzde teknolojinin gelişmesiyle farklı boyut kazanarak değişime uğramıştır. Türk Bankacılık Sektörünün Cumhuriyet sonrası gelişim süreci dönemler itibarıyla aşağıdaki gibi ele alınmıştır.

1923-1933 Ulusal Bankacılık Dönemi

Cumhuriyetin ilk yıllarında Türkiye dışı açık bir politika izlemiş, millî gelir içerisinde dış ticaret önemli bir pay almış, gümrük uygulamalarıyla korunması gereken ulusal sanayii korunamamış ve sonuç olarak bu durum ülkede yabancı banka sayısının artış göstermesine yol açmıştır.

Bu dönemde Türk Bankacılık Sektöründe bulunan tasarruf mevduatının %60’a yakın bir kısmı ulusal bankalarda, %40’lık bir kısmı ise yabancı bankalarda toplanmıştır. Bank Franko Azyatik (Banque Franco Asiatique), Umumu Ticaret Hariciye Bankası (Banque Generale Pour Le Commerce Etranger) Cumhuriyetin ilk yıllarında Türkiye’de kurulan yabancı bankalar arasında yer almaktadır.

1929 yılında başlayan Dünya Ekonomik Buhranı (sur-production krizi) başta Amerika olmak üzere tüm dünyayı etkisi altına almıştır. Say yasasının (mahreçler) ” *her arz kendi talebini yaratır*” savının geçersizleştiği dolayısıyla ülkelerin ulusal/uluslararası piyasaya sunmuş oldukları ürünlerin yeterli talep görmediği ve sınai üretim kapasitelerinin neredeyse yarıya düştüğü büyük kriz yaklaşık yedi yıl sürmüştür (Başkaya, 2002: 15). Ekonomide küresel çapta yaşanan bu kriz Türk Bankacılık Sektörünü de derinden etkilemiştir.

Büyük Ekonomik Buhranı takiben 1980’li yıllara kadar yabancı bankalar Türkiye’de şube açmamış ve yeni banka kurmamışlardır. Bu kriz sonrası Türkiye’de ilk faaliyet gösteren yabancı banka 1977 yılında kurulan Arap Türk Bankası A.Ş. olmuştur.

1933-1944 Devlet Bankalarının Kuruluş Dönemi

Bu dönemde bankacılık faaliyetlerinin gelişmesiyle birlikte sektörde denetleyici ve düzenleyici kapsamlı yasal mekanizmaya olan ihtiyaç artmış ve bu dü-

zenlemeleri yapabilmek için kanunlar çıkarılmıştır (Uzunoğlu, 2020: 48). Bu kanunlar; Mevduatı Koruma Kanunu, Ödünç Para Verme İşleri Kanunu, 2999 Sayılı Bankalar Kanunu'dur.

1929 yılında başlayan Dünya Ekonomik Buhranı ve 1939-1945 yılları arasında gerçekleşen II. Dünya Savaşı'nın etkisiyle Türkiye ekonomisi de olumsuz etkilenmiştir. 1933-1938 yılları arasında Türkiye'de ekonomide devletçilik benimsenmiş, birçok özel banka ve yabancı banka kapanmıştır. Uygulanan temel politika değişikliği kapsamında devlet bankaları kurulmaya başlanmıştır. Halkbank, Denizbank, Sümerbank, Etibank ve İller Bankası bu dönemde kurulmuştur.

Sonuç olarak Türkiye'de bu dönemde çoğu özel bankanın faaliyetleri durmuş veya tasfiye edilmiş, çok sayıda yabancı banka faaliyetlerine son vermiş ve bu durum banka ve şube sayılarının azalmasına yol açmıştır. 1932 yılında Türkiye'de aktif banka sayısı 60 şube sayısı ise 483 iken, 1945 yılında banka sayısı 40'a, şube sayısı ise 411'e düşmüştür.

1944-1960 Özel Bankaların Geliştiği Dönem

Bu dönemin önemli özelliklerinden birisi ekonomi politikalarında reformlar kapsamında 7129 sayılı Bankalar Kanunu'nda (günümüzde 5411 sayılı kanun) yapılan değişikliklerdir. Özel sermayeli banka sayısının bu dönemde artış göstermeye başlaması ile sektöre yönelik yasal düzenleme yapılması ihtiyacı doğmuştur.

II. Dünya Savaşı sonrasında ekonomik hayatta canlanma etkisini bankacılık alanında da göstermiştir. 1944 yılında Yapı ve Kredi Bankası kurulmuştur. 1945-1960 yılları arasında kurulan bankalardan; Türkiye Vakıflar Bankası, Türkiye Öğretmenler Bankası, Denizcilik Bankası kamu bankası niteliğine sahiptir. Bu dönemde özel banka niteliğinde yaklaşık 30 banka kurulmuştur. Bu bankalardan günümüzde faaliyette olanlar; Yapı ve Kredi Bankası, Türkiye Garanti Bankası, Akbank T.A.Ş., Şekerbank ve Türkiye Sınai Kalkınma Bankası'dır.

1961-1979 Planlı Ekonomiye Geçiş Dönemi

Bu dönemde planlı ekonomiye geçiş amacıyla kalkınma planları hazırlanmıştır. Türk Bankacılık Sektörünü de ilgilendiren Kalkınma Planları (I, II, III) kapsamında; mevduat bankalarının kuruluşu sınırlandırılmış, ağırlıklı olarak kalkınma ve yatırım bankacılığının geliştirilmesi amaçlanmıştır (Çınar, 2018: 90). Bu dönemde kurulan kalkınma ve yatırım bankaları; T.C. Turizm Bankası, Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Bankası, Sınai Yatırım ve Kredi Bankası, Maden Bankası'dır.

Bu dönemin en önemli özelliklerinden biri de 1211 sayılı T.C. Merkez Bankası Kanunu'nda yapılan değişikliktir. Beş Yıllık Kalkınma Planında öngörülen

ulusal gelirin artırılması amacı doğrultusunda yapılması planlanan düzenlemelerle Merkez Bankasının kanunla görev ve yetkileri genişletilmiştir.

1980- Serbestleşme ve Günümüz Bankacılık Dönemi

Türkiye’de ekonomide 1980 öncesi dönemde ithal ikameci (korumacı) politika uygulanmıştır. Ulusal sanayii adeta bir bebek gibi (bebek endüstri) büyüyüp, gelişip rekabet edebilme gücüne kavuşuncaya kadar gümrük uygulamalarıyla korunmuştur. Ulusal sınırlar içerisinde üretime ağırlık verilmeye başlanmasıyla birlikte bankalar kaynaklarını üretimin finansmanına yönlendirmiştir.

Türkiye’de 1980 sonrası dönemde bankacılık alanında birtakım düzenlemeler yapılmıştır. Bu düzenlemelerden önemli olanlardan bazıları şunlardır; yeni mevduat bankalarının kurulmasına izin verilmesi (öncesinde kısıtlanmıştı), Türk bankacılığının dışa açılması, faizlerin serbestleştirilmesi (bu düzenleme Türkiye’de Temmuz Bankacılığı olarak isimlendirilmiştir. Uygulama kredi ve mevduat faizlerinin fazla artması nedeniyle üç yıl sürmüştü ve 1983 yılında idari otoritenin oranı belirlemesi kararı alınmıştır.), bankaların kaynak yapılarını geliştirmesi (mevduat bankaları 80’li yıllara kadar TL mevduat toplarken, 1984 yılından sonra döviz tevdiat hesapları toplamaya başlamışlardır.), bankacılıkta otomasyonun geliştirilmesi ve elektronik bankacılığa giriş (iletişim araçlarında ve teknolojiye yaşanan gelişme bankacılıkta da etkisini göstermiştir.) (Paçacı, 1998:3398).

Bankacılıkta bilgisayar kullanımının artması sonucu EFT, SWIFT yöntemiyle fon transferi başlamıştır. Ayrıca akıllı telefon, tablet vb. üzerinden sanal bankacılık uygulamalarıyla FAST para transferi ya da diğer işlemler kolayca gerçekleştirilebilmektedir.

1980 sonrası Türkiye’de bankacılık sektörü, ekonomik reformların ve liberalizasyon politikalarının etkisi altında önemli bir evrim geçirmiştir. Özelleştirme sürecinin hızlanması, kamu bankalarının özelleştirilmesi ve özel bankaların sayısının artışıyla karakterize edilen bu dönem, sektörün rekabetçiliğini artırmış ve finansal hizmetlerin çeşitlenmesine olanak sağlamıştır. Aynı zamanda, yabancı bankaların Türkiye pazarına girişi, uluslararası entegrasyonun artmasına ve sektördeki rekabetin uluslararası standartlara uyum sağlamasına katkıda bulunmuştur (Karaçor ve Alptekin, 2006).

2000 yılı sonlarından itibaren Türkiye’de yaşanan bankacılık sektörü sorunları, yapısal uyum düzenlemelerinin gecikmesi, iç talebin kontrolsüz büyümesi ve cari işlemler açığı gibi nedenlerle Kasım 2000’de başlayan bir krize yol açmıştır. Bu kriz 2001 Şubat ayında daha da derinleşti ve Türkiye’nin tarihindeki en büyük ekonomik krizlerden birine dönüşmüştür. Bankacılık sektörünün zayıf yapısı, öz kaynak eksikliği, küçük ölçekli bankaların fazlalığı ve

kamusal bankaların ağırlığı gibi faktörler, krizin temel nedenleri olarak öne çıkmıştır. Kriz, ekonomiyi derinden etkilemiş ve sonrasında ekonomiyi güçlendirmek ve finansal sistemini sağlamlaştırmak amacıyla önemli ekonomik politikaların uygulanmasına yol açmıştır (Arabacı, 2018).

2001 yılı sonrasında Türkiye’de uygulanan ekonomik politikalar, özellikle Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı (GEGP) ve IMF iş birliği ile şekillenmiştir. Bu program kapsamında bankacılık sektörüne odaklı önemli kararlar alınmış, yeni kurumlar oluşturulmuş ve yasal düzenlemeler yapılmıştır. Kriz sonrası hızla harekete geçilerek bankaların sorunları çözülmüş, özel bankaların sağlıklı bir yapıya kavuşturulması hedeflenmiş, denetim ve gözetim mekanizmaları güçlendirilmiş, kamu bankaları istikrara kavuşturulmuş ve krizden zarar gören bankaların iyileştirilmesi amacıyla Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı hayata geçirilmiştir. Bu program, 15 Mayıs 2001 tarihinde diğer kamu otoriteleri ve sektör temsilcileri ile iş birliği içinde uygulanmıştır (Arabacı, 2018).

2002-2007 dönemi hem ekonomi hem de bankacılık sektörü açısından yeniden yapılandırılmıştır. Bu dönemde bankacılık sistemi, uluslararası standartlara uyum sağlamış ve bankacılığa ilişkin yasal düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. Bankalar Kanunu’nda önemli değişiklikler yapılmıştır. Alınan ekonomik önlemlerin olumlu sonuçları, 2004 yılının sonlarında bankacılık sektöründe görülmeye başlanmış ve enflasyonun düşmesiyle birlikte kredi ve mevduat faizleri de azalmıştır. Bankacılık Kanunu resmî olarak 2005 yılında yasallaştırılmıştır (Kılıç, 2020).

2007 yılında Amerika’da başlayan ve 2008 yılında küresel boyutlara ulaşan ekonomik kriz, dünya genelinde olduğu gibi ülkemiz ekonomisini de etkilemiştir ancak Türk Bankacılık Sektörü, sağlam bir yasal altyapı ve denetim sistemi sayesinde, küresel krizin etkilerinden en az şekilde etkilenmiştir. Bu sayede sektör, krizin yayılma risklerine karşı dirençli bir performans sergilemiştir. Türk Bankacılık Sektörü, kriz sonrasında da istikrarlı bir şekilde büyümeye devam etmiş ve ekonomik istikrara katkı sağlamıştır. Bu nedenle, küresel krizin yansımalarından en az etkilenen sektörlerden biri olarak öne çıkmıştır (Kartal, 2019).

CUMHURİYETTEN GÜNÜMÜZE SİGORTACILIK

Türkiye’de sigortacılık faaliyetlerinin yaklaşık olarak 135 yıllık bir geçmişe sahip olduğu görülmüştür. Sigortacılık olgusal olarak toplumun sosyal özelliklerinin çok büyük etkisi altında kalmıştır. Toplumsal kültür ve dini teamüller başta olmak üzere birçok sosyal faktörün kapsamlı bir şekilde incelenmesi gerekmektedir.

Osmanlı döneminde sigortacılık anlayışı her türlü genel risk ve belirsizliklere karşı sigortacılık faaliyeti ile değil de tipik bir kadercilik anlayışı çerçevesinde olurlarına bırakma şeklinde ortaya çıkmıştır. Cumhuriyet öncesi dönemde, modern sigortacılığın gelişme gösterememesi tabiatıyla o dönemdeki yasaklamalar ile oldukça ilgilidir (Orhaner, 2013). Cumhuriyet sonrası dönemde sigortacılık sektörü çok önemli aşamalardan geçerek günümüzde potansiyeli yüksek bir alan haline gelmiştir. Bu bölümde belli dönemler itibarıyla Türkiye'nin Cumhuriyet dönemindeki sigortacılık geçmişi incelenecektir.

1923-1950 Arası Dönemde Sigortacılık Sektöründeki Gelişmeler

Cumhuriyetin kuruluşundan 1929 Dünya Ekonomik Buhranına kadar süren dönemde Türkiye ekonomisinin genel yapısı, Osmanlı Devleti'nin miras bıraktığı ekonomik yapının benzeri şeklinde ortaya çıkmıştır. Osmanlı döneminde sayısı 120'yi bulan tamamı yabancı menşeli sigorta şirketlerinin, 1923'te sayısının 93'e indiği görülmüştür (Baştürk, 2017). 1924'te kurulan Milli Sigorta Şirketi'nden sonra Güneş Sigorta, Anadolu Sigorta, Güven Sigorta, Ankara Sigorta ve Bozkurt Türkiye Umum Sigorta Şirketi kurulmuştur. Yabancı sigorta şirketlerinin yanında Türk şirketlerin kurulması teşvik edilmeye başlanmıştır (Nomer, 2000). Yine bu dönemde sigortacılık sektörü ve şirketlerinin faaliyetlerini düzenleyen bazı önemli kanuni düzenlemeler sistemli bir şekilde yapılmıştır. 1924 yılında ise sigorta şirketleri arasındaki tüm yazışmaların Türkçe olması için bir kanun çıkarılmıştır. Böylece sigortacılık kavramının toplumsal tabanda içselleştirilmesi yönünde büyük bir adım atılmıştır. 1924'te Sigortacılar Sendikası feshedilmiş ve yerine Sigortacılar Kulübü kurulmuştur. Bu kuruluş daha sonra Türkiye Sigorta ve Reasürans Şirketleri Birliği (TSB) adını almıştır. 1929 yılında ise dünyada ilk kez unvanında yalnızca reasürans kavramını kullanan Milli Reasürans kurumu kurulmuştur. Milli Reasürans, haksız rekabetin kalkmasını ve ödemelerin zamanında yapılmasını sağlamak gibi yanlarıyla Türk sigortacılığının gelişmesinde olumlu rol oynamış ve halkın sigortaya olan güvenini arttırmıştır (Yashıdağ, 2012).

1927 yılında "Sigortacılığın ve Sigorta Şirketlerinin Teftiş ve Murakabesi" hakkındaki kanun yürürlüğe girmiştir. Sigorta şirketlerinin denetlenmesi ve döviz çıkışlarının engellenmesi amacını taşıyan bu kanun sigortacılığın gelişiminde önemli olmuştur. Aynı zamanda yerli sigorta şirketlerinin kurulmasını da teşvik etmiştir. Giderek gelişen ve ilerleme kaydeden sigortacılık sektörü 1939 yılında Ticaret Bakanlığı'na bağlanmıştır. 1930'lu yıllarda ekonomi politikalarında devletçi yaklaşımların benimsenmesi sigortacılık sektörünün de bu paralelde gelişim göstermesine neden olmuştur. Bu yıllarda sigorta şirketleri özellikle yangın branşında prim üretmişlerdir. 1932 yılında toplam prim üretiminin %61'i yangın branşında iken hayat sigortası branşı %26, nakliyat %11 ve kaza sigortası payı ise sadece %2 seviyesinde olmuştur (Baştürk, 2017).

II. Dünya Savaşı döneminde ise sigortacılık faaliyetlerinde tüm dünyada bir gerileme olmuştur. Türkiye savaş döneminde savaştan doğan risklere karşı reasürör bulmada sıkıntı yaşamıştır. Savaş sonrasında sigortacılığa olan talebin de artması neticesinde devlet ve özel sektörün yatırımları büyük oranda artmıştır.

1950-1990 Arası Dönemde Sigortacılık Sektöründeki Gelişmeler

1950 yılında çok partili siyasi sisteme geçilmesi ile özel ve yerli sigorta şirketlerinin açılması kolaylaşmıştır. 1959 yılında Sigorta şirketlerinin denetimine dair 7397 Sayılı Sigorta Şirketlerinin Murakabesi Hakkında Kanun yürürlüğe girmiş ve bu kanunla 1927 tarihli denetime ilişkin kanun yürürlükten kalkmıştır. 1950'li yıllar ekonomik büyüme ve kalkınmanın hızlı olduğu bir dönem olması nedeniyle sigorta sektöründe de kapsamlı bir büyüme gerçekleştirilmiştir (Baştürk, 2017).

1961 Anayasasının yürürlüğe girmesinden sonra planlı kalkınma dönemine girilmiş ve 2000'li yıllara kadar beş yıllık kalkınma planları ile ekonomik ve toplumsal kalkınma hedeflenmiştir. Bu gelişim sürecinde yeni yönetmeliklerle sigortacılık sektörü düzenlenmeye çalışılmıştır. 1965 tarihli "Sigorta Ekspertleri Yönetmeliği" ve 1973 tarihli "Türkiye Sigorta ve Reasürans Şirketleri Birliği Motorlu Taşıtlar Bürosu Yönetmeliği" başta olmak üzere önemli yönetmelikler çıkarılmıştır. 3379 Sayılı "Sigorta Murakabe Kanunu" ise 1987 yılında yürürlüğe girmiştir. Sigorta şirketleri 1987 yılında Ticaret Bakanlığı'ndan alınarak Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı'na bağlanmıştır.

Bu dönemde Türk menşeli sigorta şirketlerinin sayısı artış göstermiştir. 1980 yılı sonunda prim üretimi açısından baktığımızda, toplam üretimin %96'sını Türk şirketleri gerçekleştirmiştir. Aynı yılda toplam prim üretiminin GSMH'ya oranı açısından bakıldığında %0,45 oranı ile Türkiye dünya prim üretiminde 41. sırada yer almıştır (Baştürk, 2017).

1990-2000 Arası Dönemde Sigortacılık Sektöründeki Gelişmeler

Sigortacılık sektörü bu dönemde, Avrupa Birliği (AB) üyeliği yolundaki gelişmelere uyumlu olarak gerek AB mevzuatına uyum gerekse de kısmî serbestleşme şeklinde ilerleme göstermiştir. Sigortalı ile sigortalayan arasındaki ilişkilerin tarafların iradesine bağlı olarak daha serbestçe belirlenmesi dönemi başlamıştır. 1 Mayıs 1990 tarihinden itibaren Kaza Sigortaları (zorunlu sigortalar hariç), Mühendislik Sigortaları ile Zirai Sigortalarda; 1 Ekim 1990 tarihinden itibaren de Yangın ve Nakliyat sigortalarında da Serbest Tarife Sistemine geçilmiştir.

Sigortacılık Genel Müdürlüğü 1994 tarihinde Hazine Müsteşarlığı'na bağlı olarak kurulmuştur. Bu genel müdürlük sigortacılık mevzuatının ve sigortacılığın gelişmesi ve sigortalıların haklarının korunması için tedbirler almakla ve

bu tedbirleri uygulamakla görevlidir. Bu dönemde yeni kurulan sigorta şirketlerinin sayısı artarken, sektörde talep eksikliğinin olması, ayrıca prim tahsilatında yaşanan sorunlar dolayısıyla, 1993 yılından itibaren kanunda birtakım düzenlemelere gidilmesi ihtiyacı duyulmuştur. Sektörün gelişmesini ve liberalleşmesini engelleyen birçok alan yeniden düzenlenmiştir. 1995 yılında yapılan yasal düzenleme ile tahsilat sorununu sistematik şekilde çözmek ve sektörün rasyonellik ve disiplinini artırmak amacıyla adımlar atılmıştır. Rasyonellik ve disiplin sektörde yüksek prim artışı ve kâr getirmiştir (Yashıdağ, 2012). 1994 yılındaki finansal kriz tüm sektörleri olduğu gibi sigortacılık sektörünü de olumsuz etkilemiştir. Kriz sonrası sektör eski büyüme potansiyeline geri dönmüştür.

2000 Yılı ve Sonrası Dönemde Sigortacılık Sektöründe Gelişmeler

2000’li yıllar Türkiye Sigortacılık Sektörü için hızlı büyüme yılları olmuştur. Fakat 1999’daki büyük Marmara depremi, doğal afet riskine karşı koruma sağlayan sigorta algısının büyümesine ve yaygınlaşmasına yol açmıştır. 2000 yılında deprem sigortası zorunlu hâle getirilmiş ve Doğal Afet Sigortaları Kurumu (DASK) kurulmuştur. Sonrasında tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de Bireysel Emeklilik Sistemi (BES) gündeme gelmiştir. Böylece 7 Nisan 2001’de buna ilişkin olarak “Bireysel Emeklilik Tasarruf ve Yatırım Sistemi Kanunu” çıkmıştır. Bireysel Emeklilik Tasarruf ve Yatırım Sistemi Kanunu ile kurulan bireysel emeklilik sistemi 27 Ekim 2003 yılında faaliyete geçmiştir (Güvel, 2018).

Sigortacılık sektörü 2000’li yıllarda kurumsallaşma ve mevzuat alanında da yeni ilerlemeler gerçekleştirmiştir. 3 Haziran 2007’de 5684 sayılı Sigortacılık Kanunu çıkartılmış ve böylece eski 7397 sayılı Sigortacılık Murakabe Kanunu yürürlükten kalkmıştır. 2008’de Sigorta Bilgi Merkezi, Sigorta Tahkim Komisyonu, Sigortacılık Eğitim Merkezi ve Güvence Hesabı faaliyete geçmiştir. Sonraki yıllarda Türkiye’de sigortacılık mevzuatının yönetmelikler alanında kapsamlı bir ilerleme gerçekleşmiştir. 2007 ile 2019 yılları arasında sigortacılık sektörünü ilgilendiren 39 farklı yönetmelik çıkartılmıştır. Sigortacılık ve bireysel emeklilik alanlarında oldukça iyi bir ilerleme sağlanmıştır. Bütün bu ilerleme ve gelişmelerin sigortacılık sektöründe daha fazla esneklik ve güvenlik sağlayacağı vurgulanmaktadır.

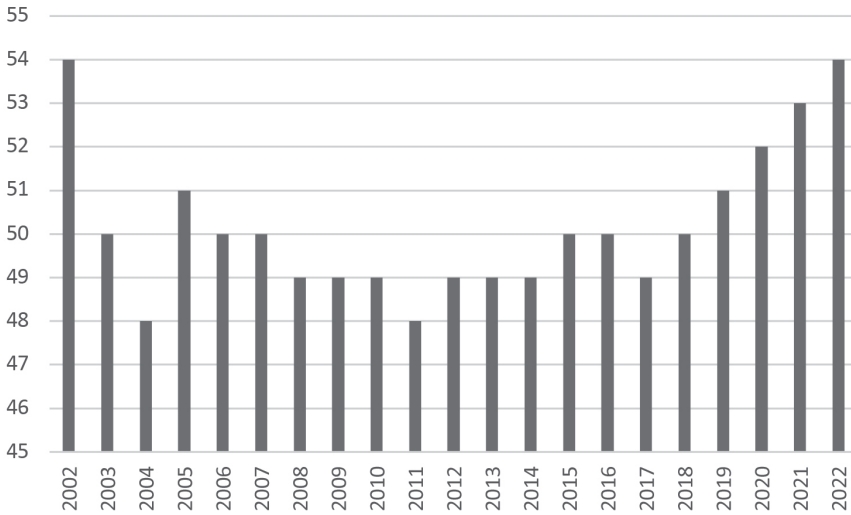
TÜRKİYE’DE GÖSTERGELERLE BANKACILIK VE SİGORTACILIK

Geçmişten günümüze bankacılık ve sigortacılık ülke ekonomisinin temel yapı taşları arasında yer almıştır. Bu iki sektör, ülke ekonomisinin gelişmelerine önemli kazanımlar sağlamaktadır. Bankacılık sektörü tasarrufları toplar ve finansman sağlayarak ekonominin büyümesini ve yatırımı teşvik ederken, sigortacılık sektörü ise beklenmedik risklere karşı mali güvence sağlayarak bireylerin ve işletmelerin finansal istikrarını korur.

Türkiye’de Bankacılık Sektörüne İlişkin Seçilmiş Göstergeler

Türkiye’nin 100. yılını kutladığı bir dönemde, ülkenin finansal sektörü, bankacılık alanında önemli başarılar elde etmiş ve dönüşümler yaşamıştır. Bu dönemdeki bankacılık göstergeleri, Türkiye’nin ekonomik büyümesinin ve finansal istikrarının temel taşları olarak öne çıkmaktadır. Bankacılık sektörü, tasarrufların toplanması, kredi temini ve finansal hizmetlerin sunumu gibi kritik işlevleri yerine getirerek ekonominin büyümesine ve gelişmesine katkı sağlamaktadır. Ayrıca, bu sektör, teknolojik gelişmeler ve uluslararası entegrasyon ile sürekli evrimde ve finansal piyasaların modernizasyonunu desteklemektedir.

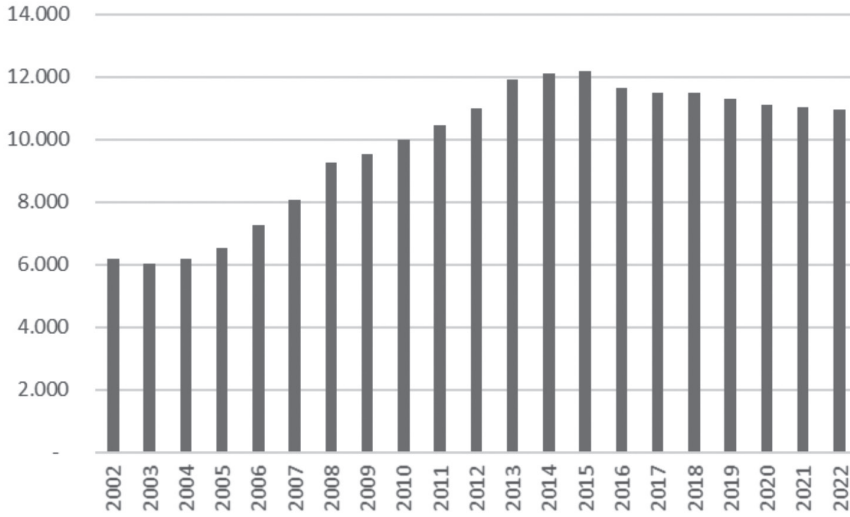
Türkiye’deki banka sayılarına ilişkin veriler, ülkedeki bankacılık sektörünün belirli bir dönem içindeki büyüme ve değişimini gözlemlememize yardımcı olmaktadır. Şekil 1’deki verilere göre, 2002 yılında Türkiye’de 54 banka faaliyet göstermiştir. Ancak sonraki yıllarda banka sayısında düşüşler gözlenmiştir. 2003 ve 2004 yıllarında banka sayısı sırasıyla 50 ve 48’e gerilemiş, bu dönemde ekonomide toparlanma çabaları ve sektördeki düzenlemeler banka sayısını etkileyen faktörler arasında olmuştur. 2005 yılından itibaren banka sayısı tekrar artmaya başlamış ve 2022’ye kadar artış trendini sürdürmüştür. 2008’de başlayan küresel finansal kriz döneminde banka sayısında bir düşüş yaşanmıştır. Ancak bu düşüş, sonraki yıllarda sınırlı kalmıştır. Bu veriler, Türkiye’deki bankacılık sektörünün zaman içinde büyüdüğünü ve çeşitlendiğini gösteriyor. Daha fazla banka, müşterilere daha fazla finansal ürün ve hizmet seçeneği sunar. Ayrıca, banka sayısındaki artış, rekabetin artmasına ve finansal sektörün genel etkinliğinin artmasına katkı sağlayabilir (BDDK, 2023).

Şekil 1. Türkiye’de Banka Sayısı

Kaynak: Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (2023). Aylık Sektör Verileri. <https://www.bddk.org.tr/BultenAylık/tr/Home/Gelismis> (Erişim Tarihi: 20.09.2023).

Türkiye'deki banka şube sayısı, son yıllarda dikkat çekici bir değişim gösterdi. Şekil 2'de verildiği üzere 2002'den 2022'ye kadar olan 20 yıllık dönemde, banka şube sayısı önemli dalgalanmalar yaşadı. 2002 yılında Türkiye'de 6.170 banka şubesi bulunuyordu. Ancak bu sayı, sonraki yıllarda düşüş gösterdi. Özellikle 2008'deki ekonomik kriz döneminde, banka şube sayısı 9.250'ye kadar yükseldi. 2010'da Türkiye'deki banka şube sayısı 10.000'e ulaştı ve bu dönemde bir artış gözlemlendi. Ancak sonraki yıllarda bu trend değişti. 2016'dan itibaren banka şube sayısında bir azalma yaşandı. 2022 yılı itibarıyla, Türkiye'de 10.958 banka şubesi bulunuyor (BDDK, 2023). Bu azalışın arkasındaki en önemli faktörlerden biri, dijital bankacılık hizmetlerinin yaygınlaşmasıdır. Mobil uygulamalar, internet bankacılığı ve dijital ödeme yöntemleri gibi teknolojik gelişmeler, bireylerin ve işletmelerin finansal işlemlerini daha kolay ve hızlı bir şekilde gerçekleştirmelerine olanak tanımıştır. Özellikle pandemi döneminde, bu dijital kanalların kullanımı daha da artmıştır. Ayrıca, bankaların maliyetleri azaltma ve verimliliği artırma çabaları da banka şube sayısındaki azalışı etkilemiştir (Akın, 2020).

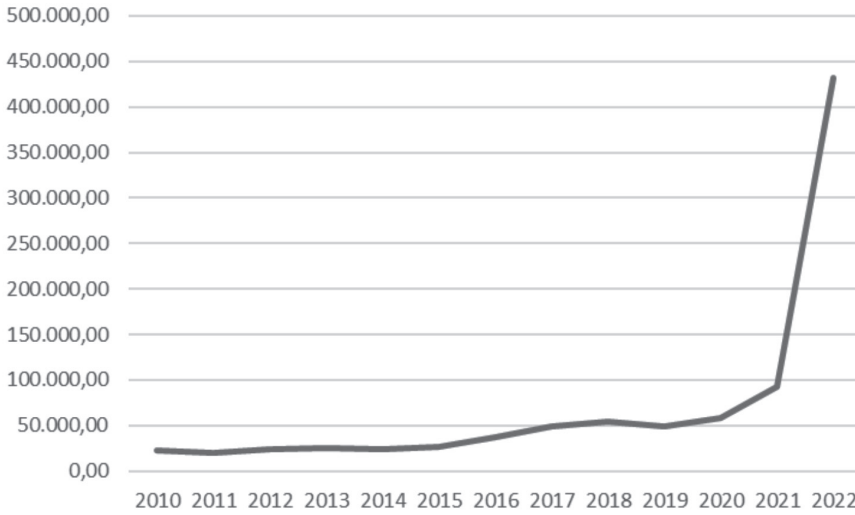

Şekil 2. Türkiye'de Banka Şube Sayısı

Kaynak: Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (2023). Aylık Sektör Verileri. <https://www.bddk.org.tr/BultenAylık/tr/Home/Gelismis> (Erişim Tarihi: 20.09.2023).

Türkiye'de bankacılık sektörünün 2010-2022 dönemi boyunca gösterdiği net kâr (zarar), sektörün büyümesi ve kârlılığı konusunda önemli bilgiler sunmaktadır. Şekil 3'te gösterildiği üzere Türkiye için küresel kriz çıkışı olan 2010 yılında toplam net kâr 22,12 milyar TL seviyesindeyken, 2022'de bu rakam önemli bir artışla 431,61 milyar TL'ye yükseldi. Bu dönem içindeki kârlılık ar-

tışı oldukça dikkat çekici ve sektörün büyümesini yansıtmaktadır. 2010'dan 2015'e kadar geçen dönemde kârlar nispeten istikrarlı görünmektedir. Ancak 2016'da büyük bir artış yaşandı ve 37,53 milyon TL net kâr kaydedildi. Bu büyüme, ekonomik şartlardaki bazı iyileşmeler, faiz politikaları, kredi politikaları ve diğer para politikalarına dayandırılabilir. 2017 ve 2018'de de sektörün kârlılığı artarak devam etti ve toplam net kâr 54,12 milyon TL'ye ulaştı. 2019 ve 2020'de kârlar 49,04 milyon TL ve 58,50 milyon TL olarak kaydedildi. Bu dönemdeki artış, sektörün istikrarlı büyümesini sürdürdüğünü gösteriyor. Ancak 2021 ve 2022'de büyük bir sıçrama yaşandı. 2021'de toplam net kâr 92,94 milyon TL'ye ulaştı ve 2022'de bu rakam neredeyse 432 milyon TL'ye çıktı (BDDK, 2023). Bu muazzam büyümenin arkasında TL'nin çok yüksek derecede değer kaybetmesi ve enflasyon sorunu yatmakla birlikte, düşük faiz ve yüksek kredi politikaları ana etken olarak görülmektedir.

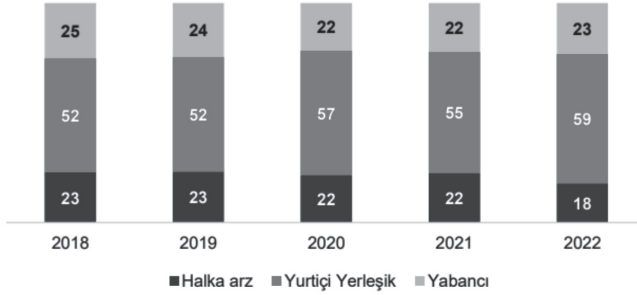

Şekil 3. Dönem Net Kârı (Zararı)-(Milyon TL)

Kaynak: Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (2023). Aylık Sektör Verileri. <https://www.bddk.org.tr/BultenAylık/tr/Home/Gelismis> (Erişim Tarihi: 20.09.2023).

Türkiye'de bankacılık sektörü sermaye yapısı, sektörün sermaye güçlülüğü açısından önem arz etmektedir. TBB verilerine göre Şekil 4'te, 2018 yılında %52 olan yurt içi yerleşikler, 2022 yılında %59'a çıkmıştır. Bu artış, yerli yatırımcıların bankalara olan güvenlerini artırdıklarını ve sektörde daha fazla sermaye taşıdıklarını gösteriyor. Aynı zamanda, bu artış, finansal istikrarın korunmasına ve bankacılık sektörünün güçlendirilmesine katkı sağlamıştır. Bu artışın oluşmasında Kur Korunmalı Vadeli Mevduat gibi finansal politikaların olduğunu da söyleyebiliriz. Yabancıların payı da 2018 yılında %25 olurken, 2022 yılında %23'e gerilemiştir (TBB, 2022).

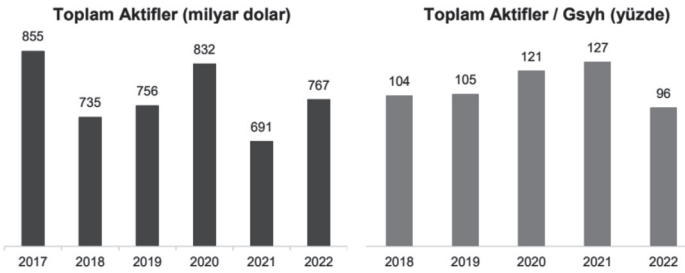
Türkiye'de Bankacılık Sektörü Sermaye Yapısı (yüzde)

Şekil 4. Türkiye'de Bankacılık Sektörü Sermaye Yapısı (%)

Kaynak: Türkiye Bankalar Birliği (2023). Faaliyet Raporu 2022-2023.
https://www.tbb.org.tr/Content/Upload/Dokuman/8968/Faaliyet_Rapor_2022-2023.pdf (Erişim Tarihi:20.09.2023).

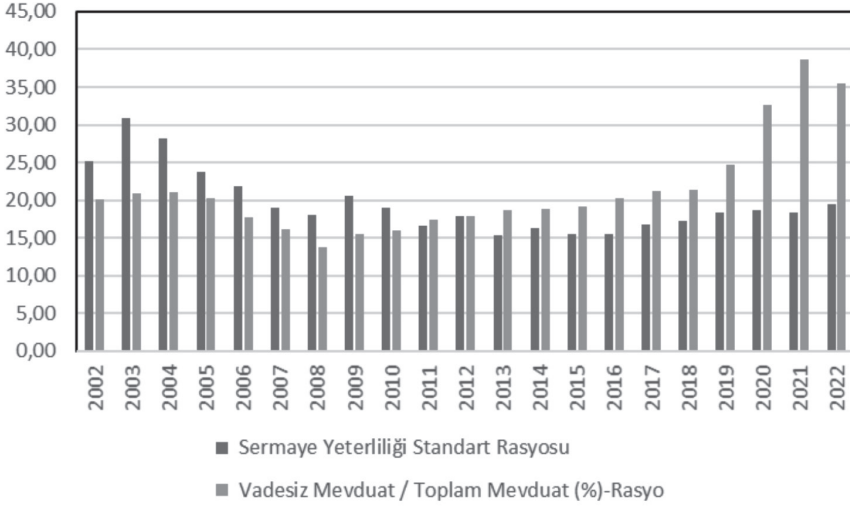
Türkiye'deki bankacılık sektörünün toplam aktifleri son dönemde önemli bir büyüme kaydetmiştir. Şekil 5'te de verildiği üzere bilanço büyüklüğü olarak toplam aktifler, %56 oranında artarak 14,3 trilyon TL'ye ulaşmıştır. Aynı dönemde dolar bazında bakıldığında ise toplam aktifler yüzde 11 oranında büyümüş ve 767 milyar dolar seviyesine yükselmiştir. Bu artışın büyük bir kısmı Türk lirası cinsinden kalemlerden kaynaklanmıştır. Toplam aktiflerin Gayri Safi Yurtiçi Hasıla'ya (GSYH) oranı ise 31 puanlık bir azalma göstererek %96 seviyesine gerilemiştir. Bankacılık sektörünün bilanço büyüme hızları ise farklı banka türleri arasında çeşitlilik göstermektedir. Mevduat bankalarında %57, kamu sermayeli bankalarda %65, özel sermayeli bankalarda %50 ve yurt dışında yerleşik bankalarda ise %52 oranında büyüme kaydedilmiştir. Ayrıca, kalkınma ve yatırım bankalarının bilanço artış hızı %33, katılım bankalarının ise %66 seviyesindedir (TBB, 2023).

Şekil 5. Toplam Aktifler (Milyar dolar)

Kaynak: Türkiye Bankalar Birliği (2023). Faaliyet Raporu 2022-2023.
https://www.tbb.org.tr/Content/Upload/Dokuman/8968/Faaliyet_Rapor_2022-2023.pdf (Erişim Tarihi:20.09.2023).

Sermaye yeterliliği rasyosu, bir bankanın finansal sağlamlığını ve risk yönetimi yeteneğini ölçen önemli bir finansal göstergedir. Bu rasyo, bankaların toplam sermayesinin, risk taşıyan varlıklarına karşı ne kadar güvende olduğunu gösterir. Şekil 6’da verilen sermaye yeterliliği rasyo verilerine göre, 2002 yılında sermaye yeterliliği rasyosu oldukça yüksekti, %25,12. Bu, Türk bankacılık sektörünün o dönemde sağlam bir temele sahip olduğunu göstermektedir. Özellikle “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı” gibi ekonomi programlarının uygulanması, bu dönemde bankacılıkta ciddi düzenlemelerin oluşmasına yol açmıştır. 2003 yılında rasyo artarak %30,93’e çıktı, bu da bankaların daha fazla sermaye biriktirdiğini ve risklere karşı daha iyi hazırlandıklarını yansıtmaktadır. 2007-2009 yılları arasında rasyo biraz dalgalı gözükmektedir. Ancak 2008’deki küresel finansal krizin etkisiyle düşüş göstermiştir. 2010’dan itibaren rasyo yeniden artmaya başlamış ve 2022’de %19,46’ya ulaşmıştır. Bu dönemdeki artış, bankaların sermaye pozisyonlarını güçlendirdiklerini ve risklere karşı daha iyi kapasiteye sahip olduklarını göstermektedir. 2020 yılında ise COVID-19 pandemisi gibi olağanüstü bir duruma rağmen rasyo artmaya devam etmiştir. Bu, Türk bankalarının krizlere karşı dayanıklılığını ve risk yönetimi becerilerini gösteren olumlu bir işaret olarak kabul edilmektedir (BDDK, 2023).

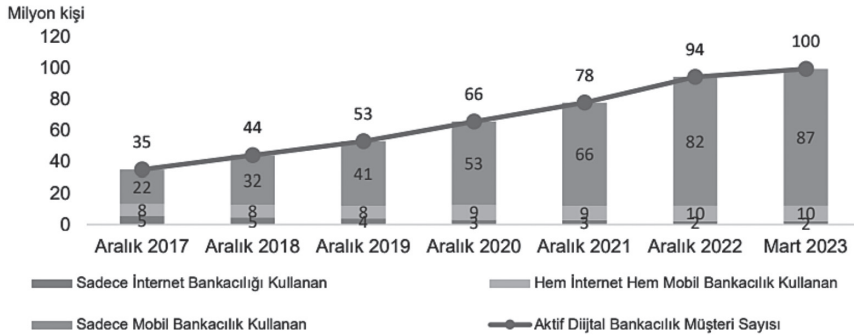
Şekil 6. Sermaye Yeterliliği ve Vadesiz Mevduat Rasyosu (2002-2022)

Kaynak: Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (2023). Aylık Sektör Verileri. <https://www.bddk.org.tr/BultenAylık/tr/Home/Gelismis> (Erişim Tarihi: 20.09.2023).

Vadesiz mevduat/toplam mevduat oranı, bir ülkedeki finansal sistemin istikrarını ve mevduatların hangi türde olduğunu gösteren önemli bir finansal göstergedir. Bu oran, vadesiz mevduatın toplam mevduat içindeki payını ifade eder. Şekil 6’da verilen oranlara göre, 2002 yılında, vadesiz mevduat/toplam

mevduat oranı %20,10 olarak gerçekleşmiştir. Bu oran, vadesiz mevduatın toplam mevduat içindeki nispeten düşük bir payını gösteriyor. 2004 yılına kadar bu oran istikrarlı bir şekilde devam etmiş, %21,00 seviyesine ulaşmıştır. Ancak 2006 yılından itibaren oran düşmeye başlamış ve 2008'deki ekonomik kriz sırasında bile %13,71'e kadar gerileme sergilemiştir. Vadesiz mevduat payının özellikle 2018 itibarıyla artış sağladığı anlaşılmaktadır. 2020'de bu oran önemli ölçüde artarak %32,60'a yükselmiştir (BDDK, 2023). Bu artış, CO-VID-19 pandemisi sırasında nakit tutma eğiliminin artmasına bağlanabilmekle birlikte, TL'nin değer kaybı, negatif reel faiz gibi seçenekler tasarruf sahiplerini vadesiz hesaplara yönlendirmiş, likit varlıklar değer kazanmıştır (Ersin, 2023).

Bankacılık göstergelerinde dikkate çeken bir veri de dijitalleşmeyle ilgilidir. İnternet ve teknolojinin gelişimiyle bankalar müşterilerine dijital imkânlar sunarak işlemlerin hızlanmasına olanak sağlamaktadır. Türkiye Bankalar Birliği verilerine göre, Şekil 7'de aktif dijital bankacılık müşteri sayısı 2017 yılında 35 milyon kişiyken, 2023 Mart ayında 100 milyon kişiye yükselmiştir. 2023 yılı mart ayında, 100 Milyon kişiden 87 milyon kişi sadece mobil bankacılığı kullanırken, 2 milyon kişi internet bankacılığını kullanmaktadır. 10 milyon kişi de hem internet bankacılığı hem de mobil bankacılığı kullanmaktadır (TBB, 2023). Dijital bankacılık, yapay zekânın da gelişmesiyle birlikte bankacılık sektörünün önemli bir parçası haline gelmiştir. Türkiye'nin ikinci 100 yılında yapay zekâyla birlikte bankacılık sektörünün daha da gelişeceği ve ilerleyeceği anlaşılmaktadır.

Şekil 7. Türkiye'de Dijital Bankacılık

Kaynak: Türkiye Bankalar Birliği (2023). Dijital, İnternet ve Mobil Bankacılık İstatistikleri. https://www.tbb.org.tr/Content/Upload/istatistikraporlar/ekler/4057/Dijital-İnternet-Mobil_Bankacilik_Istatistikleri-Mart_2023.pdf (Erişim Tarihi: 20.09.2023).

Türkiye’de Sigortacılık Sektörüne İlişkin Seçilmiş Göstergeler

Türkiye’de sigortacılık gelişimlerine ilişkin istatistikler, Cumhuriyetin 100. yılında sektörün ekonomiye önemli katkılar sağladığını göstermektedir. Türkiye’nin sigortacılık sektörünün son durumunu ifade eden Şekil 8, sektörün büyüklüğü hakkında bilgi vermektedir. Şekil 8’e göre, hayat dışı sigortacılıkta şirket adedi 41, hayat ve emeklilikte 21 ve reasürans¹’ta üç olarak gerçekleşmiştir (TSB, 2022).

Şekil 8. Türkiye’de Sigortacılık Sektörünün Durumu (2021)

Kaynak: Türkiye Sigortalar Birliği (2022). Sektör Raporu 2021.

https://www.tsb.org.tr/media/attachments/TSB_SEKTOR_TR21_2807.pdf (Erişim Tarihi: 20.09.2023).

Sigortacılık sektörünün ekonomiye katkısını gösteren prim üretim payları, hizmet sektörü gelişiminde önemli görülmektedir. Şekil 8’de, hayat dışı sigortacılığın 87,5 milyar TL, hayat ve emeklilik sigortacılığının 17,3 milyar TL ve reasürans sigortacılığın da 4,6 milyar TL’lik bir prim üretimi bulunmaktadır (TSB, 2022).

Türkiye’de sigortacılık sektörü finansal sistemdeki aktif büyüklüğüne bakıldığında, Şekil 9’da 2021 yılının sonunda, finans sektöründe bankacılık sektörü, 9,2 trilyon TL’lik aktif büyüklükle %89,7’lik büyük bir paya sahip olmuştur. Bu süreçte sigorta ve bireysel emeklilik sektörü ise %4,1’lik bir pay ve 427 mil-

1 Reasürans şirketi, sigorta şirketlerine hizmet veren ve risklerini dağıtımalarına yardımcı olan özel bir tür sigorta şirkettir. Reasürans, aslında sigorta şirketlerinin aldıkları riskleri başka bir sigorta şirketi veya reasürans şirketi üzerine devretmeleri anlamına gelir. Bu işlem, sigorta şirketlerinin büyük ve beklenmeyen zararları yönetmelerine yardımcı olur.

yar TL'lik aktif büyüklükle bankacılık sektöründen sonra ikinci sırayı almıştır. Ayrıca, finansal sektörün diğer paydaşları toplamda 634,6 milyar TL'lik payla %6,2'lik bir orana sahiptir. 2015'te 98 Milyar TL'lik finansal büyüklük, 2021'de 427 Milyar TL'ye yükselerek, sigorta sektörünün hızlı büyümesi ortaya çıkmaktadır (TSB, 2022).

	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Bankalar	2.357	2.595,4	3.257,8	3.867	4.490,8	6.106,4	9.215,5
Sigorta, Reasürans ve Emeklilik Şirketleri	98,4	122,2	152,3	178,4	236,6	307,8	427
Menkul Kıymet Yat. Fonları	37,2	41,8	54,2	46,8	113,8	128,5	267,4
Finansal Kiralama Şirketleri	40,6	48,5	58,1	68,5	58,2	70,3	106
Faktöring Şirketleri	26,7	33,1	43,7	34,6	37	48	65
Tüketici Finansman Şirketleri	27,2	32,8	39,1	39,7	27,6	36,1	48,7
Aracı Kurumlar	15,3	21,2	23,1	21,9	28	41,3	53,7
Gayrimenkul Yatırım Ortaklıkları	21,3	25	26,9	19,4	32,7	55,3	87,3
Girişim Sermayesi Yatırım Ortaklıkları	1,3	1,1	2,6	1,5	3	7,6	6,5
Genel Toplam	2.625	2.921,1	3.657,8	4.277,8	5.027,7	6.801,3	10.277,1

Şekil 9. Türkiye Sigortacılık Sektörünün Finansal Sistemdeki Aktif Büyüklüğü (Milyar TL)

Kaynak: Türkiye Sigortalar Birliği (2022). Sektör Raporu 2021.
https://www.tsb.org.tr/media/attachments/TSB_SEKTOR_TR21_2807.pdf (Erişim Tarihi: 20.09.2023).

Sigorta şirket gelişimleri incelendiğinde Şekil 10'da 2016 yılında 67 olan şirket sayısı 2020 yılında 63'e inmiş, 2021 yılında ise tekrar 69'a yükselmiştir. 2021 yılında şirket sayılarının artışında Türkiye'de 2021 yılında yaşanan doğal afetlerin etkisi olduğu söylenebilir. Şirket türlerinde en yüksek payın sigorta şirketlerinde olduğu görülmektedir. İkinci sırayı da hayat dışı sigorta şirketlerinin aldığı anlaşılmaktadır (TSB, 2022).

SİGORTA, REASÜRANS VE EMeklİLİK ŞİRKETLERİ SAYISI						
Şirket Türü	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Sigorta Şirketleri	46	47	45	43	45	50
Hayat Dışı	41	42	40	38	39	43
Hayat	5	5	5	5	6	7
Emeklilik Şirketleri	18	18	18	17	15	15
Reasürans Şirketleri	3	3	3	3	3	4
Toplam	67	68	66	63	63	69

Şekil 10. Türkiye'de Sigorta, Reasürans ve Emeklilik Şirket Sayıları (2021)

Kaynak: Türkiye Sigortalar Birliği (2022). Sektör Raporu 2021.
https://www.tsb.org.tr/media/attachments/TSB_SEKTOR_TR21_2807.pdf (Erişim Tarihi: 20.09.2023).

Sigorta türlerinin prim üretimleri incelendiğinde, Şekil 10'a göre, Türkiye'de kaza sigortaları prim üretimi 2017 yılında 1,6 milyar TL iken, 2021 yılında bu üretim 2,4 milyar TL'ye çıkmıştır. 60 şirketin faaliyet gösterdiği kaza branşının prim üretimi 2021 yılında cari fiyatlarla bir önceki yıla göre %7,6 oranında

artış gerçekleşmiştir. TSB verilerine göre, kara yolu yolcu taşımacılığı zorunlu koltuk ferdi kaza sigortası, kaza branşı prim üretiminin %2,8'lik bir bölümünü oluşturmaktadır. Bu sigorta türü, yurt içi ve uluslararası yolcu taşımacılığı yapan kişileri, sürücülerini ve yardımcıları için geçerlidir. Taşımacılık hizmetinin başladığı andan sona erdiği ana kadar olan seyahat sürecinde, duraklama dâhil olmak üzere, karşılaşılabilecekleri her türlü kaza sonucu oluşan risklere karşı koruma sağlamaktadır (TSB, 2022).

Şekil 11. Kaza Sigortaları (2021)

Kaynak: Türkiye Sigortalar Birliği (2022). Sektör Raporu 2021.
https://www.tsb.org.tr/media/attachments/TSB_SEKTOR_TR21_2807.pdf (Erişim Tarihi: 20.09.2023).

Türkiye’de sigortacılık sektörü, son yıllarda belirgin bir gelişme göstermektedir. Özellikle 2000’li yıllardan itibaren hız kazanan bu gelişim, ülkenin ekonomik büyümesi ve finansal istikrarına önemli katkılarda bulunmuştur. Sigorta şirketlerinin sunduğu çeşitli poliçeler, bireylerin ve işletmelerin risklerini yönetmelerine yardımcı olmuş ve finansal güvenliklerini artırmıştır. Ayrıca, Türkiye’de yaşanan doğal afetler ve diğer riskler karşısında sigorta sektörünün güçlenmesi, vatandaşların ve işletmelerin bu tür olaylara karşı daha iyi hazırlıklı olmalarını sağlamıştır. Sonuç olarak, Türkiye’de sigortacılık sektörünün gelişimi, ekonomik istikrarını destekleyen önemli bir bileşen olarak öne çıkmaktadır (Atilla ve Gülay, 2022).

SONUÇ

Türkiye’nin bankacılık sektörünün tarihsel gelişiminde önemli evreler ve dönüşümler göze çarpmaktadır. İlk millî banka olarak T.C. Ziraat Bankası’nın kuruluşuyla başlayan bu süreç, ekonomik krizlerin etkisi altında olmuş ve sektörün daha sağlam bir temele oturması için reformları teşvik etmiştir. Özellikle 2001 ekonomik krizi, sektörün zayıf yönlerini açığa çıkarmış ve denetim sistemi ile yasal altyapının güçlendirilmesini hızlandırmıştır. Aynı zamanda özelleştirme ve liberalizasyon politikaları, bankacılık sektörünün rekabetçi-

liğini artırmış ve finansal hizmetlerin çeşitlenmesine olanak tanımıştır. Türk Bankacılık Sektörü, küresel ekonomik krizlere karşı direnç göstererek ekonomik istikrara katkı sağlamış ve sağlam temeller üzerine inşa edilmiş bir sektör olarak öne çıkmaktadır.

Türkiye’de sigortacılık sektörü, 135 yıllık köklü bir geçmişe sahip olup, tarihsel olarak toplumsal, kültürel ve ekonomik faktörlerin etkisi altında gelişmiştir. Osmanlı dönemindeki kadercilik anlayışından Cumhuriyet sonrası dönemdeki reformlara ve serbestleşme politikalarına kadar uzanan bir evrim süreci yaşamıştır. Özellikle 1950’lerden itibaren özel ve yerli sigorta şirketlerinin artması, kanuni düzenlemelerin ve denetim mekanizmalarının geliştirilmesi, sektörün büyümesine ve modernleşmesine katkı sağlamıştır. 2000’li yıllarda ise doğal afet sigortası ve bireysel emeklilik gibi yeni alanlara odaklanılmış ve mevzuatta önemli değişiklikler gerçekleştirilmiştir. Bu gelişmeler, Türk sigortacılık sektörünün daha rekabetçi ve güvenilir hâle gelmesine katkıda bulunmuş, gelecekte daha fazla büyüme ve gelişme potansiyeli sunmaktadır.

KAYNAKÇA

- Akın, F. (2020). Dijital Dönüşümün Bankacılık Sektörü Üzerindeki Etkileri. *Balkan & Near Eastern Journal of Social Sciences (BNEJSS)*, 6(2).
- Altuntaş: (2021). Takipteki alacakların Türk bankacılık sektörü finansal değişkenleri üzerindeki etkisinin analizi, yayımlanmamış doktora tezi, İstanbul Üniversitesi.
- Arabacı, H. (2018). Türkiye’de bankacılık sektörünün gelişimi. *Meriç Uluslararası Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 2(3), 25-42.
- Attila, İ., & Gülay, A. (2022). Türkiye’de Sigorta Prim Üretimlerinin Dünya Sigortacılık Sektöründeki Yeri. *Uygulamalı Sosyal Bilimler ve Güzel Sanatlar Dergisi*, 4(8), 30-45.
- Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (2023). Aylık Sektör Verileri. <https://www.bddk.org.tr/BultenAylık/tr/Home/Gelismis> (Erişim Tarihi: 20.09.2023).
- Başkaya, F. (2002). Kalkınmanın sonu, özgür üniversite yay., 2. bs., İstanbul.
- Baştürk, F.H., & Çakmak, D., Demirtaş, B. (2017) *Sigortacılığa Giriş*, Seçkin Yayıncılık, İstanbul.
- Çınar, V. (2018). Kalkınma planlarının mantığı ve uygulama etkinliği bakımından 1980 öncesi ve sonrasının mukayeseli bir analizi, yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Uludağ Üniversitesi.
- Engin, C., & Karakuş, B. (2020). Dünya, Avrupa Birliği ve Türkiye’de Sigorta Sektörü. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(2), 173-189.

- Ersin, İ. (2023). İktisat İzleme Raporu 2022: Türkiye Ekonomisinin Görünümü. (Ed. Cengizhan Yıldırım). İLKE İlim Kültür Eğitim Vakfı. https://ilke.org.tr/images/yayin/air_iktisat_2022_tr_ekonomisi_230419_173921_230419_173954.pdf (Erişim Tarihi: 20.09.2023).
- Güvel, E.A. & Güvel, Afitap Öndaş (2018). *Sigortacılık*, Seçkin Yayıncılık, İstanbul.
- Karaçor, Z., & Alptekin, V. (2006). 1980 Sonrası İstikrar Politikaları Işığında Türkiye Ekonomisinin Trend Analizi Yardımıyla Değerlendirilmesi. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 6(11), 306-342.
- Kartal, M. T. (2019). Yeniden yapılandırma çalışmalarının bankacılık sektörünün gelişimine etkileri: Türkiye incelemesi. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 11(4), 3172-3189.
- Kılıç, E. K. (2020). Dünyada Bankacılık Tarihi ve Krizleri: Türkiye'deki Bankacılık Sektörü. *Uluslararası Finansal Ekonomi ve Bankacılık Uygulamaları Dergisi*, 1(1), 1-31.
- Nomer, C. & Yunak, H. (2000). *Sigortanın Genel Prensipleri*, Ceyma Matbaacılık İstanbul.
- Orhaner, E. (2013). *Sigortacılık*, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Paçacı, C. (1998). Ekonomik idari hukuki değerlendirme, cumhuriyet döneminde Türk Bankacılık Sektörü, Yeni Türkiye Yayıncılık.
- Türkiye Bankalar Birliği (2023). Faaliyet Raporu 2022-2023. https://www.tbb.org.tr/Content/Upload/Dokuman/8968/Faaliyet_Rapor_2022-2023.pdf (Erişim Tarihi:20.09.2023).
- Türkiye Bankalar Birliği (2023). Dijital, İnternet ve Mobil Bankacılık İstatistikleri. https://www.tbb.org.tr/Content/Upload/istatistikraporlar/ekler/4057/Dijital-Internet-Mobil_Bankacilik_Istatistikleri-Mart_2023.pdf (Erişim Tarihi: 20.09.2023).
- Türkiye Sigortalar Birliği (2022). Sektör Raporu 2021. https://www.tsb.org.tr/media/attachments/TSB_SEKTOR_TR21_2807.pdf (Erişim Tarihi: 20.09.2023).
- Uzunoglu, S. (2020). Bankacılığa Giriş, Literatür Yayınları, İstanbul.
- Yaslıdağ, B. (2017). *Sigortacılık*, Seçkin Yayıncılık, İstanbul.
- Yayla, Ş. O. (2019). *Sigortacılık ve Türkiye'de Sigorta Sektörünün Durumu* (Doctoral Dissertation, Liberte Yayınları).
- Yazıcı, M. (2019). Bankacılığa giriş, Beta Yayınevi, İstanbul.

BÖLÜM 2

CUMHURİYETİN 100. YILINDA DIŞ TİCARET

GİRİŞ

Cumhuriyetin kuruluşundan bugüne dek dış ticaret alanını tarayacak bu bölümde, şüphesiz tüm detayların aktarılması bu sınırlanmış alan için mümkün gözükmesine de yazarlarca önemli görülen olaylar ile 100 yıllık serüvene ışık tutulmaya çalışılacaktır. Bu maksatla öncelikle ele alınacak aralıkla birlikte o döneme etkisi olan zamanda meydana gelmiş bazı önemli olayların aktarılmasında fayda görülmektedir. Kuruluş yıllarının hemen öncesinde yaşanmış askeri mücadeleler sebebiyle hem sosyal hem idari yapı birçok yönden olumsuz etkilenmiştir (Güneş, 1988). Özellikle cephelerde tüketilen ekonomik kaynaklar sebebiyle mali anlamda sıkıntılar çekilmekte, cephede kaybedilen entelektüel insan kaynağı sebebi ile de hem o günün hem de gelecek on yılların toparlanmasında sorunların çözülmesinde yaşanılacak engellerin oluşumu temellendirilmektedir (Poyraz, 2013). Ayrıca bulunduğu coğrafi konum itibarıyla hegemonik Avrupa ülkelerinin çizdiği sınırlar içinde bulunan ve bu anlamda olayların tesiri içerisinde kalan bir etkinin varlığı da göz ardı edilmemelidir (Quataert, 1987). Paylaşılmanın hazımsızlığı sebebiyle başlayan harpler tesiriyle o günkü coğrafi sınırlarında çok acı tecrübeleri yaşamış bu ulusun geçmişini sadece 100 yıl ile özetlemek, yapılacak kıyaslamalarda haksızlık yapılacağı düşüncesini uyandıracaktır. Bu sebeple o yıllarda yaşanmış askeri mücadeleleri hatırlayıp o günün olumsuz koşulları içerisinde başlayan serüvenin kat ettiği yolu fark etmek gerekliliği önemli görülmektedir.

Bu hatırlatmalar zihinlerde bir köşede dururken, dış ticaret fikrinin sadece mal alım satımına indirgenmemesi gerektiği de vurgulanmalıdır. Bu daraltılmış alana indirgenecek bakışla dış ticaret meselesi ve rakamları istatistikî verilerin ötesine geçemeyecektir. Halbuki mesele daha derin bir şekilde ele alındığında dış ticaretin ne denli önemli bir enstrüman olduğu ortaya çıkacaktır. Özellikle kuruluş öncesi dönemde Avrupalı ulusların elde etmeye ve yararlanmaya çalıştığı imtiyazlar ile emel sahibi oldukları coğrafya üzerinde tahakkümün bir parçasının da dış ticaret vasıtasıyla elde edilmeye çalışıldığı görülecektir (Pamir, 2002). Bu sebeple dış ticaret tarihi içerisinde bahsedilen olayların salt ekonomik etkilerine odaklanmak yerine siyasi ve sosyal uzantılarını da sorgulamak yerinde olacaktır (Öztürk, 2011).

- 1 Arş. Gör., İstanbul Medipol Üniversitesi, İşletme ve Yönetim Bilimleri Fakültesi, Uluslararası Ticaret ve Finansman Bölümü, Orcid: 0000-0001-5597-6375, gulsena.samsunlu@medipol.edu.tr
- 2 Öğr. Gör., İstanbul Medipol Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Dış Ticaret Programı, Orcid: 0000-0003-0807-4496, ekarakece@medipol.edu.tr
- 3 Öğr. Gör., İstanbul Medipol Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Dış Ticaret Programı, Orcid: 0000-0003-3493-8307, msheikhi@medipol.edu.tr

TÜRKİYE’NİN DIŞ TİCARET SERÜVENİ

Türkiye’nin dış ticaret politikalarını geniş perspektifte dört bölüme ayırmak mümkündür. 1923-1960 dönemi devletçi; 1980’e kadar karma dış ticaret politikaları; 1960-2000 arası daha liberal yaklaşımlar ve 2000 sonrası küreselleşen politikalar olduğu söylenebilir.

1923-1960 Dönemi

Dışa bağımlılığın fazla olduğu Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluş yıllarında bu bağımlılık ile ilişkilendirilebilecek dışa açık ekonomik politikaların takip edildiği söylenebilir. Hem ulusal hem uluslararası ticaretin azalmasının en büyük sebebi, Kurtuluş Savaşı sonrasında iş gücünün oldukça azalmış olmasıdır. Buna ek olarak ticarete dışa açık politikalar olmasında yabancı sermayenin istikrarsız bir ekonomi olan Türkiye’ye gelmek istemeyişi ve yerli sermayenin neredeyse tükenmiş olmasıdır.

Birinci İktisat Kongresi’nde yerli sanayinin güçlendirilmesi ile yerli hammaddelerin işlenmesine karar verilmiştir. Bu karar doğrultusunda yılında Teşviki Sanayi Kanunu 1927 yılında yürürlüğe konulmuştur (Uçar, 2020). 1923’ten 1960’a kadar geçen sürede birçok gümrük muafiyetli ticareti ve tarımı korumak için iptal edilmiş ancak korumacı adımlar ticaret üzerinde sınırlandırıcı etkileri olan Lozan Barış Anlaşması nedeniyle başarıya ulaşamamıştır (T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, 1968).

1930 yılında ihracatın artırılması amacı ile “İhracatın Murakabe ve Korunması Kanunu” yürürlüğe konulmuş (Özkardeş, 2015) sonrasında ihracat çalışmalarını planlaması amacı ile 1934 yılında Türkofis kurulmuştur (Şahin, 2018). 1940 tarihinde çıkarılan “Milli Koruma Kanunu” ile ticaret üzerindeki devlet kontrolü artırılmıştır (T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, 1968). İhracattan alınan vergiler artırılmış; hazineye oldukça gelir sağlayan çoklu kur sistemine geçilmiş ve 1947 yılında Uluslararası Para Fonu’na üye olunmuştur (Apak & Uyar, 2010). Kısaca, bu dönem için 1950’ye kadar koruyucu politikalar takip edilmiş, 1950’den 1960’a kadar geçen sürede liberalizasyona geçildiği söylenebilir.

1960-1980 Dönemi

Türk siyaseti üzerinde büyük bir etki yaratmış olan 1960 ihtilalinin ekonomi üzerinde de iktisadi politikaların yeni bir çağa girmesine sebep olacak yansımaları olmuştur. Türkiye planlı kalkınma dönemine 1963’te adım atmış ve sanayi ürünlerinin dışa satışını artırmak amacıyla ithal ikame stratejisini benimsemiştir. Bu hedefe ulaşmak için ihracat ürünlerinin maliyetini azaltması adına yerli ham madde fiyatlarının düşürülmesi için çaba gösterilmiştir (T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, 1963).

1923-1980 yılları arasında izlenen ithal ikameci politikalar, 1923 ile 1960 dönemlerinde ticaretin geliştirilmesi için yerli sanayinin büyütülmesi ve dış bağımlılığın azaltılması amacı bu dönemde de devam etmiş ve 1980'e kadar gelecek dönem için ithal ikameci politikalara devam edilmiştir (T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, 1968). Yerli sanayinin desteklenmesi için gümrük vergileri arttırılmış ve ithalat sınırlandırmaları genişletilmiştir (T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, 1973). Türkiye'nin sanayileşme sürecine ithalat yerine yerli üretimin desteklenmesine odaklanan politikalar büyük katkı sağlamış fakat bununla birlikte bazı olumsuz etkileri de doğurmuştur. Bu politikaların olumsuz sonuçları arasında yerel üretimin maliyetinin artması ile rekabet gücünün zayıflaması ve dış ticaret açığının artması bulunmaktadır. Tarımın endüstrileşmesi süreciyle birlikte oluşan fazla iş gücünün sanayiye yönlendirilerek yerli üretimin artırılması ve dış ödeme gücünün kuvvetlendirilmesi ve dış ticaret açığının azaltılması hedeflenmiştir. Bu doğrultuda atılan adımlar ile ihracat miktarı artmış olsa bile sanayi malları ihracatı tarım ürünleri ihracatının geçememiştir.

1980-2000 Dönemi

24 Ocak kararları sonrasında, koruyucu ve yerli üretimi teşvik eden ithal ikamesi stratejisinin yerine, ekonomik istikrarı temel alan bir sanayileşme planı olan ihracata dayalı yaklaşım benimsenmiştir (T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, 1973).

Dış ticaret esnek döviz kuru politikaları, uzun vadeli ve düşük faizli kredi teşvikleri, gümrük indirimleri ve ayrıcalıkları gibi araçlar kullanılarak serbestleştirilmiş, tarife uygulamaları miktar kısıtlamaları yerine geçmiş ve özellikle öncelikli bölgeler ve organize sanayi bölgelerinde yatırımları arttırmak için teşvikler sağlanmıştır. Bu dönemde Eximbank, teşvikleri daha etkili hâle getirmek ve koordine etmek amacıyla kurulmuş ve kredilere ağırlık verilmiştir (T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, 1985).

1990'ların başında ekonomik politikaların ve dış ticaretin artmasıyla Türk lirası değer kazandı ancak Türkiye'nin dış ticareti Körfez Savaşı'nın başlamasıyla olumsuz etkilendi. 1995'te Dünya Ticaret Örgütü'ne 1995 yılında üyelik sağlanırken, 1996'da Gümrük Birliği'ne katılım gerçekleştirildi (Yıldırım&Dura, 2007). 2000'lerin sonlarına doğru, uluslararası standartlara uygun, doğal kaynakları verimli kullanma, katma değeri yüksek ve teknoloji odaklı dış satışa dayalı stratejilerin önemi arttı. Aynı dönemde Türk markasının küresel pazarlarda kullanımı ve tanıtımı teşvik edilmeye başlandı. E-ticaretin genişletilmesi, Avrupa Birliği (AB) uyum sürecindeki esneklikler ve yasak olmayan teşviklerin kullanımı gibi yaklaşımlar benimsendi (T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, 2001). Orta Asya, Orta Doğu ve Kafkas ülkeleri ile ticari ilişkilerin

geliştirilmesine odaklandı. Bu dönemde KOBİ'lerin uluslararası pazarlarda rekabetçi olabilmeleri için destek sağlanmaya başlandı (T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, 1996).

2000 ve Sonrası

Uluslararası ticaretin serbestleşmesi hız kazanmış, teknoloji odaklı ülkelerden gelen ürünlerin ihracatı artmış ve bu da emek yoğun sanayi ülkelerini endüstriyel üretim yapmaya mecbur bırakmıştır. Tarım ürünlerinin dışa satışını teşvik etmek için çeşitli teşvikler devam etmiş ve özellikle 2007 sonrası, ekonominin rekabetçiliğini artırarak ve yüksek katma değerli üretim modellerine yönelerek sürekli bir ihracat artışı hedeflenmiştir. Bunlarla birlikte yatırım malları üreten sektörler destek sağlamak amacıyla Eximbank kaynakları artırılmıştır (T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, 2007). Bu dönemde sanayide sürdürülebilir rekabet gücü ve AR-GE yeteneklerinin gelişimi teşvik edildi. Hizmet sektörü ihracatı için yatırım koruma anlaşmaları yapılması ve kredi garantilerinin kullanılması kararlaştırıldı. Türk Cumhuriyetleri, Orta Doğu, Afrika, AB dışındaki Avrupa ülkeleri, öncelikli dış ticaret pazarları olarak belirlenmiş bu bağlamda, bu ülkelerden alınacak kredilerin Türkiye'den sanayi ürünlerinin ithalatına bağlanmıştır.

Sanayileşme ve sermaye birikimi ile sanayileşme süreci 2023 hedefleri gözetilerek hızlandırıldı, kaynaklar üretimde kullanılmaya yönlendirildi ve cari açık kabul edilebilir bir düzeye indirildi. İleri teknoloji sektörlerinin ihracatı payı artırılmaya çalışıldı, imalat sanayi ihracatı teşvik edildi. Türkiye'nin lojistik merkezi olma yolunda liman kapasiteleri artırıldı ve turizm geliri artırmak için destekler çoğaltıldı (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2019).

AB ile Gümrük Birliği anlaşmasının yenilenmesine, Orta Doğu ülkeleri ile ilişkilerin güçlendirilmesine ve Afrika ülkeleri ile dış ticaretin artırılmasına odaklandı. Türkiye markası için yeni bir tanıtım stratejisi belirlendi ve hızlı tedarik kapasitesi ile rekabet gücünün artırılması amaçlandı. İhracatçılara küresel ticaret verileri, potansiyel pazarlar ve alıcı ülkeler hakkında bilgiler sunan dijital bir "Kolay İhracat Platformu" kuruldu (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2019). Türkiye'nin uluslararası ticaret stratejileri, ihracatı öncelikli tutan bir büyüme modelini koruma ve yerel üretimin rekabet gücünü artırmak hedeflenmiş. Bu bağlamda, gümrük vergileri ve ithalat kısıtlamaları azaltılarak yerli üreticilerin rekabetçiliği güçlendirilmesi amaçlanmıştır. Kısaca bu dönemde Türkiye, dış ticaret hedeflerine ulaşmak gümrük vergilerinin indirilmesi, ithalat kotasının kaldırılması ve ticaretin kolaylaştırılması gibi çeşitli reformları hayata geçirmiştir.

Özet olarak Türkiye'nin 1923-2021 arasındaki dış ticaret yaklaşımları çeşitli evrelerden geçip değişiklikler gösterdi. Türkiye kuruluşun ilk döneminde içe dönük sorunların çözümüne odaklanmasından dolayı dış ticarete korumacı politikalar (örneğin yüksek gümrük vergileri ve ithalata kota sınırlaması) izlenmiştir. 1950'lerden itibaren Türkiye, dış ticareti desteklemeye yönelik politikalara odaklandı; döviz girişini artırmak ve ülkede ekonomik büyümeyi teşvik etmek amaçlandı. 1980'lerde gerçekleşen gümrük vergileri indirilmesi ve ithalat kısıtlamaları daraltılması gibi ekonomik reformlarla birlikte, Türkiye serbest piyasa ekonomisine geçti. Avrupa Birliği ile Gümrük Birliği anlaşmasının imzalanması Türkiye'nin AB ile ticari bütünleşmesini artırdı. AB ile uyum süreci kapsamında çeşitli hukuki ve idari düzenlemeler de dâhil olmak üzere birçok değişiklik ve iyileştirme gerçekleştirdi. Son dönemlerde, özellikle ekonomik belirsizlikler ve döviz kuru dalgalanmaları gibi nedenlerle Türkiye'nin dış ticaret stratejilerinde koruyucu eğilimlerin arttığı gözlemlenmektedir.

Türkiye'nin dış ticaret stratejileri, gelecekte de ekonomik büyüme ve kalkınma hedeflerine uygun olarak şekillenecek, ihracata dayalı büyüme modeli sürdürülerek yerli üretimin rekabet gücü artırılacak ve dış ticaret stratejileri bu temel hedeflere odaklanacaktır.

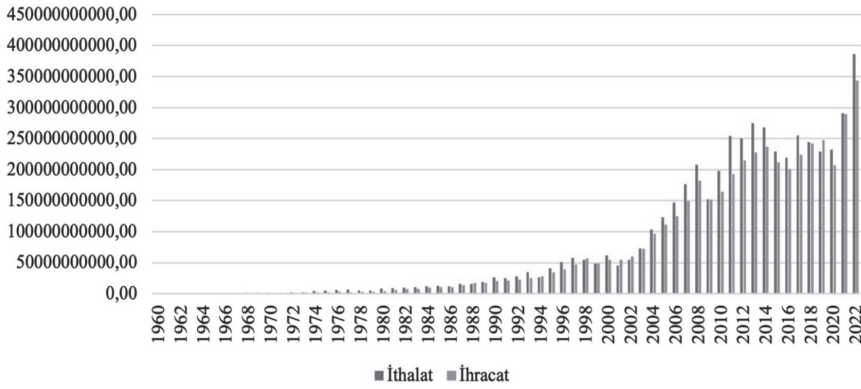
TÜRKİYE DIŞ TİCARETİNİN KISA DEĞERLENDİRMESİ

Bölümün başlığında her ne kadar kesitsel bir periyot ele alınmış gibi gözüke de kuruluş öncesi dönemin mirası üzerine inşa edilmiş yapı sebebiyle çok kısa da olsa bazı detaylardan bahsedilmesi lüzumu doğmaktadır (Öztürk, 2011). Bu sebeple açılmış cephelerde verilen askeri mücadelelerden ve özellikle I. Dünya Savaşı'nın tesirinden bahsedilmeden döneme ait değerlendirmeler yapılması uygun olmayacaktır. Ayrıca dış ticarete dair unsurların sadece ülkeye giren ve ülkeden çıkan mal ve hizmetlerin toplamı olmadığı düşüncesi savunulduğundan, ülkede ekonomik, siyasi, askeri ve sosyal meselelerin dış ticaret alanından etkilendiği de unutulmamalıdır (Özdemir ve diğerleri, 2016).

Dış ticaret geçmişimiz ele alınırken özellikle I. Dünya Savaşı sonrası dönemde ortaya çıkan travmalarında tesiriyle daha devletçi bir ekonomi modeli benimsendiği görülmektedir. Sonrasında Büyük Buhran sebebiyle uluslararası camianın da daha merkezîyetçi ve kontrol bir ekonomiden yana olduğu görülmektedir (Yılmaz, 2021). Bu tesirlerin etkisiyle beraber millî kalkınmaya öncelik verme düşüncesi sürdürülmeye çalışılmaktadır. Sonrasında patlak veren II. Dünya Savaşı yıllarında kendine yetme düşüncesi devam ettirilmeye çalışılmıştır. Sonrasında kabuğunu kırmaya çalışan ekonomimizin teknolojik ve ekonomik bariyerlere takıldığı görülmektedir. Bilinçli olarak tercih edilen politikalar beklenen neticeleri elde etmede amacına ulaşamamıştır (Çelebi, 2001). Özellikle tarımsal

üretimin ağırlığı ve sanayi üretiminde ortaya konan grubun katma değer seviyesi ülkenin kalkınmasında beklenen tesiri ortaya çıkarmamıştır. Ayrıca siyasi manada yaşanan hareketlenmeler ülkede de bu meselelerin öncelik sırasını geri plana atmıştır (Özsağır, 2013). Seksenlerdeki serbestleşme düşüncesi ile ülkede dış ticaret manasında hareketlenmeler başlamış ancak bu da olumlu yönlerin varlığıyla beraber bazı istenmeyen olumsuzlukları da ülke gündemine taşımıştır. Teknoloji ve sanayi hamleleri için gerekli olan katkının yurt dışına bağımlı olması sebebiyle ülkede baş gösteren finansman sıkıntısı toplumun gündemine daha farklı sorunlar şeklinde girmiştir (Ertekin ve Kutlu, 2000).

İthalat ve İhracat

Şekil 1. İhracat ve İthalatın Karşılaştırması

Kaynak: Dünya Bankası veri tabanı.

Şekil 1’de görülebileceği gibi ihracatın çoğunlukla ithalatın sırtında ilerlediği söylenebilir. Hatta bazı yıllarda belirlediği gibi ithalatın, ihracatın çok da ötesine geçtiği ve dış ödemeler dengesinde olumsuzluklar ortaya çıkardığı görülmektedir (Turan ve Barak, 2016). İthalat kalemleri arasında yer alan enerji, teknoloji transfer harcamaları ve ara mamul harcamaları sebebiyle katma değerın yurt dışına bağılı olduğu durumlarda ithal ikameci bir politikayı sürdürebilmek çok kolay olmayacaktır (Eroğlu ve diğerleri, 2018). Bir diğer taraftan katma değeri yüksek teknoloji barındıran ürün ve hizmetleri ortaya çıkarmadıkça döviz giriş çıkışındaki dengesizliklerle boğuşmak zorunda kalınacaktır (Ketboğa, 2019). Ayrıca Dünya Ticaret Örgütü ve Gümrük Birliği anlaşmaları neticesinde kitlesel ürün girişinde rekabet yaşanmaktadır (Aysun ve diğerleri, 2012; Güneş, 2016). Bu noktadan hareketle üreticilerimizin bu girdaptan çıkabilecek şekilde kendilerini donatıp yön çizmelerini gerekli kılmaktadır. 2000 sonrası atılan adımların ne derecede başarılı olduğu görülse de küresel rekabet içerisindeki aktörlerin tehditleri devam etmektedir (Sungur, 2015).

SONUÇ

Türkiye'nin dış ticareti, 100 yıllık bir dönem içerisinde büyük değişimler ve gelişimler yaşamıştır. 1923 yılında Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasının ardından, ülke ekonomisinin modernleştirilmesi ve dış ticaretin geliştirilmesi için çeşitli politika ve reformlar uygulanmış, başlangıçta tarım ürünleri ve ham madde ihracatı öne çıkarken, zamanla sanayi ürünleri ve hizmetler de önemli bir role sahip olmuştur.

Geçmiş dönemden edinilmiş olan bilgi birikimi göz önünde alınmalı ve tarihten ders alınması gerçeği anımsanmalıdır. Bu çerçevede yapılacak okumalarla Türk Dış Ticaret Politikalarında yaşanan dalgalanmaların, revizyonlarının sebeplerini anlamak kolaylaşacak, ayrıca geleceğe dair planlamalar da daha ayağı yere basar bir hâle bürünebilecektir. Atılan adımların sadece kendi kaderimizi değil, tesiri olacak coğrafyalarda yaşayanları da etkileyeceği gerçeği ile bir mücadele unsuru oluşturacağı gerçeği de göz önüne alınmalıdır. Savaşların, ambargoların tesirinde geçmiş bir 100 yıldan bugünlere gelene kadar çok ciddi adımların atıldığı görülmektedir. Yakın geçmiş dikkatte alındığında, Türkiye'nin dış ticaretinde son yıllarda teknoloji ve yenilik odaklı sektörlerin payı artmakta; bilgi teknolojileri, yazılım, savunma sanayi gibi sektörler dış ticarete daha fazla yer edinmektedir. Türkiye ihracat portföyünü çeşitlendirerek uluslararası ticarete daha önemli bir oyuncu haline gelmektedir.

KAYNAKÇA

- Apak, S., & Uyar, M. (2010). IMF – Türkiye İlişkileri ve Bankacılık Sektörü. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 47, 41-57.
- Aysun, A., Öksüzler, O., & Yılgör, M. (2012). Gümrük Birliği'nin Türkiye'nin dış ticareti üzerine etkisi: Panel çekim modeli uygulaması. *Eskişehir Os-mangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(2), 15-26.
- Çelebi, E. (2001). Türkiye'de Devalüasyon Uygulamaları 1923-2000. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 2(1), 55-66.
- Ertekin, M. S., & Kutlu, E. (2000). 1980 Sonrası Dönemde Türkiye Dış Tica-retinin Genel Bir Analizi. *Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16(1), 223-254.
- Eroğlu, İ., Çidem, Y., & Yeter, F. (2018). Cari Açık Sorunu Perspektifinde Türkiye'nin Enerji Açığı ve Geleceğe İlişkin Öneriler. *Balkan Sosyal Bilim-ler Dergisi*, 7(13), 106-118.
- Güneş, İ. (1988). Milli Mücadele Dönemi Bütçeleri. *Atatürk Araştırma Merke-zi Dergisi*, 4(12), 763-782.
- Güneş, B. (2016). Dünya Ticaret Örgütü Tarım Anlaşmasının Türkiye Eko-nomisi Üzerine Etkileri: Bir Hesaplanabilir Genel Denge Modeli Çalışma-

- sı. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 24(1), 123-170.
- Ketboğa, M. (2019). Türkiye’de Dış Ticaret Açığı Sorununun Nedenleri ve Katma Değeri Düşük Ürün İhracatının Dış Ticaret Açığı İçindeki Yeri ve Çözüm Önerileri. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 9(2), 209-224.
- Özdemir, Ü., Yiğit, G. K. & Oral, M. (2016). Cumhuriyetten Günümüze Ekonomi Politikaları Bağlamında Türk Dış Ticaretinin Gelişimi. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 21(35), 149-174.
- Özkardeş, L. (2015). Cumhuriyetin İlk Yılları ve 1929 Ekonomik Buhranında Dış Ticaretin Yönetimi. *Gümrük ve Ticaret Dergisi*, (6), 25-34.
- Özsağır, A. (2013). Askeri Darbe ve Müdahalelerin Ekonomik Performans Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 12(4), 759-773.
- Öztürk, İ. H. (2011). Tarih Öğretiminde Anakronizm Sorunu: Sosyal Bilgiler ve Tarih Ders Kitaplarındaki Kurgusal Metinler Üzerine Bir İnceleme. *Sosyal Bilgiler Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 37-58.
- Pamir, A. (2002). Kapitülasyon Kavramı ve Osmanlı Devleti’ne Etkileri. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 51(2), 79-119.
- Poyraz, E. (2013). Atatürk’ün İletişim Stratejisi ve Stratejik Hedefi Hakkında Bir Analiz. *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Eğitim Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(4), 72-93.
- Quataert, D. (1987). Osmanlı Devleti’nde Avrupa İktisadi Yayılımı ve Direniş. Yurt Yayınları.
- Sungur, O. (2015). 2000 Sonrası Türkiye Ekonomisi: Büyüme, Enflasyon, İşsizlik, Borçlanma ve Dış Ticarete Gelişmeler. *Toplum ve Demokrasi Dergisi*, 9(19), 243-270.
- Şahin, F. K. (2018). Cumhuriyet Dönemi Dış Ticaret Politikası ve Bir Örgütlenme Örneği: Türkofis ve Faaliyetleri (1934-1939). *Journal of History Studies*, 10(8), 143-176.
- Turan, Z., & Barak, D. (2016). Türkiye’de cari işlemler açığının sürdürülebilirliği. *İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi*, 4(2), 70-80.
- T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı. (1963). *Birinci Kalkınma Planı*. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. https://www.sbb.gov.tr/wpcontent/uploads/2022/07/Kalkinma_Plani_Birinci_Bes_Yillik_1963-1967.pdf (Erişim Tarihi: 11.09.2023).
- T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı. (1985). *Beşinci Kalkınma Pla-*

- n. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı., <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/08/Besinci-Bes-Yillik-Kalkinma-Plani-1985-1989.pdf> (Erişim Tarihi: 11.09.2023).
- T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı. (2001). *Sekizinci Kalkınma Planı*. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. https://www.sbb.gov.tr/wpcontent/uploads/2022/07/Uzun_Vadeli_Strateji_ve_Sekizinci_Bes_Yillik_Kalkinma_Planı-2001-2005.pdf (Erişim Tarihi: 11.09.2023).
- T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı. (1968). *İkinci Kalkınma Planı*. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/İkinci_Bes_Kalkinma_Planı-1968-1972.pdf (Erişim Tarihi: 12.09.2023).
- T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı. (1973). *Üçüncü Kalkınma Planı*. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. TC Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/08/Yeni-Strateji-ve-Kalkinma-Plani_Ucuncu-Bes-Yil_1973_1977.pdf (Erişim Tarihi: 12.09.2023).
- T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı. (1996). *Yedinci Kalkınma Planı*. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. https://www.sbb.gov.tr/wpcontent/uploads/2022/07/Yedinci_Bes_Yillik_Kalkinma_Planı-1996-2000.pdf (Erişim Tarihi: 11.09.2023).
- T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı. (2007). *Dokuzuncu Kalkınma Planı*. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/Dokuzuncu_Kalkinma_Planı-2007-2013.pdf (Erişim Tarihi: 11.09.2023).
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2019). *Onbirinci Kalkınma Planı*. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. https://www.sbb.gov.tr/wpcontent/uploads/2022/07/On_Birinci_Kalkinma_Planı-2019-2023.pdf (Erişim Tarihi: 13.09.2023).
- Tomanbay, M. (2003). *Dış Ticaret Rejimi ve İhracatın Finansmanı*. Ankara: atiboğlu Basım Yayın Dağıtım.
- Uçar, K. (2020). *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Dış Ticaretin Gelişimi*.

- Yıldırım, E. & Dura, C. (2007). Gümrük Birliđinin Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri Konusundaki Literatüre Bir Bakış. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 28, 141-177.
- Yılmaz, A. Y. (2021). Millî Mücadele Dönemi ve Sonrasında Türkiye Cumhuriyeti'nin Ekonomi Politikasının İncelenmesi (1918-1930). *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 25(2), 319-330.

BÖLÜM 3

BAĞIMSIZLIĞIN VE DEĞİŞİMİN İLANI: CUMHURİYETİN 100. YILINDA HALKLA İLİŞKİLER

GİRİŞ

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun 100. yılı kararlılık, azim ve birlikteliğin bir ulusta nasıl vücut bulduğu o destansı tarihin dönüm noktasını temsil ediyor. Çünkü 29 Ekim 1923'te ilan edilen Cumhuriyet, Türk milletinin bağımsızlık, modernizasyon ve demokrasi yolundaki kararlılığının bir yansımasıdır. Bu büyük dönüşümün arkasında yatan güç, sadece siyasetçilerin ve liderlerin değil, aynı zamanda halkın da katılımıyla olmuştur.

Yapılan icraatların iletişim süreçlerine bakıldığında, halkın aktif bir şekilde bu değişim sürecine katılmasının ve yeni Cumhuriyet rejimine sahip çıkmasının temelinde halkla ilişkilerin yattığı görülmektedir. Süreçte kullanılan halkla ilişkiler yaklaşımları, yeni devletin ve yönetimin halka nasıl ulaştığını, onların ihtiyaçlarını nasıl anladığını ve onlara nasıl hizmet ettiğini belirleyen kritik bir unsurdur.

Cumhuriyetin 100. yılını kutladığımız günümüzde, halkla ilişkilerin Cumhuriyetin inşasında ve gelişimindeki rolü ele alınmıştır. Bu çalışma ile halkla ilişkilerin tarihsel kökenlerinden günümüzdeki uygulamalara kadar olan evrimini noktasal olarak inceleyerek, Cumhuriyetin başarılarına ve toplumun dönüşümüne katkıları analiz edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca gelecekteki yüz yıl boyunca halkla ilişkilerin Türkiye'nin gelişiminde nasıl bir rol oynayabileceğini keşfetme arzusundan beslenerek sürdürülebilirliği ele alınmıştır.

Cumhuriyetin 100. yılında, halkla ilişkilerin önemi ve etkisi hakkında daha derinlemesine bir anlayış geliştirmek, bu önemli tarihi noktada bizi aydınlatarak, birlikte kutladığımız bu büyük başarıyı da anlamlı kılacaktır.

HALKLA İLİŞKİLERE KAVRAMSAL BİR BAKIŞ

Halkla ilişkiler kavramı oldukça geniş bir yapıya ve etkileşim alanına sahiptir, bu nedenle net bir tanım yapmak zordur. Birçok disiplini içine alan bu alandaki tanımlar farklılıklar göstermektedir. Kavrama dair yapılan bilimsel araştırmalarda 472 farklı tanım yapıldığı tespit edilmiştir (Doğan, 2015, s. 6).

Türk bilim insanları da kavramı çeşitli şekillerde tanımlamışlardır. Örneğin Abadan (1964) halkla ilişkileri, dış dünyadan sempati ve iyi niyet kazanma amacıyla kullanılan yöntemlerin bütünü olarak ifade eder. Asna (1998), halkla ilişkileri kurumlar veya organizasyonlar ile hedef kitleleri arasında planlı ve programlı ilişkilerin kurulduğu bir süreç olarak açıklar. Bu süreç, dürüstlük, inandırıcılık

¹ Öğr. Gör., İstanbul Medipol Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü, Orcid: 0000-0002-8007-3503, edemirkan@medipol.edu.tr

ve sürekliliği içeren temel özelliklere vurgu yapar. Tortop (2003), halkla ilişkileri, halkı etkileyen söz, eylem veya olayları içeren bir kavram olarak tanımlar. Halkla ilişkiler, bir organizasyonun çalışanlarına, müşterilerine ve ilgili diğer kişilere kendini sevdirmeyi ve saydırmayı amaçlayan bir sanat olarak görülür.

Tanımlardan da anlaşıldığı üzere halkla ilişkiler kavramının felsefeden antropolojiye, psikolojiden işletmeye, iktisattan sosyolojiye birçok alanla ilişkisinin olması nedeniyle çeşitli uzmanlar arasında farklı anlamlar taşıdığını gösteren birçok tanım yapılmıştır. Bu çeşitlilik, halkla ilişkilerin zenginliğini ve önemini vurgulamaktadır.

CUMHURİYET DÖNEMİNDE HALKLA İLİŞKİLER

Türk halkının Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminden Cumhuriyete evrilmiş serüveni oldukça dramatik detaylarla dolu olaylara sahne olmuştur. Uzun yıllar savaşlar ile cebelleşmiş olan imparatorluk büyük toprak kaybına uğramış ve nihai küçülmeye zorunlu bırakılmıştır. Ancak tüm bu olumsuzluklar içerisinde özüne çekilen halk kenetlenerek benliğinden asla ödün vermemiş ve her şeye rağmen ayakta kalmak için insanüstü çaba göstermiştir.

Bu destansı sürecin başarısında üç önemli başlık görmezden gelinemeyecek kadar belirgin bir şekilde karşımızda durmaktadır. Bunlardan ilki Türk halkının karizmatik bir lidere sahip olma şansıdır. İkincisi ise bu karizmatik liderin sadık bir ekip tarafından halkın içine düştüğü o kara günleri üzerinden atma bağlılığına sahip olmasıdır. Son olarak bu ikisini tamamlayacak olan üçüncü şans ise millî mücadeleyi tüm benliği ile sahiplenen liderinin ve ekibinin arkasında canı pahasına duran bir halkın varlığıdır. Tarihinde birçok kez olduğu gibi her şey bitti denilen bir anda bile küllerinden doğabilen Anadolu insanı farkını bu süreçte de gösterebilmeyi başarabilmiştir. Asırlardır bilinmektedir ki kadim kültürü, özverili anlayışı, köklerine bağlılığı onu destansı kahramanlık öykülerinde her zaman baş aktör yapmıştır. Din ve dil olgusuna bağlılığı onu besleyen ana argümanlardan olmuştur. Aynı kültürden beslenen Mustafa Kemal Atatürk de milleti ile bütünleşerek düşmanlara karşı nasıl organize olduklarını göstermiştir. Atatürk'ün bu sıkıntılı süreci özellikle halkla birebir ilişkiler kurmayı ihmal etmeden aştığı bilinmektedir. Özellikle Trakya ve Anadolu'da 31 kongrenin organize edilmiş olması kriz dönemindeki performansının güçlü bir göstergesidir (Görgülü, 2019). O henüz başında oldukları yeni yüzyıl ve onun getirilerini ileri görüşlülüğü ile sentezleyerek halkına bizzat sunmuştur. Böylelikle bu dönemde özellikle halkla ilişkiler kavramının olmazsa olmazı olan ikili iletişim süreçlerinde bizzat kendi bulunmuştur. 20. yüzyılın ilk çeyreğinde henüz çiçeği burnunda olan Türkiye'ye modern dünyanın kapılarını açarak onu yeni çağlara hazırlamıştır. Böylelikle daha pro-

fesyonel adımlar atmasını sağlayarak halkla ilişkiler süreçlerinin tohumlarını ekmiş, çok yönlü ve yepyeni deneyimler sunmuştur.

Bu süreci değerlendirirken, Cumhuriyet dönemi halkla ilişkiler sürecinde toplumsal dönüşüm aracı olarak kullanılan “Köy Enstitüleri” ve “Anadolu Ajansı’nın” hayata geçirilmesinin etkilerini incelemenin yerinde olacağı düşünülmüştür. Birçok çalışma içinden bu projelerin seçilmesine gerekçe olarak ise söz konusu iki gelişmenin alanda başat etkisi olduğu düşüncesidir.

Bir Toplumsal Dönüşüm Aracı Olarak Köy Enstitüleri

Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşundan sonra, ülke birçok alanda büyük dönüşümler yaşamıştır. Bu dönüşümlerden biri de eğitim alanında. 1930’lu ve 1940’lı yıllarda köylerde eğitim seviyesini artırmak ve kırsal kesimdeki nüfusu aydınlatmak amacıyla köy enstitüleri kurulmuştur. Bu enstitüler, sadece eğitim alanında değil, aynı zamanda halkla ilişkiler kavramının gelişiminde ve önem kazanmasında da büyük bir rol oynamıştır.

Köy enstitüleri, kırsal kesimdeki insanlara modern eğitim olanakları sunarak toplumun geniş kesimlerini eğitime ve bilinçli bireyler haline getirme hedefini taşımıştır. Ancak bu eğitim sadece ders kitaplarından ibaret değildi; aynı zamanda köy enstitüleri öğrencilerine tarım, ziraat, el sanatları gibi pratik beceriler de öğretmiştir. Bu yaklaşım, köy halkını sadece bilgilendirmekle kalmayıp aynı zamanda kendi geçimlerini sağlama konusunda da yetkin hâl gelmelerini olumlu yönde etkilemiştir.

İşte burada köy enstitülerinin halkla ilişkiler kavramına katkısı devreye girmektedir. Köy enstitüleri sayesinde yeni devlet, kırsal kesimdeki insanlarla doğrudan etkileşimde bulunarak onların güvenini kazanmıştır. Bu durum, halkla ilişkilerin temel unsurlarından biri olan “güven” kavramının önemine vurgu yapmaktadır. Köy enstitüleri, yerel topluluklara saygı göstererek, onların kültürel değerlerini anlayarak ve ihtiyaçlarına duyarlı bir şekilde yaklaşarak, köy halkının eğitime daha fazla ilgi göstermelerini sağlamaya yardım etmiştir. Ayrıca, köy enstitülerinin kurulmasıyla birlikte iletişim ve propandanın önemi de artmıştır. Köy enstitüleri, kırsal kesimde eğitim hakkında toplumu bilgilendirmek ve katılımı teşvik etmek için aktif bir iletişim stratejisi izlemiştir. Bu etkileşim halkla ilişkilerin bir diğer temel unsuru olan “iletişim” kavramının güçlü bir örneğini oluşturmuştur.

Köy enstitülerinin Cumhuriyet döneminin toplumsal dönüşümünü hızlandırmada kritik bir rol oynadığı bilinmektedir. Bu enstitüler hem eğitimdeki devrimci yaklaşımları hem de halkla ilişkilerdeki ileri düşünceleri bir araya getirerek Türkiye’nin modernleşme sürecini hızlandırmada önemli bir araç haline gelmiştir. Bu dönemde kazanılan deneyimler, daha sonraki yıllarda halkla ilişkilerin ve eğitimin gelişimine katkıda bulunmaya devam etmiştir.

Köy enstitüleri, aynı zamanda halkla ilişkilerin önemini anlama konusundaki farkındalığı da artırmaya fayda sağlamış ve bu alandaki ilerlemelere ivme kazandırmıştır. Dolayısıyla, Cumhuriyet dönemi köy enstitüleri, toplumla bütünleşme ve eğitim devrimindeki rolleriyle halkla ilişkilerin kavramsal gelişiminde ve uygulamalarında da önemli bir yere sahip olmuştur.

Cumhuriyetin Sesi Anadolu Ajansı

Cumhuriyet dönemi halkla ilişkiler ve iletişim bilimleri alanında dikkat çeken bir diğer başlık ise Anadolu Ajansı'nın açılmasıdır. Ajans, ülkenin tam bir kargaşa içerisinde olduğu o dönemde halkı bilgilendirmek için kurulmuştur. Kuruluş yılı 1920'ye kadar dayanan Anadolu Ajansı, kamuoyunun iç ve dış haber ihtiyacını Cumhuriyetin ilanından sonra da aktif bir şekilde sürdürmüştür (Anadolu Ajansı, n.d.). Atatürk tarafından tahsis edilen bu kurum Cumhuriyet döneminin bütün evrelerinin tarihsel tanığı görevi ile o günden günümüze bilgi akışını sağlamaktadır (Şahin, 2014). Öte yandan halkla içi içe olmaya özen gösteren Atatürk, Anadolu Ajansı sayesinde fikirlerini ve planlarını daha fazla kitleye ulaştırma fırsatı bulmuştur. Öyle ki özellikle halk gezilerinde Anadolu Ajansı her an yanında bulunmaktadır (Özkaya, 1985).

1925 yılına gelindiğinde Batı'da bile yapılmamış bir değişiklikte Anadolu Ajansı özel şirket konumuna getirilerek özerk statüye kavuşturulmuştur. Her biri on lira değerinde olmak üzere 20.000 Türk lirası olan şirketin sermayesi iki bin hisseye bölünerek yarısı çalışanlara dağıtılmıştır. O dönem düşünülen bu uygulama kurum için halkla ilişkiler açısından oldukça güzel bir yaklaşım olarak değerlendirilebilmektedir (Özkaya, 1985).

Doğru, hızlı ve tarafsız haber anlayışını kurulduğu günden itibaren koruyan Anadolu Ajansı ilk günkü heyecanını sürdürerek, kararlılıkla halkın temel insan hakkı olan haber alma özgürlüğünü beslemeyi günümüzde de azimle devam ettirmektedir. Ayrıca Anadolu Ajansı, iletişim teknolojisinin gelişmesiyle birlikte dijital platformlarda da güçlü bir varlık haline gelmiştir. Bu onun, halkla ilişkiler açısından çağdaş bir yönünü yansıtmaktadır. Böylelikle ajans, sosyal medya, web siteleri ve diğer dijital iletişim araçları üzerinden halkla etkileşimde bulunarak toplumun ihtiyaçlarına daha hızlı ve etkili bir şekilde yanıt verebilmektedir.

Anadolu Ajansı'nın etki alanı sadece Türkiye ile sınırlı kalmamış, aynı zamanda uluslararası alanda da büyük bir etkileşime sahip olmuştur. Ajans, Türkiye'nin uluslararası ilişkilerini ve dış politikasını yansıtarak dünya çapında bir bilgilendirme kaynağı haline gelmiştir. Ajans bu noktada oldukça doğru bir yerde durmaktadır. Çünkü kurumsal halkla ilişkilerin faydalarının sadece yerel değil, aynı zamanda uluslararası boyutta da ne kadar önemli olduğu bilimsel bir gerçektir.

Sonuç olarak Anadolu Ajansı, haber ve bilgi dağıtımının yanı sıra halkla ilişkilerin temel prensiplerini uygulayan bir kurum olarak Türkiye’de ve dünyada büyük bir etkiye sahiptir. Güvenilirlik, bilgilendirme, etkileşim ve dürüstlük gibi halkla ilişkilerin özünde bulunan kavramlar, Anadolu Ajansı’nın çalışmalarının temelini oluşturur. Bu nedenle, ajansın hem Türkiye’deki hem de uluslararası arenadaki rolünü halkla ilişkiler disiplininin ayrılmadan hayata geçirmesi bu alanın gelişiminde oldukça elzem bir ilişki sağlamıştır. Bu ünsiyet her iki tarafın ilerlemesi için de önemli bir basamak olmuştur.

TÜRKİYE İLETİŞİM BAŞKANLIĞI: KAMU İLETİŞİMİNİN YÖNLENDİRİCİ GÜCÜ

Cumhuriyetin 100. yılını kutladığımız bu dönemde, hakla ilişkiler disiplininin gelişim sürecine genel bir bakışla göz attığımızda Anadolu Ajansı, Köy Enstitüleri daha önce de bahsettiğimiz gibi Türkiye’deki halkla ilişkiler faaliyetlerinin fitilini ateşlemiştir. Ancak TRT ile özel halkla ilişkiler dernek ve şirketlerinin kurulması gibi gelişmeler bu ateşi tüm yurttan yaygınlaştırmıştır.

Günümüzde ülkenin iletişim stratejilerini şekillendiren ve kamuoyu ile etkili bir şekilde iletişim kuran önemli bir kurumda Türkiye İletişim Başkanlığıdır. İletişim Başkanlığı, Türkiye Cumhuriyeti’nin modern döneminde iletişim ve halkla ilişkiler alanında yaptığı çalışmalar ile önemli bir rol oynamaktadır.

Türkiye İletişim Başkanlığı, Cumhuriyetin 100. Yılına yönelik başlattığı “Türkiye Yüzyılı” kampanyası ile ülkenin geleceğini şekillendirme yolunda önemli bir adım atarak tarih ve gelecek vizyonunu birleştirmektedir. Aynı zamanda ülkenin 100 yıl sonraki hedeflerini ve vizyonunu belirlemeye yönelik bir platform sunmaktadır. “Türkiye Yüzyılı” kampanyası sürecinde, özellikle medya ilişkileri, kamu diplomasisi, dijital iletişim ve kriz iletişimi gibi Türkiye’nin “PR” alanındaki çalışmaları, halkla ilişkiler disiplininin parlayan yüzü olarak bizi oldukça heyecanlandırmaktadır.

SONUÇ

Türkiye Cumhuriyeti’nin 100. yılını kutladığımız bu özel dönemde, halkla ilişkilerin cumhuriyetin başarısındaki etkisini ve kritik rolünü ele aldık. Kronolojik bir perspektifle bakıldığında, halkla ilişkilerin cumhuriyetin temel değerlerini halka alıştırma, toplumun beklentilerine cevap verme ve ulusal bir kimlik inşa etme sürecinde kritik bir önemi olduğunu gördük. Çünkü halkla ilişkiler, kitlelerin katılımını ve desteğini kazanmada vazgeçilmez bir unsurdur ve iki kavramın hedef kitlesi de halktır.

Ancak bugüne geldiğimizde halkla ilişkilerin hâlen görevinin bitmediği

dikkat çekmektedir ve önümüzde duran bu tablodan yola çıkarak gelecekte bu disiplinin daha da önemli hâle geleceği görülmektedir. Öyle görülüyor ki, teknolojinin baş döndürücü bir hızla değiştiği, bilgiye erişimin kolaylaştığı bir dünyada, halkla ilişkiler profesyonellerinin iletişim yöntemlerini ve stratejilerini sürekli olarak yeniden değerlendirmeleri gerekecektir çünkü dijital medya, sosyal medya, veri analitiği ve yapay zekâ gibi yeni araçlar, halkla ilişkilerin etkinliğini daha özgün ve pratik kullanılabilecek fırsatlar sunmaktadır.

Cumhuriyetin 100. yılında da tıpkı millî mücadelede olduğu gibi halkla ilişkiler, Türkiye'nin demokratik ilerleyişine, ulusal birlik ve beraberliğinin sıkı sıkıya pekiştirilmesine ve toplumsal sorunların düzeltilmesine katkı sağlamaya devam edecektir. Cumhuriyetin 100. yılında halkla ilişkiler profesyonelleri, bu paha biçilmez mirasımızı sürdürmek ve daha da ileriye taşımak için çalışacaklardır.

Sonuç olarak, Cumhuriyetin 100. yılında halkla ilişkiler, Türkiye'nin aydınlık geleceği için gerek yurt içi gerekse yurt dışındaki arenalarda birçok kapıyı açan anahtar olacaktır. Özellikle kamu diplomasisinde oldukça hayati bir öneme sahiptir. Bu disiplini etkili bir şekilde kullanarak toplumun katılımını ve desteğini kazanmak, demokratik değerleri korumak ve Türkiye'yi uluslararası sahnede daha da büyük bir güç haline getirmek mümkün olacaktır.

Geçmişten günümüze katkılarıyla Cumhuriyetin 100. yılında halkla ilişkilerin gücünü kutluyor, daha fazla önemsiyor ve gelecekteki başarılarını dört gözle bekliyoruz.

KAYNAKÇA

- Abadan, N. (1964). *Modern Toplumlarda Halkla Münasebet*. Ankara: Todaie Yayınevi.
- Akat, İ. (1978). Halkla İlişkiler Ders Notları.
- Anadolu Ajansı. (tarih yok). *Tarihçe*. aa.com.tr: <https://www.aa.com.tr/> (Erişim Tarihi: 20.09.2023).
- Arslan, Ö. Ö. (2018). Köy Enstitülerinin Toplum Kalkınmasındaki Rolü. *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, 84-119.
- Asna, A. (1998). *Public Relations*. İstanbul: Der Yayınları.
- Doğan, A. (2015). Mükemmel Halkla İlişkiler Kriterleri Bağlamında Türkiye'deki Halkla İlişkiler Uygulamaları: Fortune Dergisi Türkiye'nin En İyi 500 Şirketi Örneği.
- Görgülü, İ. (2019). *Millî Mücadele Döneminde Kongreler*. Atatürk Ansiklopedisi: <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/milli-mucadele-doneminde-kongreler/> (Erişim Tarihi: 15.09.2023).
- Grunig, J. E. (2005). *Halkla İlişkilerde ve İletişim Yönetiminde Mükemmellik*. İstanbul: Rota Yayınları.

- Güven, G. S. (2013). Halkla İlişkilerde Meslekleşme Olgusu: Kamu ve Özel Sektör Karşılaştırmalı Bir Uygulama. Erzurum.
- Kapluhan, E. (2012). Atatürk Dönemi Eğitim Seferberliği ve Köy Enstitüleri. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 172-194.
- Özkaya, Y. (1985). Milli Mücadelede Anadolu Ajansı'nın Kuruluşu ve Faaliyetine ait Bazı Belgeler. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 587-608.
- Sevinç, H. (2021). Antik Yunan'da Siyasal Yapı ve Aristo ile Platon Özelinde Siyasal Düşünüş. *Ekonomi İşletme Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 209-223.
- Şahin, M. (2014). Siyasal İletişimde Anadolu Ajansı'nın Rolü. *İletişim ve Diplomasi*, 107-127.
- Şimşek, G., & Mercanoğlu, C. (2018). Bir "Planlama Örneği" Olarak Köy Enstitüleri Deneyimi. *Planlama Dergisi*, 261-281.
- Tortop, N. (2003). *Halkla İlişkiler*. Ankara: Yargı Yayınevi.
- Uzun, Y. (2021). Değer Odaklı Yönetim Anlayışına Dair Bir Okuma: Nizamülmülk'ün Siyasetnamesi'nden Günümüze Etik Yönetim Esasları. *Hittit Sosyal Bilimler Dergisi*, 263-286.

BÖLÜM 4

TÜRKİYE'DE İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİMİNİN 100 YILI

GİRİŞ

Tarih sahnesine çıkışı her ne kadar Sanayi Devrimi ile ilişkilendirilse de İnsan Kaynakları Yönetimi'nin kökenleri; iş gören eğitimi, ücretlendirme, çalışma koşullarının düzenlenmesi gibi birçok fonksiyonu içine alan yönetim olgusunun ilk zamanlarına dayanmaktadır. Dünyada İnsan Kaynakları Yönetimi alanındaki gelişmelerin neredeyse kaynağı olarak kabul edilen Amerika Birleşik Devletleri'ndeki hareketler, diğer ülkeleri etkilemiş fakat gelişmeler her ülke özelinde farklılıklar göstermiştir. Küreselleşmenin etkisi olarak doğrudan yabancı yatırımların İnsan Kaynakları Yönetimi transferi gerçekleştirilmesinin yanında, akademisyenler, danışmanlar, uygulamacılar da bu bilgilerin eşbiçimli hâle gelmesinde rol oynamışlardır. Türkiye'de çalışma ilişkilerinin düzenlenmesi ile ilgili faaliyetler Cumhuriyet öncesine dayanmaktadır. İnsan Kaynakları Yönetimi alanının hız kazanması ise 1980 yılı sonrasındadır. Bu makalede Cumhuriyetin 100. Yılında İnsan Kaynakları Yönetimi alanında Türkiye'nin geçirmiş olduğu evreler sırasıyla; 1960'lara kadar Erken Cumhuriyet Dönemi ve Sonrası, 1960-1980 yılları arasında Kurumsallaşma ve Değişim Dönemi, 1980 yılı sonrasında ise Dönüşüm Dönemi olmak üzere üç bölümde incelenmiştir.

1923-1960 yılları arası: Erken Cumhuriyet Dönemi ve Sonrası

Cumhuriyetin ilanından 1960 yılına kadar olan dönemi kapsayan 37 yıllık dönemde, bazı yasal düzenlemeler ve ilgili kurumların oluşturulması ile çalışma hayatının düzenlenmesi söz konusu olmuştur. Personel Yönetiminin uygulanmaya başlaması esasen II. Dünya Savaşı sonrasında bulmaktadır. 1936 yılında yürürlüğe konulan İş Kanunu, bu düzenlemelerin en önemlilerinden sayılabilir. Kanunda fazla mesai ücretiyle ilgili düzenlemeler, işçi sağlığı iş güvenliği ve çalışanların sürekli istihdamını destekleyici düzenlemeler göze çarpmaktadır. Öncesinde, 1923 senesinden itibaren Türkiye'de çalışanlarla ilgili olarak gerçekleştirilen ilk düzenleme olan 1924 Anayasasında kamu personelinin nitelikleri, görevleri, ücret ve hakları, atama, terfi ve işten çıkarılmaları ile ilgili düzenlemeler yer almıştır. Memurin Kanunu (1926), Maaş Yasası (1927) ve 1929-1939 yılları arasında Devlet Memurlarının aylıklarıyla ilgili 4 farklı kanun çıkarılmıştır. Ücret odaklı düzenlemeler özellikle Barem Yasaları adıyla bilinen, kamuda istihdam kategorileri için maaş düzenlemesiyle dikkat çekmiştir. 1945 yılında Çalışma Bakanlığının kurulması, 1946 yılında İşçi Si-

1 Öğr. Gör., İstanbul Medipol Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, İnsan Kaynakları Yönetimi Programı, Orcid: 0000-0003-1209-7156, csari@medipol.edu.tr

2 Öğr. Gör., İstanbul Medipol Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Sosyal Hizmet ve Danışmanlık Bölümü, Orcid: 0000-0003-2311-6025, dbabakoglu@medipol.edu.tr

gortaları Kurumu ile İş ve İşçi Bulma Kurumunun oluşturulması, 1951 yılında da İş Mahkemelerinin faaliyete başlaması önemli adımlar olmuştur.

Ülkemizde 1948 senesinde Karabük Demir Çelik İşletmelerinde başlayan İş Değerleme Çalışmalarını, 1952’de Makine ve Kimya Endüstrisi Kurumu, 1955-1963 yılları arasında TCDD ve 1966 yılında Sümerbank gibi kurumlar takip etmişlerdir (Çolakoğlu, 2006). Özel sektör işletmelerinde iş değerlemesi 1960 yılı sonrasında yapılmıştır (Özen, 1992).

1949’da nitelikli, az sayıda memurun ve memura kâfi gelecek ücretin gerekliliğini vurgulayarak adeta bir kamu reformunu öneren Neumark Raporu dikkati çekmektedir. Yine 1949 ve 1950 yıllarında Thornburg Raporu ile kamuda eğitim, teknik uzman ve danışman ihtiyacı, liyakat, yetkin yönetici ihtiyacı gibi konular vurgulanmıştır (Öktem, 1992).

1950 yılından itibaren İnsan Kaynakları Yönetimi alanında ilkleri gerçekleştiren Amerika Birleşik Devletleri ile akademik bağlantılar kurulmaya ve Türkiye’de de bu alanda Personel Yönetimi adıyla yayınlar yapılmaya başlanmıştır. O yıllarda İnsan Kaynakları yönetimi alanı, daha kısıtlı bir alanı ifade eden Personel Yönetimi adıyla anılmaktaydı.

Türkiye’de yönetim literatürüne genellikle Amerika Birleşik Devletleri kökenli yayınlar ile erişilmiştir (Üsdiken vd., 1998). Türkiye’deki İnsan Kaynakları Yönetimi konulu yayınların büyük ölçüde uygulamayı yönlendirme güdüsüyle yapıldığı söylenebilir. Türkiye’de yönetim alanındaki akademik araştırmalarda ABD etkisini, yönetim ve işletmecilik eğitimlerinin, 50’li yıllarda Harvard Üniversitesi ve Ford Foundation desteğiyle kurulmuş olan İşletme İktisadi Enstitüsünde verilmeye başlanmasıyla anlayabiliriz. Devamındaki yıllarda Robert Kolejinde işletme eğitimi verilmeye başlanmış ve 1956 yılında mali destekle ODTÜ kurulmuştur.

Türkiye’de personel kelimesinin geçtiği ilk eseri “*Personel İdaresinde Beşerî Münasebetler*” adıyla 1955 yılında Cemal Mıhçıoğlu kaleme almıştır (Üsdiken ve Wasti, 2002). 1956 yılında Sabahaddin Zaim’in Ücretler ile ilgili yayımladığı eseri de alandaki çalışmalara bir örnektir (Zaim, 1956).

Kamu personeli yönetim sisteminin daha verimli çalışabilmesi için bazı uzman görüşlerine ihtiyaç duyulmuş, bu doğrultuda Hines, Dorr, Thornburg, Neumark, Martin ve Cush, Barker, Leimgruber Raporlarında durum tespiti ve önerileri alınarak yeni düzenlemeler düşünülmeye başlanmıştır (Demirci, 2010). Barker Raporu’nda Amerikan Hükümeti, işletmecilik kürsülerinin oluşturulmasını önermiş, bu doğrultuda Milli Prodüktivite Merkezi, İşletme İktisadi Enstitüsü, SBF Kamu Yönetimi kürsüsü oluşturulmuştur. Yine bir diğer kurum Türk ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü (TODAİE) kurulmuş, personel yönetimi, yükselme, iş çözümlemesi gibi konularda verdiği dersler ile

Türkiye’de İnsan Kaynakları Yönetimi alanına katkılar sağlamıştır (Mihçioğlu, 1988).

Barker Raporu (1951) yetmiş personelin, sistemin ve eğitim politikalarının yetersizliği konularını belirtmiş, çözüm önerilerinde bulunmuştur (Öktem, 1992). 1950’li yıllardan sonra Devlet Personel Başkanlığı (personel sisteminin eşgüdüm ve idaresinde), Devlet Planlama Teşkilatı (kamu bürokrasisinin örgütlenmesinde), Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü (kadro sisteminin yönetiminde), TODAİE (personelin eğitimi alanında) gibi temel aktörlerin kamu personel sisteminde etkilerinden söz konusu olmuştur.

1951’de Martin ve Cush tarafından sunulan raporda ise, memur vasıflarının artırılması, liyakate önem verilmesi, kamunun faydası gözetilerek memur memnuniyetinin ve moralinin sağlanması, adil ücret sisteminin oluşturulması, barem sisteminin farklılaştırılması, personel dairesi oluşturulması gibi öneriler yer almaktaydı (Öktem, 1992). 1952 yılında ise Leimgruber bir rapor sunmuş, raporunda çalışma saatleri, devlet memuru sayısına sınır getirilmesi, ücret sistemi, kamu çalışanlarının hukuki statüleri gibi konuları incelemiştir (Öktem, 1992; Kara, 2006).

1956’da Amerikan Üniversitesine dayalı olarak kurulan Orta Doğu Teknik Üniversitesi ile 1957’de İdari Bilimler Fakültesine bağlı İş İdaresi ve Amme idaresi programlarında eğitim vermeye başlamış ve işletme alanında “yüksek lisans” derecenin verilmesine başlanmıştır (Eroğlu, 2016).

1949-1961 yılları arasında 5434 sayılı T.C. Emekli Sandığı Yasası, 6211 sayılı Devlet Memur ve Hizmetlerinde Tahsisat ve İkramiye Verilmesi Hakkında Kanun, 7244 sayılı yasa, 263 sayılı yasa ve aynı dönemde yürürlüğe geçen birçok düzenleme söz konusu olmuştur (Eroğlu, 2016).

1960-1980 yılları arası: Kurumsallaşma ve Değişim Dönemi

27 Mayıs 1960 senesinde gerçekleşmiş olan askeri darbe, 1961 Anayasası, 274 sayılı ve 275 sayılı kanunlar sonrasında ülke yönetimindeki değişimlerle beraber Türkiye’de kamu çalıştırma sistemini yeniden düzenleme çabaları başlamıştır.

Cumhuriyet tarihimiz boyunca kamuda personel reformu, en gerekli idari reform olarak düşünülmüş fakat bu konudaki önemli adımların atılması 1960’ları bulmuştur (Altunok, 2016). 1960’larda personel reformu konusunda bazı çalışmalar başlatılmış (Altunok, 2016), takip eden 10 yıl içerisinde memur maaşları %64 artırılmıştır (Eroğlu, 2016). 1970 sonrasında memur maaşlarındaki artışlar, dünyada ortaya çıkan birden çok ekonomik bunalımın etkisi ile düşüşler yaşamıştır.

Türkiye’de 1960’lardan itibaren özel sektörde bazı belli başlı işletmelerde eğitim, ücret sistemleri, işe alım, mülakatlar, sosyal yardımlar ve benzeri mevzularda çalışmaların yapılması söz konusu olmuştur (Erçek, 2004). 1960 yılında Devlet Personel Dairesinin oluşturulmasıyla birlikte, personel sisteminde fazla mesai ücreti, liyakat, yolluklar, sağlık yardımları gibi birçok ilkenin yasalaşması söz konusu olmuştur. Devlet Personel Dairesi, personel rejimini düzenlemek ve idame ettirmek amacını pek gerçekleştirememiş, bu düzenlemelerin merkezinde Maliye Bakanlığı yer almıştır.

1963 senesinde Türk Kamu Yöneticilerinin o dönemdeki fotoğrafını ortaya koyan R. Podol Raporu’nda yetersiz iletişim, yetkinlik ve yeteneğin düşük olması, başarı ihtiyacının düşüklüğü, yönetim konusunda eğitim alanların azınlıkta olması gibi niteliklerle Türkiye’deki kamu yöneticilerinde düşük profil vurgusu yapılmıştır (Öktem, 1992).

Bu yıllarda kamu personel yönetimine yönelik ortaya koyulan raporların her biri, personel yönetiminde bir reformun gerekliliğini öne sürmektedir (Öktem, 1992). Mook’un 1962 yılındaki raporunda uzmanlık ve teknik personel, Fisher’in 1962 yılındaki raporunda liyakat ve memur alım sınavının şekli tartışılmıştır (Öktem, 1992).

Türkiye’deki Kamu Personel Sistemi, 1965 yılında kabul edilen 657 sayılı “Devlet Memurları Kanunu” öncesi ve sonrası olarak ikiye ayrılabilir. İvme kazandığı tarih ise 2004 yılından itibaren Avrupa Birliği (AB)’nin önerileri doğrultusundaki atılımlarla bilinebilir. 657 sayılı kanun öncesi düzenlemeler terfi, maaş, göreve başlama, görevden çıkarma ile ilgiliyken (Aslan, 2005), 657 sayılı kanunla özellikle liyakat, sınıflandırma ve kariyer gibi kavramlar önem kazanmıştır. AB önerileri ise; kamu personel yönetiminde profesyonellik ve nicel ölçümlenen başarı göstergelerinin gerekliliği gibi tavsiyeler olmuştur (Taş ve diğerleri, 2015).

1964 senesinde personel-iş uyumu kavramı İstanbul Üniversitesinde bir doktora tezine konu olmuştur (Üsdiken ve Wasti, 2002). 1966 yılında yabancı danışmanların Türk İşletmelerinde yaptıkları mülakatlardan, Türk İşletmelerinin başlarında olan yöneticilerin personel departmanlarının fonksiyonları hakkında gereken bilgilere sahip olmadıkları anlaşılmıştır. (Üsdiken vd., 1998)

3008 sayılı İş kanunu 1971 senesinde yerini, 1475 sayılı İş Kanunu’na bırakmıştır. 1971 senesinde, hâlen aktif çalışmaları ile İnsan Kaynakları Yönetimi alanına katkıları bulunan Personel Yöneticileri Derneği (PERYÖN) bu alandaki ilk meslek örgütü olma vasfıyla kurulmuştur. Personel yönetimi alanındaki uluslararası bilginin transferini gerçekleştirme misyonuyla kurulan PERYÖN, 1979 senesinde Avrupa Personel Yönetimi Derneği’ne üye olmuştur.

O dönem yapılan çalışmalarla, Personel Yöneticilerinin çoğunluğunun az personel ile çalıştıkları, fonksiyonel müdür kapsamında kaldıkları, işe alım, ücret, terfi ve işten çıkarma konularında yetkilerinin çok az olduğu ve orta yaş üzeri emekli asker statüsünde oldukları anlaşılmıştır (Erçek, 2004).

Devlet Planlama Teşkilatının 1960 yılı sonrasında hazırladığı beş yıllık kalkınma planlarında esnek çalışma, norma kadro, performans değerlendirme, adil ücret konuları geçmiş fakat tamamıyla uygulamaya alınamamıştır (Altunok, 2016). “506 Sayılı Sosyal Sigortalar Kanunu” 1964 yılında yürürlüğe konmuş, 1968 yılında İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi kurularak, Personel Yönetimi kürsüsü oluşturulmuştur. 70’li yıllardan itibaren üniversitelerimizin çoğunda Personel Yönetimi dersleri verilmeye başlanmıştır. Bu yıllardaki akademik yazımlar kamu personelinin istihdamı, disiplin sistemi, sendikal hareketler gibi konuları ön plana alırken, 80 sonrasında neo-liberal politikaların etkisiyle sözleşmeli personellerin lüzumundan, küçülmeden, özel sektöre benzeme gerekliliğinden söz edilmeye başlanmıştır (Acar, 2019).

1980-2023 yılları arası: Dönüşüm Dönemi

12 Eylül 1980 askeri darbe sonrasında çok sayıda yasanın ve KHK’nın çıkarıldığı söylenmek mümkündür. Darbe sonrası sendikaların kapatılması, grev ve lokavt yasağı gibi birçok yasağın başlatılması ile personel yönetim sistemleri etkilenmiştir. 1980’li yıllar, değişen konjonktürle birlikte liberal düşüncenin Türkiye’deki çalışan sistemini de etkilemeye başladığı yıllar olmuştur. 80’li yıllarda kamu sektöründeki verimsizlik ve hantallığın daha az çalışan ve daha az mali kaynakla özel sektöre benzeyerek çözüleceği düşünülmüştür.

1983 yılında 2821 ve 2822 sayılı kanunlar ile Sendikalar, Grev ve Lokavt ile Toplu İş Sözleşmeleri hakkında yeni düzenlemeler getirilmiştir. 1980 yılından 1990 yılına kadarki sürede kamu personel sistemiyle ilgili 121 adet KHK çıkarılmıştır (Acar, 2019).

1982 yılında Türkiye’de ilk ve dünyada az sayıda örneği olan iş kolu düzeyinde bir iş değerlendirme yapılarak ortaya çıkarılmış ücret uygulamaları, literatüre geçmiştir. Hay Group ve Egon Zehnder Int. 1990’larda ülkemizde faaliyete başlamış, böylelikle güncel uluslararası tekniklerin ülkemize transfer süreci başlamıştır (Erçek, 2004:168). 90’lı yıllardan itibaren İnsan Kaynakları Zirve ve Sempozyumlarının düzenlendiğini görmekteyiz. 1996 yılında gazetelerin haftalık eklerinden birinin İnsan Kaynakları eki olduğunu, aynı yıl İstanbul Üniversitesi ile PERYÖN’ün “İnsan Kaynakları Mesleki Yetiştirme Programı” düzenlediklerini görmekteyiz. Bu yıllarda şirketlerdeki departman isimleri de Personel Departmanı iken İnsan Kaynakları Departmanı olmaya başlamış, 1998 yılında İstanbul Üniversitesi “Personel Yönetimi” kürsüsünün adı “İnsan Kaynakları Yönetimi” kürsüsü olarak değişmiştir.

1972-1999 yılları arasında Türkiye’de İnsan Kaynakları Yönetimi alanında çalışılan konular, performans değerlendirme, eğitim-geliştirme, personel seçimi ve tedariki ağırlıkta iken (Üsdiken ve Wasti, 2002), 1983 yılından 2008 yılına kadar alandaki tezlerin ağırlıklı temaları performans değerlendirme, iş doyumunu, eğitim-geliştirme, örgütsel bağlılık, motivasyon olduğu görülür (Benligiray, 2009).

1999 yılında Devlet Memurları sınavı ve norm kadro düzenlemesi getirilmiştir. Bu yıllardaki düzenlemelerde IMF ve AB’nin etkisi olmuştur.

İşsizlik Sigortası hakkında kanun 1999 senesinde yürürlüğe konulmuştur. Yine 1999 senesinde “Kariyer.net” web sitesi Türkiye’deki ilk İnsan Kaynakları web sitesi olarak kurulmuştur. O günden günümüze birçok yerli ve yabancı kökenli iş ve işçi bulma sayfasının faaliyetine tanık olmaktayız. 2003 senesinde ise yeni İş Kanunu (4857 sayılı) yürürlüğe alınmıştır. 4857 sayılı kanunda esnek çalışma uygulamalarını kolaylaştırıcı hükümler yer almaktadır. Aynı yıl “Kamu Yönetimi Temel Kanunu” ile liyakat ve ücret sistemi sorunlarına çözüm aranmaya çalışılmıştır. Aynı dönemde bakanlık örgütlenmelerinde kademe azaltma ile hiyerarşi azaltılmaya, yapı yataylaştırılmaya çalışılmıştır. Kariyer uzmanlığının yaygınlaştırılması ve 360 derece performans değerlendirme gibi güncel performans değerlendirme yöntemleri uygulanmak istenmiş fakat başarılı olunamamıştır (Albayrak, 2017).

1999 sonrasında hızlanan AB’ye üyelik çalışmaları da Türkiye’de İnsan Kaynakları Yönetimini etkileyen bazı iyileştirmeler meydana getirmiştir. Ayrımcılığın önlenmesi ve dezavantajlı çalışanların teşvik edilmesi, yaşam boyu öğrenmenin hayata geçirilmesi, insana yakışır çalışma koşullarının standartlaştırılması gibi İnsan Kaynakları alanını ilgilendiren tedbirler alınmaya başlanmıştır (Öztürk, 2007).

2000’li yıllara doğru genel eğilim, yeni istihdam biçimleri üzerine, 2000’li yıllardan sonra da performans üzerine olmuştur. Genel olarak ABD’deki İnsan Kaynakları Yönetimi yazınında popüler olan konuların 1-2 yıl arayla Türkiye yazınında da popüler olduğu, bu anlamda ABD yazınının her dönem model alındığı görülmektedir (Tuncay, 2015).

Türk İnsan Kaynakları Yönetimi yazınında da 2000-2009 arasında, İnsan Kaynakları Yönetimi fonksiyonları ve gelişimi konuları öne çıkmaktadır (Akar, 2013). Yazında genellikle yönetim tekniklerine odaklanıldığı, Avrupa’daki gibi eleştirel olmadığı, Amerikan yazınından bağımsız kalamadığı ve kuramsal temelinin de zayıf kaldığı görülmektedir (Erçek, 2004; Üsdiken ve Wasti, 2002). Bunun yanında, ülkemizdeki İnsan Kaynakları Yönetimi anlayışı özgün olmakla beraber Avrupa İnsan Kaynakları Yönetimi modeline, özellikle Brewster-Bournois modeline benzemekte, İnsan Kaynakları Yönetimi fonksiyonları

bakımından Amerikan modellerine benzemektedir (Özdemir, 2010). Kültürel anlamda ise, küçük ve orta ölçekli Türk işletmelerinde profesyonelleşme ve sahiplik eğilimi arasındaki çekişme, kültürel faktörlerin etkisiyle sahiplik yapısının lehine sonuçlanmaktadır (Taş, 2007). Türk çok uluslu şirketlerinde aile üyelerinin oluşturduğu yönetim kurulu, karar ve yetkiler konusunda insan kaynakları birimine baskın yapıdadır. Sahiplik yapısı ile yetkisini paylaşmayan, otorite konumundadır (Şentürk, 2020).

İş ve İşçi Bulma Kurumu 2000 yılında kapatılarak yerine Türkiye İş Kurumu (İŞKUR) kurulmuştur. İŞKUR'un istihdama iş ve meslek danışmanları, eğitim hizmetleri, istihdam destekleri, aktif iş gücü programları gibi uygulamalarla birçok katkısı söz konusudur. Yine 2000'li yıllarda şehirlerde yerel istihdamı artırmak için İl İstihdam Kurulları oluşturulmuş, yurt içinde ve yurt dışında faaliyetlerde bulunmak amacıyla Özel İstihdam Büroları kurulmuştur.

Türkiye'de 2000-2007 yılları arasında esnek çalışma uygulamaları istenen seviyelere ulaşamamıştır (Doğru, 2015). Bu yıllarda kamuda taşeronlaşmanın artışı sorun oluşturmuştur. İş güvencesi, ücret adaletsizliği gibi konularda dezavantajlı duruma düşen sözleşmeli işçiler, kadro talepleri ve siyasi etmenlerin de etkisiyle 2018 yılında kadrolu yapılmışlardır (Arap, 2018). "5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu" 2008'de, "6356 sayılı Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu" 2012'de, "6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu" 2013 senesinde yürürlüğe girmiştir.

2018 yılında T.C. Cumhurbaşkanlığına bağlı İnsan Kaynakları Ofisi faaliyete geçmiştir. Kuruluş amacı yetenek gelişimi ve yönetimi projeleri yürütmek, insan kaynakları süreçleri için yeni modeller tasarlamak, liyakatin artırılmasına yönelik projeler üretmektir (<https://www.cbiko.gov.tr/>). 2018 yılında TODAİE ve Devlet Personel Başkanlığı kapatılmış, görevleri yeni kurumlara devretilmiştir.

Ülkemizde de tüm dünyada olduğu gibi, 2000'li yıllardan itibaren üniversitelerde İnsan Kaynakları Yönetimi programları ve bölümleri artmaya, birçok akademik yayın yapılmaya başlanmıştır. Çevrim içi ve çevrim dışı platformlarda alan hakkındaki bilgi paylaşımları yoğunlaşmıştır. Yine bu yıllarda Türkiye'de Stratejik İnsan Kaynakları yönetimi rüzgârı esmeye başlamıştır.

İnsan Kaynakları Yönetiminden Stratejik İnsan Kaynakları Yönetimine Dönüşüm

Küreselleşme süreci ile gerçekleşen iş ortamındaki değişiklikler ve artan rekabet, kurumları insan kaynakları yapılarında önemli revizyonlar yapmaya ve her alanda stratejileriyle buna uygun planlar geliştirmeye yöneltmiştir. Stratejik insan kaynakları yönetimi, kurumların rekabet avantajına yönelik çabalarının kritik bir parçasıdır. Bu doğrultuda kurumlar, insan kaynaklarına iş

ortamında sürdürülebilir rekabet avantajı sağlayabilecek en önemli varlık olarak giderek daha fazla önem vermektedir. Stratejik insan kaynakları yönetimi olarak adlandırılan insan kaynaklarının stratejik perspektifi, araştırmacıların insan kaynakları uygulamalarının organizasyonel performans için önemini gösterme arzusundan doğmuştur (Delery ve Doty, 1996). İnsan kaynakları yöneticileri, iş performansını artırmak için insan kaynaklarının stratejik amaç ve hedeflerle ilişkilendirilmesi yoluyla yenilikçiliği ve esnekliği teşvik eden organizasyon kültürünü geliştirmekte ve geliştirilen bu “stratejik” kültür ile rekabetçi konumlarını pekiştirmektedirler.

1980’li yıllardan bu yana istikrarlı bir şekilde büyüyen stratejik insan kaynakları yönetimi (Stratejik İKY), günümüzde örgütlerin başarısı açısından önem kazanmıştır. İnsan Kaynakları (İK) uygulayıcıları, organizasyonlarının rekabet kapasitesinin nasıl artırılacağına ilişkin akademik ve profesyonel literatürden iki mesaj alıyor. Bu mesajlardan ilki, kurumun rekabet stratejisini destekleyen “güçlü” bir kültür geliştirmenin önemine değinmektedir. İkinci mesaj, işletmeler arasındaki rekabetin bilgiye sahip olma ve geliştirmeye odaklandığı bir dönemde, bu bilgiye sahip olanların (çalışanların) yönetilme şeklinin rekabet avantajının önemli bir kaynağı olabileceğini vurgulamaktadır. Başka bir deyişle, günümüzün rekabetçi ortamında başarı için iki temel faktör, sürekli olarak bir organizasyonun kültürü ve İnsan Kaynakları uygulamaları olarak benimsenmektedir ve her ikisi de organizasyon üyelerinin davranışlarını etkilemektedir (Cabrera&Perez, 1999: 51).

Stratejik İnsan Kaynakları Yönetimi, iş stratejileriyle bütünleşen ve başarılarını destekleyen insan kaynakları (İK) stratejilerinin geliştirilmesi ve uygulanmasına yönelik bir yaklaşımdır (Armstrong, 2009:16). Stratejik İnsan Kaynakları Yönetimi’nin genel anlayışı şunları içerir: Birincisi, Stratejik İnsan Kaynakları Yönetimi bir kuruluşa rekabet avantajı sağlayabilir (Michie&Sheehan, 2005); ikincisi, stratejik kararlara entegre edilmiştir (Michie&Sheehan, 2005; Brockbank, 1999); Üçüncüsü, çalışanlar bir kuruluşun “varlıkları” veya “sermayesi” olarak kabul edilir ve bu nedenle bugün daha büyük öneme sahiptirler (Barney&Wright, 1998).

O’riordan (2017) Stratejik insan kaynakları yönetimini, İnsan Kaynakları Yönetimi ile stratejik yönetim arasında bir köprü olarak tanımlamaktadır. Başka bir deyişle, bir kuruluşun gelecekteki gelişimini ve hedeflerine ulaşmasının insan kaynakları politikaları ve uygulamalarıyla nasıl desteklendiğini açıklar. Yetenekli, yetkin ve kararlı bir iş gücüne sahip olmak, rekabet avantajının temeli olarak kabul edilir; Stratejik İnsan Kaynakları Yönetimi, yüksek nitelikli çalışanların işe alınmasını, desteklenmesini ve eğitilmesini teşvik eder.

İnsan Kaynakları stratejisi alanı geleneksel İnsan Kaynakları Yönetimi araştırmalarından iki önemli açıdan farklılık göstermektedir. İlk olarak, Stratejik İnsan Kaynakları Yönetimi bireysel performanstan ziyade organizasyonel performansa odaklanır. İkincisi, tek başına bireysel İnsan Kaynakları Yönetimi uygulamaları yerine iş sorunlarına çözüm olarak İnsan Kaynakları Yönetim sistemlerinin rolünü de vurgular ancak stratejik, sistem odağından ve hatta finansal performanstan daha fazlası anlamına gelir. Strateji, ortalamanın üzerinde finansal performans yaratan sürdürülebilir rekabet avantajı oluşturmakla ilgilidir. Stratejik İnsan Kaynakları Yönetimi modelinin en basit tanımı, bir firmanın İnsan Kaynakları mimarisi ile firma performansı arasındaki ilişkidir. İnsan Kaynakları mimarisi, firmanın stratejik insan sermayesinin gelişimini ve yönetimini yansıtan sistemlerden, uygulamalardan, yeterliliklerden ve çalışan performans davranışlarından oluşur (Becker&Huselid 2006: 899).

Stratejik İnsan Kaynakları Yönetimi'nin temel amacı, kuruluşun sürdürülebilir rekabet avantajı elde etmek için ihtiyaç duyduğu yetenekli, bağlı, kararlı ve iyi motive olmuş çalışanlara sahip olmasını sağlayarak organizasyonel yetenek oluşturmaktır. Stratejik İnsan Kaynakları Yönetimi'nin üç ana hedefi vardır: birincisi entegrasyonu sağlamak yani İnsan Kaynakları stratejilerinin iş stratejileriyle dikey olarak hizalanması ve İnsan Kaynakları stratejilerinin yatay entegrasyonudur. İkinci amaç, genellikle çalkantılı bir ortamda, kuruluşun iş ihtiyaçlarının ve çalışanlarının bireysel ve kolektif ihtiyaçlarının tutarlı ve pratik İnsan Kaynakları politikaları ve programlarının geliştirilmesi ve uygulanması yoluyla karşılanabilmesi için bir yön duygusu sağlamaktır. Üçüncü amaç ise işletmenin insan kaynaklarının güçlü yönlerinin sağladığı avantajlardan nasıl yararlanabileceğine dikkat çekerek iş stratejisinin oluşturulmasına katkıda bulunmaktır (Armstrong, 2009:18-19).

İnsan Kaynakları stratejilerini geliştirirken, bunlar ile kuruluşun dış ve iç çevresi bağlamında iş stratejileri arasında uyumun sağlanmasının gerekliliği stratejik uyum kavramı ile ifade edilmektedir. Stratejik insan kaynakları yönetimi büyük ölçüde entegrasyon ve uyumla ilgilidir. Onun kaygısı şunları sağlamaktır: (1) İnsan Kaynakları Yönetiminin firmanın stratejisi ve stratejik ihtiyaçları ile tamamen entegre olması (dikey uyum); (2) İnsan Kaynakları politikaları hem politika alanları hem de hiyerarşiler arasında tutarlı olması (yatay uyum); ve (3) İnsan Kaynakları uygulamalarının bölüm yöneticileri ve çalışanlar tarafından günlük işlerinin bir parçası olarak ayarlanması, kabul edilmesi ve kullanılması (Schuler, 1992:18).

İnsan Kaynakları stratejileri, kuruluşun insan kaynakları yönetimi politikaları ve uygulamaları konusunda ne yapmak istediğini ve bunların iş stratejisiyle ve birbirleriyle nasıl entegre edilmesi gerektiğini gösterir. Niyet olarak ifade edilen ve daha sonra eylemlere dönüştürülen arzuları ortaya koyarlar. Bunlar

kurumun kolektif çabasının bir ifadesi olarak görülmelidir (Chesters, 2011:32). İster bir İnsan Kaynakları stratejisi ister başka türden bir yönetim stratejisi olsun, bir stratejinin iki temel unsuru olmalıdır: stratejik hedefler (yani stratejinin başarması gereken şeyler) ve bir eylem planı bulunmalıdır (yani hedeflerin karşılanması için önerildiği araçlar) (Richardson ve Thompson, 1999:3). Armstrong ve Long (1994) ile Armstrong ve Baron (2002) tarafından yapılan İnsan Kaynakları stratejisi çalışmaları birçok farklılığı ortaya çıkardı. Bu temelde önereceğimiz iki tür İnsan Kaynakları stratejisi şunlardır: 1) yüksek performanslı çalışma gibi genel stratejiler; 2) öğrenme, gelişme ve ödüllendirme gibi İnsan Kaynakları Yönetimi'nin farklı yönleriyle ilgili spesifik stratejiler.

Genel stratejiler, bir kuruluşun kurumsal performansı iyileştirmek için benimsemeyi veya uygulamayı önerdiği genel sistemi veya tamamlayıcı İnsan Kaynakları faaliyetleri dizisini tanımlar. Genel stratejiler çerçevesinde üç ana yaklaşım ele alınmaktadır: yüksek performanslı yönetim, yüksek bağlılık yönetimi ve yüksek katılım yönetimi.

Spesifik İnsan Kaynakları stratejileri, kuruluşun aşağıdaki gibi alanlarda ne yapmayı planladığını ortaya koyar (Armstrong, 2009:27-28).

İnsan sermayesi yönetimi – katma değer, insan yönetimi, stratejik, yatırım ve operasyonel kararların yönünü bildiren verilerin elde edilmesi, analiz edilmesi ve raporlanması.

Bilgi yönetimi – öğrenmeyi ve performansını geliştirmek için bilginin yaratılması, elde edilmesi, yakalanması, paylaşılması ve kullanılması.

Kurumsal sosyal sorumluluk – toplum ve çevre üzerinde olumlu bir etki yaratmak amacıyla işi etik bir şekilde yönetme taahhüdü.

Katılım – çalışanların işlerine ve organizasyona katılım düzeyini artırmak için tasarlanmış politikaların geliştirilmesi ve uygulanması.

Organizasyon geliştirme – bir organizasyonun işleyişinin ve değişime tepki vermesinin etkinliğini artırmak için tasarlanmış programların planlanması ve uygulanması.

Kaynak sağlama – yüksek kaliteli insanları çekmek ve elde tutmak.

Yetenek yönetimi – kuruluşun başarıya ulaşmak için ihtiyaç duyduğu yetenekli insanlara sahip olmasını nasıl sağladığı.

Öğrenme ve gelişme – çalışanların öğrenmeye ve gelişmeye teşvik edildiği bir ortam sağlamak.

Ödül – kuruluşun, iş hedeflerine ulaşmasını ilerletecek ve paydaşlarının ihtiyaçlarını karşılayacak ödül politikalarını, uygulamalarını ve süreçlerini geliştirmek ve uygulamak için uzun vadede ne yapmak istediğini tanımlamak.

Çalışan ilişkileri – kuruluşun çalışanlarla ve onların sendikalarıyla ilişkile-

rini yönetme biçiminde ne yapılması gerektiği ve nelerin değiştirilmesi gerektiğine ilişkin kuruluşun niyetlerini tanımlamak.

Çalışan refahı – çalışanların sağlıklı, güvenli ve destekleyici bir çalışma ortamına yönelik ihtiyaçlarının karşılanması.

Bugün bir organizasyonda var olan alışkanlıklar, gelenekler ve işleri yapmanın genel yolları geçmişte daha önce yapılanların sonucudur. Bu değerlerin tam bir bilinç ve sorumlulukla hayata geçirilmesinde ise insan faktörü önem kazanmaktadır. İnsan unsuru, organizasyonel amaçlara ulaşmada aktif ve baskın rol oynayan önemli bir unsurdur. Örgütsel amaçlara ulaşabilmek için örgüt üyelerinin görevlerini sağlıklı bir şekilde yerine getirebilmeleri için onları rahatlatılabilecek ortam ve koşullara ihtiyaç vardır. Bu nedenle örgütsel performansla ulaşmada heyecan yaratacak iletken bir örgüt kültürüne ihtiyaç vardır.

Örgüt kültürü, bir örgütün faaliyetlerini gerçekleştirirken benimsediği değerlerle ilgilidir. Rousseau (1990) örgüt kültürünü, yüksek düzeyden düşük düzeyde gözlemlenebilirlik ve erişilebilirliğe doğru bir süreklilik üzerinde katmanlandırılabilen bir dizi farklı öğeden oluşan bir yapı olarak tanımlamaktadır. Schein (1986) örgütsel kültürünü “grubun hem dış ortamda hayatta kalma sorunlarıyla hem de grup olarak kendisini nasıl yöneteceğine ilişkin sorunlarla başa çıkmayı öğrenirken icat ettiği ve geliştirdiği varsayımlar modeli” olarak tanımlıyor. Simonsen (1997) örgüt kültürünün felsefeleri, değerleri, inançları, çalışma sistemleri ve uygulamaları, beklentiler ve çalışanların davranışlarına ilişkin sınırlamalar gibi yönleri içerdiği sonucuna varıyor. Araştırmacıların en az gözlemleyebildiği ve erişebildiği kültürel faktörler; temel varsayımlar ve değerlerdir. Daha kolay gözlemlenebilen mevcut kültürel unsurlar arasında davranışsal normlar, organizasyon geçmişi ve olaylar yer alır.

Örgütsel kültür oluşturmak özellikle örgütsel hedeflere ulaşma çabaları açısından oldukça önemlidir. Örgüt kültürü nispeten istikrarlı özelliklerden oluşur. Bu kültür yıllar içinde gelişmiştir ve çalışanların yüksek düzeyde bağlılık elde edebilmeleri için inandıkları güçlü değerlere dayanmaktadır. Üstelik bu kültürü sürdürmek için sürekli çalışan birtakım güçler vardır. Hedeflere ulaşma konusunda da katı kurallar vardır. Yeni gelenlerin, büyüyen bir grubun üyeleri olarak kabul edilebilmeleri için mevcut teknikleri ve prosedürleri öğrenmeleri gerekir.

Örgüt kültürü, bir kuruluşta çalışanların risk toleransı, takım baskısı ve destek gibi faktörlere dayalı olarak kuruluş hakkında genel bir öznel algı oluşturduğu performansı büyük ölçüde etkiler. Aslında bu genel algı, örgütün kültürü veya kişiliği haline gelir. Bu olumlu veya olumsuz algılar daha sonra üyelerinin performansını ve memnuniyetini etkiler ve kültürel pekiştirme üzerinde daha büyük bir etki yaratır.

Örgüt kültürü, örgütü diğer örgütlerden ayıran, üyelerin sahip olduğu ortak anlamlar sistemini ifade eder. Bu ortak anlam sistemi, yakından incelendiğinde, kuruluşun değer verdiği ve sürdürdüğü bir dizi temel özelliği oluşturur. Bir organizasyondaki kültür, organizasyonun tüm üyelerinin gözlemlenebilir bir davranış biçiminin varlığı, üyelerin davranış standartlarını içeren normların varlığı ve organizasyonun tüm üyelerini bağlayan belirli kural ve düzenlemele- rin varlığı ile karakterize edilir.

Kuruluşların “stratejik” bir kültüre iki süreç aracılığıyla ulaşabilecekleri öne sürülmektedir: 1) kuruluşun stratejisine ulaşmak için gerekli davranış norm- larını teşvik eden İnsan Kaynakları uygulamalarının dikkatli bir şekilde plan- lanması ve 2) kuruluşun kültürel normlarını güçlendiren arzu edilen değerleri paylaşan adayların bilinçli seçimi (Cabrera & Perez, 1999:51). Olumlu ve çeki- ci bir kültürün daha fazla insanı çekme olasılığı daha yüksektir ve dolayısıyla büyük bir çalışan kaynağına sahip olabilir. Olumlu bir kültür aynı zamanda çalışanları üretkenliklerini artırmaya da teşvik edebilir. Evans ve arkadaşları- na göre (2003) kültür kolayca öğrenilemez. Hiçbir ülkenin aynı kültüre sahip olamayacağı gibi, her kurumun da farklı bir kültürü vardır. Kültür farklılaş- ması yoluyla rekabet avantajı kazanmak aynı zamanda sürdürülebilir rekabet avantajına da yol açabilir çünkü kopyalanması zordur.

Harvard Business Review Türkiye’ye göre, büyük veri ve İnsan Kaynakları analitiği kullanımı, dijitalleşen İnsan Kaynakları süreçleri ve İnsan Kaynakları çalışanlarının artan nitelikleri ile, Türkiye’de İnsan Kaynakları Yönetimi’nin geliştiğini görmekteyiz (Seçer, 2017). Türkiye’nin uluslararası düzeyde en çok değer gören 25 işletmesinin 23’ünün web sitesinde eşit istihdam fırsatı ve fark- lılıklara hoşgörü konusu vurgulanmıştır (Akın, 2020). Türkiye’de 2021 yılı iti- barıyla faaliyet gösteren 100 büyük sanayi kuruluşu insan kaynakları politikası yönelimleri açısından incelenmiş; kolektiflik, sürdürülebilirlik, kurumsal itibar ve çalışan odaklılık temaları göze çarpmıştır (Mücevher ve Demirgil, 2021). Bu yıllarda Türkiye’nin İnsan Kaynakları liderleriyle yapılan anket çalışmaların- da %93 oranla, yeteneğe her yerden erişim için uzaktan çalışma modellerinin geliştirilmesi gerekliliği üzerinde durdukları görülmektedir (<https://hrdergi.com/turkiyede-sirketler-2030-iksina-hazir-degil>).

2023 yılı itibarıyla Türkiye’de İnsan Kaynakları Yönetimi alanında 42 ön lisans, 8 lisans programı mevcuttur. Alandaki lisansüstü tez çalışmalarının da 2001 senesinde artmaya başladığını görmekteyiz (Benligiray, 2009).

SONUÇ

Türkiye’de 1923’ten günümüze İnsan Kaynakları Yönetimi alanı, siyasi ve ekonomik hareketler ile biçimlenmiş, çoğu zaman sadece ücret yönetimi ele alınmış ve kısa dönemli personel politikaları ile şekillendirilmiştir. Erken Cumhuriyet Döneminde, kamu personelinin hukuki durumları konusunda çalışmalar göze çarpmaktadır. İkinci dönem ise yabancı uzmanlardan durum raporları istendiği ve bunun sonucu olarak Türkiye’de personel reformunu gerçekleştirmenin zaruritesi gerçeğiyle yüzleşildiği bir dönem olarak göze çarpmaktadır. Türk kamu bürokrasisinin en önemli sorunu haline gelen personel sistemi, hemen hemen her dönem tartışmalara konu olmuş, özellikle 90’lı yıllarda yapısal ve işlevsel alanlarda yasal değişikliklere gidilmiştir. Özellikle TODAİE’nin 1991 yılında hazırladığı KAYA “Kamu Yönetimi Araştırması Raporu” Projesi, mevcut sisteme eleştirileri bakımından oldukça dikkat çekici olmuştur (KAYA, 1991).

Türkiye’deki personel sisteminin uzun yıllar süren politika belirleme, mevzuat oluşturma ve uygulama sorunu, 1980 sonrası istihdam şekilleri ve performans değerlendirme yöntemlerinin de değişmeye başlamasıyla daha da karmaşıklaşmıştır (Altunok, 2018). 1980 sonrası, neo-liberal politikaların da etkisiyle özel sektörün büyümesi, büyüdükçe de İnsan Kaynakları uygulamalarının küresel çapta eş biçimliliklerinin artması söz konusu olmuştur. Dönemin gereksinimleri, toplam kalite yönetimini, stratejik yönetimi gerektirmiş, bu doğrultuda paydaş memnuniyetleri dikkate alınmaya başlanmış, performans dayalı ücret anlayışı önemsenmiş, fakat yine de insan kaynakları yönetimi süreçleri tam anlamıyla adapte edilememiştir. Bunda yaşanan ekonomik krizlerin etkisi oldukça fazladır.

Dönem değiştikçe çalışanın verimliliğini, örgüte bağlılığını, memnuniyetini, örgütsel vatandaşlığını sağlamaya çalışan birimler haline gelen İnsan Kaynakları Departmanları, rekabet avantajının ancak insanın sahip olduğu yeteneklerle kazanılabileceğinin farkında, çalışanlarına yatırım yapan destekçiler konumuna gelmiştir. Çalışma hayatının giderek daha da yoğunlaşan rekabetçi ortamı, stratejik bakışı gerektirmekte, bu sebeple yöneticilerin çalışan vasıflarını daha geniş bir örgütsel bağlam içerisinde küresel perspektifte ele almalarını gerektirmektedir.

2000’li yıllardan sonra büyük Türk işletmelerinin birçoğunun İnsan Kaynakları Departmanlarının artık değer üreten bir konuma yükselmekte olduğu görülmüştür. Son yıllarda ise İnsan Kaynakları Yönetimlerine sürdürülebilirlik politikaları katmış, bu doğrultuda yeşil insan kaynakları uygulamalarını hayata geçirmeye başlamışlardır. Dünyada hızla artan trendler olan; iş süreçlerinde yapay zekâ kullanımı, çalışan esenliği uygulamaları, oyunlaştırma ve dengeli çalışma modelleri gibi Bütünsel İnsan Kaynakları uygulamaları Türkiye’de

bazı özel sektör işletmelerinde de kullanılmaya başlanmıştır. Yeni dönemde bu gibi uygulamaları kamu sektöründe de görebilmek için daha etkin kamu personel politikalarına ihtiyaç duyulmaktadır.

KAYNAKÇA

- Acar, O. K. (2019). Personel yönetiminden insan kaynakları yönetimine: Cumhuriyet dönemi kamu personel yönetim tarihçesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 24 (1), 119-146.
- Akar, N. (2013). Türk Yönetim Yazınının Son On Yıllık Kesitinde İnsan Kaynakları Yönetimi'ne Bakış. *ISGUC The Journal of Industrial Relations and Human Resources*.
- Akın, M. (2020). Türkiye'deki En Değerli Markalara Sahip İşletmelerin İnsan Kaynakları Uygulamaları: Uluslararası Bir Kıyaslama / Human Resources Practices Of Businesses Which Have Most Valuable Brands In Turkey: An International Comparison. *Uluslararası Ekonomi İşletme ve Politika Dergisi*, 4(2), 335-352. doi: 10.29216/ueip.704437.
- Aksu, S. (2017). 2011 Yılında Çıkarılan Kanun Hükmünde Kararnameler ile Yapılan Düzenlemelere İlişkin Genel Bir Değerlendirme, *Yasama Dergisi*, 35, 26-44.
- Albayrak, S. O. (2017), Kamu Yönetimi Temel Kanunu Sonrası Kamu Personel Rejimi, *Memleket Siyaset Yönetim (MSY)*, 12(27), 1-18.
- Altunok, H. (2018), Türkiye'de Personel Reform Politikalarının Başlangıç Dönemi. *Yasama Dergisi*, 13(38), 48-69.
- Arap, S. K. (2018), Yerel Yönetimlerde Personel Sistemi Üzerine Bir Çözümleme. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 32(1).
- Armstrong, M. (2009). *Armstrong's Handbook on Human Resource Management Practice* (11th ed.). Kogan Page.
- Armstrong, M. ve Baron, A. (2002). *Strategic HRM: The route to improved business performance*, London, CIPD.
- Armstrong, M. ve Long, P. (1994). *The Reality of Strategic HRM*, London, IPM.
- Aslan, O. E. (2005), Kamu Personel Rejimi-Statü Hukukundan Esnekliğe, *Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları*.
- Barney, J. B. ve Wright, P. M. (1998). On becoming a strategic partner: The role of human resources in gaining competitive advantage. *Human Resource Management*, 37(1), 31-46.
- Becker Brian E. ve Huselid Mark A. (2006). *Strategic Human Resources Management: Where Do We Go From Here?*, *Journal of Management*, Vol. 32 No. 6, 898-925.

- Benligiray, S. (2009). Türkiye’de İnsan kaynakları yönetimi alanında yapılan lisansüstü tezler ve bu tezlerde incelenen temaların analizi: 1983-2008 Dönemi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 4(1), 167-197.
- Brockbank, W. (1999). If HR were really strategically proactive: present and future directions in HR’s contribution to competitive advantage. *Human Resource Management*, 38(4), 337-352.
- Cabrera, E. F. ve Perez J. B. (1999). An Expert HR System for Aligning Organizational Culture and Strategy in Human Resource Planning Vol. 22, no. 1, 51-60.
- Chesters, J. (2011). Creating Strategic Impact: It’s How Not What, People Management, August, 32-35.
- Çolakoğlu, S. (2006). Bir İşletmede İş Değerleme Sistemi Tasarımı, Uygulanması ve Doğrusal Programlama İle Ücret Sistematiğinin Oluşturulması. *Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi*.
- Delery, J.E., Doty, D.H. (1996). Modes of theorizing in strategic human resource management: Tests of universalistic, contingency, and configurational performance predictions. *The Academy of Management Journal*, 39 (4): 802-835.
- Demirci, A. G. (2010). “Bir Politika Transferi Örneği Olarak Türkiye’de Kadro Sisteminin İnşası,” *Toplum ve Demokrasi*, 4 (8-9-10), Ocak-Aralık, ss. 143-168. No:2701, Eskişehir, 2012.
- Doğru, Ç. (2015). İnsan Kaynakları Açısından Esnek Çalışmanın İstihdama Etkilerinin İncelenmesi: Türkiye Örneği. *Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4 (7),109-130.
- Erçek, M. (2004). Çeviri, aktör ağları ve eksik/öncül kurumsallaşma: Türkiye’deki mesleki personel/insan kaynakları söyleminin yeniden kurgulanması, 1960-1999. *Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 129-195.
- Eroğlu, O. (2016). 1923’ten Günümüze Türkiye’de İnsan Kaynakları Yönetiminin Gelişimi, *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 12(29), 181-193.
- Evans, N., Campbell, D., ve Stonehouse, G. (2003). Strategic management for travel and tourism. Amsterdam: Butterworth-Heinemann.
- HR Dergi, <https://hrdergi.com/turkiyede-sirketler-2030-iksina-hazir-degil> (Erişim Tarihi: 09.09.2023).
- İşkur, <https://www.iskur.gov.tr/kurumsal-bilgi/tarihce> (Erişim Tarihi: 08.09.2023).
- Kara, B. (2006). “Türkiye’de Personel Reformu Çalışmalarının Altyapısı:

- 1930–60 Yılları Arasında Yabancı Uzmanların Kamu Yönetimine İlişkin Hazırladıkları Raporlar”, *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, 30(2), 149-162.
- Kaya Projesi, Kamu Yönetimi Araştırma Projesi (1991). “Kamu Yönetimi Araştırması Genel Raporu”, *Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları* No: 238.
- Mıhçıoğlu, C. (1988). Türkiye’de çağdaş kamu yönetimi öğretiminin başlangıç yılları. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları*.
- Michie, J. ve Sheehan, M. (2005). Business strategy, human resource, labor market flexibility and competitive advantage. *International Journal of Human Resource Management*, 16(3), 445-464.
- Mücevher, M., Demirgil, Z. (2021). İnsan Kaynakları Politikalarının Yöneli mi: Türkiye’nin 100 Büyük Sanayi Kuruluşu Üzerine Bir Araştırma. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(1), 209 - 224. 10.17494/ogusbd.952805 .
- O’riordan, J. (2017). The Practice of Human Resource Management. Institute of Public Administration. https://www.ipa.ie/_fileUpload/Documents/THE_PRACTICE_OF_HRM.pdf (Erişim Tarihi: 09.09.2023).
- Öktem, M. K. (1992). Türk Kamu Personel Yönetiminin Gelişimi, *Amme İdaresi Dergisi*, 25 (2), 85-105.
- Özdemir, Y. (2010) Türkiye’deki insan kaynakları yönetimi anlayışının belirlenmesine yönelik bir araştırma: ISO 500 örneği / A research for determining the human resource management understanding in Turkey: A sample of ISO 500.
- Özen, R. (1992). İş Değerlemesi ve Otomotiv Yan Sanayiinde Bir Uygulama. İstanbul, 184s.
- Öztürk, N. (2007). Türk basın işletmelerinde avrupa birliği kriterlerine uygun insan kaynakları yönetimi metodolojisi. (Order No. 28594823, *Marmara Üniversitesi (Turkey)*). PQDT- Global, 243.
- Richardson, R. ve Thompson, M. (1999). The Impact of People Management Practices on Business Performance: A literature review, London, IPD.
- Rousseau, D.M. (1990). New Hire Perceptions of Their Own and Their Employer’s Obligations: A Study of Psychological Contracts. *Journal of Organizational Behavior*, 11, 389-400.
- Schein, E. H. (1986). Deep culture. In J. C. Glidewell (Ed.), *Corporate cultures: research implications for human resource development*. Alexandria: American Society for Training and Development.
- Schuler, R. S. (1992). *Strategic Human Resource Management: Linking People*

- with the Strategic Needs of the Business, *Organizational Dynamics*, 21 (1), 18–32.
- Seçer, H. (2017). İnsan Kaynakları Alanına Bloglar Üzerinden Bakmak Nitel Bir İnceleme. *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 24(3), 759-782.
- Simonsen, P. (1997). *Promoting a Development Culture in Your Organization*. CA: Consulting Psychologists Press.
- Şentürk, F. (2020). İnsan Kaynakları Uygulamalarının Transferi: Türk Çok Uluslu İşletmeler Üzerine Bir Çalışma. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Taş, A. (2007). Türk Yönetim Tarzı: (Örgütlenme, Sahiplik, İnsan Kaynakları ve Stratejik Yönetim Boyutlarıyla). (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; Sakarya.
- Taş E., Koçar H., Çamur Ö. (2015), 2004 Sonrası Türkiye’de Kamu Personel Sisteminde Yaşanan Değişiklikler, *Kamu Yönetiminde Değişimin Yönü ve Etkileri (Kayfor 13 Bildiri Kitabı)* <https://www.bingol.edu.tr/documents/bildiri%201.pdf> (Erişim Tarihi: 10.09.2023).
- Tuncay, M. (2015). Türkiye ve ABD İnsan Kaynakları Yönetimi Yazınlarının Ele Aldıkları Konular Açısından Karşılaştırılması: Bir İçerik Analizi (2004-2015). Çankaya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Üsdiken, B., Selekler, N., Çetin, D., (1998). “Türkiye’de Yönetim Yazınına Egemen Anlayışın Oluşumu: Sevki ve İdare Dergisi Üzerine Bir İnceleme”, *Amme İdaresi Dergisi*, 31(1), 57-87.
- Üsdiken, B., Wasti, S. A., (2002). “Türkiye’de Akademik bir İnceleme Alanı Olarak Personel veya İnsan Kaynakları Yönetimi, 1972-1999”, *Amme İdaresi Dergisi*, 35(3), (1-37).
- Zaim, S. (1956). İstanbul Mensucat Sanayiinin Bünyesi ve Ücretler. İstanbul Üniversitesi İktisat Fak. Yayınları, (83).

BÖLÜM 5

CUMHURİYETİN 100. YILINDA TÜRK İŞLETME TARİHİNE BİR BAKIŞ

GİRİŞ

Bu kitap bölümünde, Cumhuriyetimizin 100. yılında, Cumhuriyetten bu yana Türk işletmeciliğinin genel gelişimi ve tarihçesi incelenmiş, bölüm sonunda küreselleşen önemli Türk işletmelerine yer verilmiştir.

Bölüm akışı, Cumhuriyet öncesi Türk işletmeleri ve sanayileşme ile ilgili genel bir bakış açısı sunarak başlamakta ve sırasıyla Cumhuriyetin kuruluş dönemi, II. Dünya Savaşı dönemi, 1950 sonrası ekonomide liberalleşme dönemi, 1980 sonrası neoliberal model ile işletmelerin dış ticarete yöneldiği dönem ve 2002 sonrası Türk işletmelerinin uluslararasılaştığı ve küresel Türk firmalarının karşımıza çıktığı son dönem olarak sıralanmıştır. Türk işletmeciliğinin tarihçesine bakıldığında bu akış, 1980 öncesi dönemde Türk iş sistemini dört ayrı aşamada tanımlamada etkili olmuştur. Bunlar, işletmeleri ve gelişimleri direkt olarak etkilemesi sebebiyle Türkiye'deki ekonomik dönüşümün temel dönüm noktalarıdır:

1. Dönem: İstatistiklerden tarımsal dünya ekonomisiyle entegrasyona geçiş: 1950'lerin tarımsal popülizmi.
2. Dönem: 1960'lar ve 1970'lerde geniş ölçüde liberal bir siyasi rejimden korumacı ve ithal ikameci sanayileşme stratejisine geçiş.
3. Dönem: Neoliberal modelin yükselişi: 1980'den 2000-2001 krizinin ortaya çıkışına kadar olan dönem.
4. Dönem: Düzenleyici devlet bileşeniyle neoliberalizm: 2001 sonrası dönem (Öniş ve Şenses, 2009)

Cumhuriyetin kurulmasından sonra uygulamaya konulan reformlar ile başlayan Türk işletmeciliğinin gelişen ivmesi günümüze kadar artarak hız kazanmıştır. Önümüzdeki yıllarda da globalleşen Türk işletmelerinin artacağını, teknolojiyi ve stratejiyi yönetimlerine entegre ederek dünya piyasalarında etkin olan Türk işletmelerinin sayısının yükseleceğini öngörmek zor değildir.

CUMHURİYET ÖNCESİ TÜRK İŞLETMELER

19. yüzyıldan önce üç bölgeye yayılan, geniş bir siyasi varlık olan Osmanlı İmparatorluğu kıtalar arası önemli bir el sanatı iş sektörüne sahiptir. Ancak, İmparatorluk, 19. yy. boyunca Batı Avrupa'da sürmekte olan Sanayi Devrimi'ne

1 Dr. Öğr. Üye., İstanbul Medipol Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, İşletme Yönetimi Programı, Orcid: 0000-0001-5441-6544, fbortakoy@medipol.edu.tr

2 Öğ. Gör., İstanbul Medipol Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, İşletme Yönetimi Programı, Orcid: 0009-0008-2176-8066, nagehan.uzun@medipol.edu.tr

uyum sağlamak zorlanmıştır (Çolpan ve Jones 2016:69). Cumhuriyet öncesi döneme baktığımızda Tanzimat (1839) batılılaşma hareketlerinin en büyüğü ve Türk işletme tarihinin çok önemli bir dönüm noktasıdır. Tanzimat ile mali ve idari reformlar planlanmış, işletmecilik ile ilgili bazı uygulamalar gündeme gelmiştir (Güvemli ve Güvemli, 2018:8).

Bu dönemde, modern iş sektörünün mülkiyeti genellikle etnik ve dini kökenlere dayanmakta, az sayıda Müslüman Türk girişimciler ticaretle ilgilenmektedir. Sözde 'kapitülasyon' anlaşmaları, özellikle de 19. yüzyılın başlarından kalma anlaşmalar, Avrupalılara ve imparatorlukta yaşayan gayrimüslim azınlıklara, özellikle de Rumlara, Ermenilere ve Yahudilere özel ayrıcalıklar tanımaktadır. Sözleşmeler ve uyuşmazlıkların çözümü gibi konularda gayrimüslimler, uyuşmazlıklarda Osmanlı İslam hukuk sisteminin yanı sıra Avrupa hukuk yargısını da tercih etme imtiyazlarına sahiptir ve genellikle çeşitli vergilerden muaf tutulup daha düşük gümrük vergileri ödemişlerdir. Tanzimat döneminde (1839-1876) modernleşmek isteyen Müslüman Türkler bürokraside iş bulabilmiş ve işletmeciliği aşağı bir meslek olarak görmüşlerdir. Genel sonuç, Türk Müslüman çoğunluğunun özel sektörde nispeten var olmamasıdır (Çolpan ve Jones, 2016:69).

Osmanlı, Batı Avrupa'daki gelişmeleri objektifine alarak, Avrupa'nın kâra dayalı büyük işletmeler ile zenginleştiğini görmüş, bu sebeple devlet iktisadi kuruluşları ile özel sektörü destekleyici ve sermaye birikimi yapmasını sağlayacak bir sanayileşme dönemi başlatmaya karar vermiştir. Bu karar neticesinde Fabrika-i Hümayun 1840'larda holding anlayışı ile kurulmuş ve devletin kendi kurduğu ilk fabrika olma özelliği taşımıştır. Devlet, üretim ve ara ürün üretecek fabrikalar kurmanın önemini fark etmiş, dokuma, halı, demir gibi farklı sektörlerde fabrikalar kurulmasını planlamaya almış ve yüzü aşkın fabrikanın temelini atmıştır. Planlar ve kararlar yerinde ve önemli olsa da insan kaynakları, hukuk, muhasebe gibi altyapı eksikleri bu planları sekteye uğratmıştır. Bunu fark eden Osmanlı Devleti öncelikle ticari hukukun eksikliğini gidermek için kolları sıvamıştır. Kanunnameler ile özel kesimin örgütlenmesi gündeme getirilmiş ve 1882'de İstanbul Ticaret Odası kurulmuştur. İnsan kaynaklarında yaşanan eksikliği de 1883 yılında Hamidiye Ticaret Mektebi'ni (bugünkü Marmara Üniversitesi) kurarak ve işletmeci yetiştirmeye çalışarak gidermeye çalışmıştır (Güvemli ve Güvemli, 2018:9).

Tablo 1: Türkiye ve Diğer Bazı Ülkelerin Kişi Başına Düşen GSYH'si, (1870–1990)

	1870	1913	1950	1970	1980	1990
Osmanlı İ.	825	1,213	1,623	3,078	4,022	5,399
Hindistan	533	673	619	868	938	1,309
Japonya	737	1,387	1,921	9,714	13,428	18,789
Arjantin	1,311	3,797	4,987	7,302	8,206	6,433
Almanya	1,839	3,648	3,881	10,839	14,114	15,929
ABD	2,445	5,301	9,561	15,030	18,577	23,201

Kaynak: Çolpan, Aslı M. / Jones, Geoffrey, "Business groups, entrepreneurship and the growth of the Koç Group in Turkey", *Business History*, Cilt 58, Sayı 1, 2016 s. 69-88.

Tablo 1, 1913 yılına gelindiğinde Osmanlı İmparatorluğu'nun kişi başına düşen GSYH açısından büyük Batı ekonomilerinin çok gerisinde olduğunu ve aynı zamanda Japonya ve Arjantin gibi geç gelen ekonomilerin de gerisinde olduğunu göstermektedir (Çolpan ve Jones, 2016:72).

CUMHURİYETİN KURULUŞ DÖNEMİ

Tanzimat döneminden sonra ikinci önemli batılılaşma ve Türk işletme tarihindeki dönüm noktası olarak Cumhuriyetin kurulması gösterilmektedir. Çağdaş işletmecilik Tanzimat ile başlamışsa da Cumhuriyet ile Türk girişimcileri harekete başlamış ve özel sektörde varlık göstermiştir. Tanzimat ve Cumhuriyet reformları sayesinde birçok aile işletmesi kurulmuş, devletin yerli yatırımcıya sağladığı teşvikler ile Türk işletmelerinin sayısı artmaya başlamıştır (Güvemli ve Güvemli, 2018:10).

1920'lerin ekonomik politikasında en önem taşıyan gelişme, kurulacak girişimlerin, işletmelerin ve örgütsel yapıların esaslarının belirlendiği stratejik bir toplantı olan İzmir İktisat Kongresi'nin yapılmasıdır (Durmuş ve Aydemir, 2016:157).

1923 yılında Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla birlikte Mustafa Kemal Atatürk modernleşme ve reform çalışmalarına başlamış, bağımsızlığın önemli bir ayağı olan sanayi ve işletme alanlarında kalkınabilmek için çeşitli planlar hazırlatmıştır (İstikbal, 2022:7). Bu reformlar ve sanayi kalkınma planları ile iş sınıflarının yaratılması ve işletmelerde Türk Müslüman çoğunluğun da yer almasını öncelemek amaçlanmıştır. Bu minvalde, yeni rejim hükümeti Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), 1927 Yılında Sanayi Teşvik Yasası yayınlamış, özel firmalara sanayi ithalatı için vergi indirimleri, muafiyetleri ve gümrük muafiyetleri gibi mali teşvikler sağlamıştır. Burada amaç sermaye birikimi yapamayan özel

kesimin yatırımlarını artırmak ve desteklemektir. Bunun yanı sıra, devlet de Fabrika-i Hümayun denemesinden yola çıkarak holding mantığıyla yapılaşan Sümerbank ve Etibank gibi kendi iktisadi kurumlarını kurmuştur. Sümerbank mallarını iç pazara sunmak için yerli mallar pazarlarından oluşan önemli satış kanalları oluşturmuştur. 1960 yılında emekli subayların eline geçen tazminatların değerlendirilmesi amacıyla kurulan “Yatırım Holding” Türkiye’nin ilk holdingi olma özelliği taşımaktadır. Bunu, 1963 yılından sonra, Koç Holding, Hacı Ömer (Sabancı) Holding izlemişlerdir (Özalp, Saldıraner ve Dereköy, 1990:43). Koç ve Sabancı grupları Cumhuriyetin özendirilmesi ve teşvikleri ile ortaya çıkan sermaye gruplarıdır. Bu girişimlerin başarılı olabilmesi için yerli ham maddelerin işlenmesi ve ithalata bağımlılığın azalması için yerli malların üretilmesi gibi bazı ilkeler ile yola çıkmıştır. Bu ilkeler doğrultusunda, 1930’da yatırım konuları ve yerlerinin görüşüldüğü bir sanayi kongresi düzenlenmiştir (Güvemli, Güvemli, 2018:18). Belirtilen uygulamalar neticesinde, 1930’larda sanayi üretimi üç kattan fazla artarken özel sektörün sürece istenilen düzeyde dahil edilmemesi nedeniyle süreklilik sağlanamamıştır (İstikbal, 2022:7).

Tablo 2: Türkiye’nin En Uzun Ömürlü 10 İşletmesi

İşletmenin Adı	Kuruluş Yılı	Kuruluş Yeri	Ürün-Hizmet
Ali Muhiddin Hacı Bekir	1777	İstanbul	Şekerleme, lokum
Şekerci Cafer Erol	1807	İstanbul	Şekerleme, lokum
Tarihi İskele Simitçisi	1814	Antalya	Simit
Karaköy Güllüoğlu	1820	İstanbul	Baklava ve tatlı çeşitleri
Beyaz Fırın	1836	İstanbul	Pasta Çeşitleri
Dedem Osmanlı Çarıkları	1800’ler	Kahramanmaraş	Çarık Üretimi
Kebabçı Kadir	1851	Isparta	Lokanta
Petek Saraciye	1855	İstanbul	Saraciye
Tarihi Kalkanoğlu Pilavcısı	1856	Trabzon	Lokanta
Gökçen Grup	1858	Bursa	Bplus İşletme Grubu

Kaynak: Eroğlu, Osman, “Türkiye’de İşletme Tarihinin Görünümü ve Gelişimi: Yönetim ve Organizasyon Kongre Bildirileri Üzerinden Bir Bakış”, Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 8, Sayı 5, 2020, s. 1603-1609.

Tablo 2’de Türkiye’nin en uzun ömürlü 10 işletmesi gösterilmektedir. Bu işletmelerin çoğu küçük ölçekli işletmeler olup, çoğunluğu gıda sektöründe yer almaktadır (Eroğlu, 2020:1605).

II. DÜNYA SAVAŞI DÖNEMİ

Hükümet politikası Büyük Buhran dönemi ile değişime gitmiştir. Yüksek gümrük vergileri getirilip devlete ait işletmelere yoğunlaşmıştır. 1942 tarihli “Varlık Vergisi” uygulanmaya başlamış bu uygulama ile gayrimüslim vatandaşlara karşı ilave tedbirler alınmıştır. Bu vergi sistemi, vergilendirme oranlarının dini inanca göre belirlenmesi ve vergi mükellefleri ile gayrimüslim işletmelerin mülksüzleştirilmesine yönelik seçici bir politikanın çıktısıdır (Çolpan ve Jones, 2016:72). Bunun yanı sıra, 1940’larda insan kaynakları kalitesi artmaya başlamış, devlet kurumlarında deneyim kazanan işletmeciler, özel sektörlerde görevler alarak çağdaş yönetim anlayışının ve işletmeciliğin gelişimine katkıda bulunmuştur. Ayrıca bu dönemde Ticaret ve Sanayi Odaları Birliği’nin de temeli atılmıştır (Güvemli ve Güvemli, 2018:11).

Türkiye, savaş sonrasında oluşturduğu ithal ikameci kalkınma modeliyle sanayileşmeyi teşvik etmeye ve sanayiye geliştirmeye devam etmiştir. Sanayileşmenin temelini çelik sektörü oluştursa da üretim iç pazara yönelik olmuştur, ne yazık ki verimlilik ve kalite ikinci planda kalmıştır. Bu nedenle küresel rekabette beklenen başarı düzeyine ulaşamamıştır. İç pazara yönelik üretimi önceliklendiren sanayi politikaları, endüstriyel altyapının güçlendirilmesine yardımcı olmuş, fakat Türkiye, Kuzey Amerika ve Batı Avrupa’nın kalite seviyesine ulaşamamıştır (İstikbal, 2022:15).

1950-1980 Ekonomide Liberalleşme

Cumhuriyetin ikinci dönemi olan 1950-1980 yıllarında Türk ticaret tarihinde önemli gelişmeler olmuştur. Türkiye’nin neredeyse sonuna kadar dışında kaldığı İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra hükümetler özellikle Adnan Menderes ve Demokrat Parti’den sonra daha liberal ekonomi politikaları denemişlerdir. Ancak politikalar kısa sürede artan devlet müdahalesine doğru yönelmiştir. Doğrudan Yabancı Yatırımı (DYY) teşvik etmek için Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu 1950’de çıkarılmış fakat pratikte bürokratik ve hukuki karışıklıklar ve engeller sebebiyle çok az sayıda yabancı sermayenin teşvik edilmesi ile sonuçlanmıştır. Türkiye’ye giren firmalar için bu dönemde genel ekonomik ortam oldukça değişkendir (Çolpan ve Jones, 2016: 72).

Yine de modernleşme ve çağdaşlaşma alanında Batılılaşma süreci istenilen düzeyde olmasa da özel sektör odaklı sanayi ve ticaret anlayışı liberal ekonomi politikaları sebebiyle en parlak dönemini yaşamıştır. Devlet, özel sektörün ön plana çıkmasına izin vermiş, devletin kurduğu şirketlerde azalma görülmüştür. Ayrıca, özel sektöre yüksek yatırımların gerektiği iş kollarında teşvikler ve yatırımlar yaparak destek olmaya çalışmıştır. Menderes hükümetlerinin politikası, yüksek sermaye gerektiren altyapı yatırımlarının devlet sahipliğinde yapılması, tüketim malları üretiminin ise özel sektör tarafından piyasaya sürülmesini

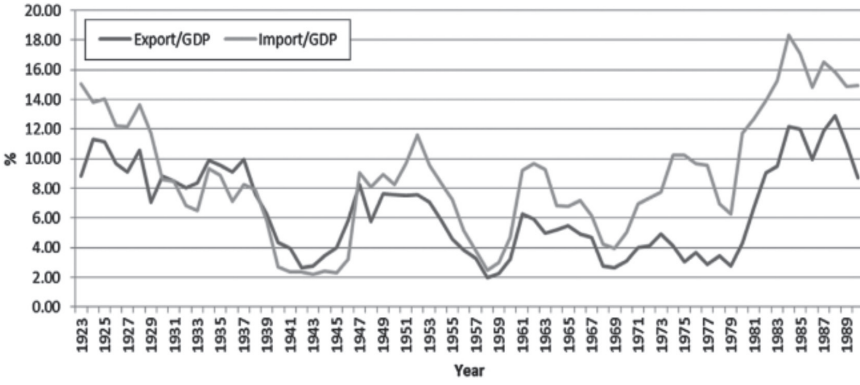
desteklemektedir. Bu politika sayesinde, küçük işletmeler pazarlama kanalları aracılığıyla mevcut işletmelerle bütünleşerek ve sermaye biriktirerek büyümüşür. Sanayi kuruluşlarının sayısı otuz senede 2.500'den 8.000'in üzerine çıkmıştır. 1960'tan sonra, darbe ile hükümetin devrilmesiyle korumacı ticaret politikalarına başvurulmuştur. Yerel firmalara imalat sektörüne girmeleri için teşvikler verilmiş, ayrıcalıklı endüstrilere döviz tahsis edilmiş, inşaat ve uluslararası ticareti mümkün kılmak için devlet sözleşmeleri yapılmıştır (Çolpan ve Jones, 2016:73) fakat yine de üretim sektörleri aynı oranda büyümemiştir. Çünkü devlete ait ekonomik işletmelerle karşılaştırıldığında işletmelerin ölçeği hala küçük kalmış ve belirtildiği üzere yabancı yatırımcı da çok çekilememiştir (Güvemli ve Güvemli, 2018:14).

Bunların yanı sıra küçük işletmelerin sayısının artması da girişimciler için başka sorunlar yaratmaya başlamıştır. Her işletmenin muhasebeci, pazarlamacı, İK yöneticisi, teknik yönetici ve teknisyen gibi önemli ihtiyaçları vardır. Bu durum üniversite mezunlarının işletme yönetimi eğitimi alma talebini artırmıştır. Bu talebin sonucunda işletme eğitimi veren yüksekokulların ve akademilerin sayısı fazlaşmıştır, yine sektörün ihtiyacını karşılamak için mühendislik akademileri de kurulmuştur. Eğitimin kalitesini artırmak için 1982 Üniversite Reformu yapılarak bu akademi ve yüksekokullar üniversitelere dönüştürülmüştür (Güvemli ve Güvemli, 2018:13).

Liberal ekonomi politikalarıyla eş zamanlı olarak sadece eğitim sistemi değil, yabancı yatırım kanunları da yürürlüğe girmiştir. Yabancı sermayeli işletmeler Batı iş yöntemlerini ve kültürünü Türkiye'ye tanıtmaya başlamıştır. Türkiye Ticaret Odaları ve Borsalar Federasyonu (TOBB), giderek güçlenen özel sektörü organize etmek amacıyla yeni yasa ve düzenlemeler geliştirmiştir. Ticaret ve Sanayi Odası, ticaret odası sistemi içerisinde özel bir statüye sahip olmuştur. Kredi kuruluşları, büyüyen işletmelerin kaynak ihtiyaçlarını karşılamak üzere organize edilmiştir. İşletmelerin orta vadeli yatırım kredisi ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla 1952 yılında Türkiye Sınai Kalkınma Bankası ve 1963 yılında Sanayi Yatırım Kredi Bankası kurulmuştur (Güvemli ve Güvemli, 2018:13).

Dönemin sonlarına gelindiğinde, artık küçük işletmeler büyümüş ve özel girişimler Türk ekonomisinde söz sahibi olmaya başlamıştır. İç talebi karşılamak ve ithal ikamesine yönelik işletmelerin kurulması mümkün hâle gelmiştir. İşletmeler zaman zaman döviz sıkıntısı çekmekte, zaman zaman da paranın değerinde düşüş (enflasyon) yaşamaktadır. İşçi ve işveren sendikaları oluşturulur. İşler büyümüş ve yeni ortaklıklar kurulmuştur. Bu dönem, Türk özel sektörünün liberal bir ekonomide işletme yönetimini öğrenmeye başladığı bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır (Güvemli ve Güvemli, 2018:14).

Fakat maalesef bu politikalar yeterli ölçüde uygulanamamıştır. 1970’li yıllara gelindiğinde enflasyon hızla yükselme eğilimi göstermiştir. Kısa süren koalisyon hükümetleri ve 1971 ve 1980 askeri darbeleri sebebiyle siyasi istikrarsızlıklar yaşanmıştır. Bunların yanı sıra 1970’lerde yaşanan petrol krizleri, Amerika Birleşik Devletleri’nin (ABD) yaptırımları ve kronik enflasyon nedeniyle Türkiye’de işletme dünyası yavaşlama eğilimine girmiştir (İstikbal, 2022:15). Türkiye, GSYH’ye göre dünyadaki en düşük doğrudan yabancı yatırım düzeylerinden birine sahiptir. Tarifeler düşürülmeye ve diğer serbestleştirme politikaları benimsenmeye başlandıkça politika tersine dönmeye başlamıştır. Şekil 1, dönemin büyük bölümünde ihracatın ve ithalatın düşük seviyelerde kaldığını, 1980’den sonra serbestleşmenin uygulamaya konulmasıyla bu oranların yukarı doğru hareket ettiğini göstermektedir (Çolpan ve Jones, 2016:72).

Şekil 1: Türkiye’de Kişi Başına Düşen GSYH ve GSYH Büyümesi, (1923-1990)

Kaynak: Çolpan, Aslı M. / Jones, Geoffrey, “Business groups, entrepreneurship and the growth of the Koç Group in Turkey”, Business History, Cilt 58, Sayı 1, 2016 s. 69-88.

1980-2002 Dış Pazarlara Açılma

1970’lerin sonlarına doğru yaşanan döviz dar boğazı sebebiyle döviz sıkıntısı çeken işletmeler, kendi dövizini kazanmak için yurt dışına açılma planları yapmaya başlamıştır. Ancak döviz sıkıntısının aşılabilmesi için Turgut Özal ve liberal düşüncelerin, politikaların gündeme gelmesi gerekmiştir. İşletmeler, bu evrede dış pazarlara açılma gereğini fark etmiştir. Yüzyıllardır ithalatçı olan toplum, artık ihracatı düşünme ihtiyacı hissetmeye başlamıştır. Ancak bunu yapma motivasyonu için gerekli döviz miktarının bulunması gerekliliği ortaya çıkınca, Dünya Bankası’na başvurularak borçlanma ihtimalleri değerlendirilmiştir. Borç verecek kurumlar, denetimleri ve bazı ön koşulları gündeme getirince, büyük uluslararası denetim işletmeleri Türk şirketlerini incelemeye başlamıştır. Muhasebe sistemindeki bu altyapı ihtiyaçları, TÜRMOB’un kurulması ve birleşik muhasebe planının geliştirilmesine sebep olmuştur. İtha-

latçı olan işletmeler, yavaş yavaş da olsa, ihracat yapmaya hazır hâle gelmeye başlamıştır. 1980'den sonra Türkiye'nin inşaat sektörü dış dünyaya açılmada başı çekmiştir. Yurt dışına açılma ile, uluslararası üretim standartlarına uyma yükümlülüğü oluşmuş, bu da sektörü ileri seviyeye taşımıştır. Bu sektörü, beyaz eşya, hazır giyim, otomotiv sanayi ve otomotiv yan sanayi gibi sektörler izlemiş, bu sayede ihracat Türk işletmeleri için kaçınılmaz bir kol olarak devreye girmiştir. Denetim altyapısını olabildiğince geliştiren şirketler kısa sürede İstanbul Menkul Kıymetler Borsasını kurmuş ve yabancı sermayeli kuruluşlar Türk şirketleriyle ortaklıklar kurarak piyasada faaliyet göstermeye başlamıştır. Dolayısıyla uluslararası standartlar ile uyumlaşmaya başlayan Türk şirketleri küreselleşen ekonominin koşullarını da benimsemiştir (Güvemli ve Güvemli, 2018:17).

Sonuç olarak bu dönemde, çoğu aile işletmesi büyümüş; bu dönem, işletmecilik tarihinde önemli bir yer almıştır. Bu dönemde yaşanan bir başka gelişme ise, şirketlerin Anadolu'da da yaygınlaşmasıdır. Finans, yatırım ve kalkınma kurumları, Anadolu'daki yatırımları desteklemiş, bu sayede işletmeler bütçelerini düzenleyerek, teknolojilerini geliştirmiş ve pazarlama kanallarına yatırım yapmışlardır. Büyüyen şirketler, otomotiv, çimento sanayi gibi yüksek sermaye gerektiren iş kollarına da yatırım yapmaya başlamışlardır (Güvemli ve Güvemli, 2018:15).

Bu gelişmelerin yanı sıra, 2001 krizinde Uluslararası Para Fonu'nun (International Monetary Fund, IMF) yönlendirmeleri doğrultusunda devlet sahipli sanayi tesisleri özelleştirilirken verimlilik de daha fazla ön plana çıkmaya başlamış ve Avrupa Birliği (AB) Gümrük Birliği üyeliği de işletmeleri daha rekabetçi hâle getirmiştir (İstikbal, 2022:7).

2002 ve Sonrası-Uluslararasılaşma

2000'lerden sonra Türkiye ekonomisindeki olumlu gelişmeler ile reel olarak büyümüş, kişi başına düşen gelir, satın alma gücü ve servet artmış, bu durum da işletmelerin kârlarını artırmasını, büyümesini ve uluslararası platformlarda yer almasını sağlamıştır. Özellikle gıda ve tekstil işletmelerinin uluslararasılaşma çabaları daha hızlı sonuç vermiştir. İşletmelerin uluslararasılaşma yolunda rekabetçi olma ve teknolojiye uyum sağlamaya iten en önemli faktörlerden biri AB Gümrük Birliği'ne Türkiye'nin üye olması ile gerçekleşmiştir. Yakın dönemde ise Türkiye işletmelerinin makine ve aksamları, kimyevi madde ve mamulleri, çelik gibi ürünlerin yanı sıra özellikle savunma ve havacılık sektörlerinde de atak yaptığı da görülmektedir (İstikbal, 2022:10).

2020'de gerçekleşen COVID-19 salgını tüm dünya ekonomisini etkilediği gibi Türkiye ekonomisini de üretim, istihdam, harcanabilir gelir, ihracat, cari açık, bütçe açığı ve toplam borç yükü gibi farklı boyutlarda olumsuz olarak

etkilemiş ve durgunluğa sürüklemiştir. Salgın süresince çoğu sektörde negatif olağanüstü getirilerin elde edildiği görülürken, salgından en çok etkilenen sektörler turizm, spor, taşımacılık, sigorta ve bankacılık sektörleri olmuştur (Can, 2021:840).

Ön plana çıkan bazı uluslararası şirketlere örnek olarak şu işletmeler verilebilir;

Getir: Market ürünleri teslimatı sektöründe yer alan ve küresel piyasalarda başarılı olan önemli Türk işletmelerinden biridir. Türkiye’de ve 9 ülkede faaliyet gösteren Getir, yatırımlarla büyümeye devam etmektedir.

Pladis (Yıldız Holding): Bir aile şirketi olarak gıda sektöründe hizmet vermeye başlayan Ülker, uluslararasılaşma yolunda ilk adımları atan şirketlerden biridir. Satışlarının %35’ten fazlasını yurt dışı satışları oluşturmaktadır ve Godiva gibi pek çok ünlü markayı da bünyesine katmıştır.

Arçelik: Koç grubunun önemli şirketlerinden biri olan Arçelik, 45.000 çalışanı, 12 markası, 9 ülkede, 30 üretim tesisi ve 53 ülkedeki ortaklıkları ile küresel bir Türk işletmesidir.

TAV Havalimanları: Havalimanı işletmeciliği alanında küresel faaliyet gösteren bir Türk firması olan TAV, 8 ülkede toplam 15 havalimanı ile varlığını sürdürmektedir.

Türk Hava Yolları (THY): Küresel markalarımızdan biri olan Türk Hava Yolları markası, 10 farklı sektörde 65 bin çalışana sahiptir ve Türkiye’nin küreselde duyulmasına önemli hizmetleri olan ve sürekli büyüyen bir markamızdır.

Anadolu Grubu: 6 grup şirketi, 86 üretim tesisi ve 80 binden fazla çalışana sahip olan Anadolu Grubu da küresel işletmelerimizden biri haline gelmiştir.

LC Waikiki: “İyi Giyinmek Herkesin Hakkı” misyonu ile yurt içinde ve 48 ülkede faaliyet gösteren LC Waikiki 60 bin çalışan ile küreselde önemli büyüme sağlayan bir Türk şirkettir. (<https://www.dunya.com/sectorler/basari-lari-ulke-sinirlarini-asan-ve-kuresel-olcekte-faaliyet-gosteren-turk-sirketleri-haberi-686925>)

KAYNAKÇA

Aydemir, Muzaffer, “Türk İşletme Tarihi ve Yönetim Bilimi Açısından Birinci İzmir İktisat Kongresi: Banka Merkezli İşletme Gruplarının Oluşumu”, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 5, Sayı 1, s. 194-213.

“Başarıları ülke sınırlarını aşan ve küresel ölçekte faaliyet gösteren Türk şirketleri”, <https://www.dunya.com/sectorler/basari-lari-ulke-sinirlarini-asan-ve-kuresel-olcekte-faaliyet-gosteren-turk-sirketleri-haberi-686925> (Erişim Tarihi: 28.02.2023).

- Can, Özge, “COVID-19 Salgınının Türkiye’deki İşletmelere Etkileri: Sorunlar, Dönüşümler, Olanaklar”, Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 35, Sayı 3, 2021, s. 833-863.
- Çolpan, Aslı M. / Jones, Geoffrey, “Business groups, entrepreneurship and the growth of the Koç Group in Turkey”, Business History, Cilt 58, Sayı 1, 2016 s. 69-88, DOI:10.1080/00076791.2015.1044521.
- Dil, Esra, “Türkiye’de Uzun Ömürlü İşletmeler: Kim? Nerede? Ne yapıyor?”, İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi, Cilt 45, Özel Sayı, 2016, s. 49-69.
- Durmuş, Savaş ve Aydemir, N. Kemal, “Atatürk Dönemi Türkiye Ekonomisi (1923-1938)”, Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt 7, Sayı 12, 2016, s. 155-167.
- Eroğlu, Osman, “Türkiye’de İşletme Tarihinin Görünümü ve Gelişimi: Yönetim ve Organizasyon Kongre Bildirileri Üzerinden Bir Bakış”, Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 8, Sayı 5, 2020, s. 1603-1609.
- Güvemli, Oktay / Güvemli, Batuhan, “Türk İşletme Tarihi Üzerine”, Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi, Özel Sayı, Eylül 2018, s. 5-46.
- İstikbal, Deniz, “Türkiye’de Sanayinin Dönüşümü ve Yeni Teknolojik Trendler”, Seta Yayınları, Sayı 365, Nisan 2022, s. 5-26, ISBN: 978-625-7712-78-1.
- Öniş, Ziya / Şenses, Fikret, “Turkey and the Global Economy: The New Phase of Neo-Liberal Restructuring and Integration in the Post-Crisis Era, Routledge, Oxford and New York, Eylül, 2009.
- Özalp, İnan / Saldıraner, Yıldırım / Dereköy, Ahmet Hamdi, “Holding Yönetimi”, Eskişehir Anadolu Üniversitesi İdari ve İktisadi Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt 8, Sayı 1-2, 1990, s. 37-58.

BÖLÜM 6

TÜRKİYE'DE LOJİSTİĞİN 100 YILLIK GELİŞİMİ

GİRİŞ

Küreselleşmenin etkisiyle ülkeler arasındaki zaman ve mekân farklılıkları ortadan kalkmış, tüketiciler tüm dünyada meydana gelen yenilik ve gelişmeleri anında görür ve talep eder hâle gelmiş, böylece tüketicilerin ihtiyaçları da küreselleşmeye başlamıştır. Malların üretildiği, ihtiyaç olan ham madde ve malzemelerin temin edildiği ve ürünlerin tüketildiği coğrafyalar birbirinden farklılaşmıştır. Ülkelerin mukayeseli üstünlük prensibine dayanan, ucuz ürettirdiğimiz ürünlerde uzmanlaşma ve buna bağlı üretimin en uygun koşulları araması bugün dünya ekonomisindeki yüksek seviyenin de açıklaması olmaktadır (Ballau, 2004). Dünyanın küresel bir köy haline gelmesi, müşteri isteklerinin sürekli olarak farklılaşmaya devam etmesi ve ticaretin serbestleşmesi sonucunda ürünlerin hareketi çok daha fazla önem kazanmıştır.

Anadolu topraklarında yaşayan medeniyetlerden başlayarak Anadolu lojistik anlamında tarih boyunca önemli bir geçiş noktası haline gelmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun üç kıtaya yayılmasında lojistik kritik bir öneme sahip olmuştur. 1923 yılında kurulan genç Türkiye Cumhuriyeti de bu stratejik önemin bilinciyle lojistik yatırımlara önem vermiş ve 100 yılın sonunda Türkiye dünya lojistiğinde önemli bir konuma gelmiştir. Cumhuriyetimizin yeni döneminde Türkiye önemli bir lojistik merkez olmayı hedeflenmektedir. Bu hedefe ulaşma stratejilerinin doğru oluşturabilmesi için dünyada ve Türkiye'de geçmiş dönemde yapılan ve yapılamayanları gözden geçirilmesi ve gerekli derslerin çıkarılması faydalı olacaktır.

LOJİSTİĞİN TANIMI

Kelime olarak lojistik, Latince “Logisticus” ve Yunanca “Logistikos” kelimelerinden gelmekte olup, “hesap kitap yapma bilimi”, “hesapta beceriklilik” anlamına gelmektedir (Tanyaş, 2014). Lojistik Yönetimi Konseyi (CLM)'e göre ise lojistik; müşteri isteklerini karşılamak üzere, ham maddenin başlangıç noktasından ürünün tüketildiği son noktaya kadar olan tedarik zinciri içindeki malzemelerin, servis hizmetlerinin ve bilgi akışının etkili ve verimli bir şekilde, her iki yöne doğru hareketinin ve depolanmasının, planlanması, uygulanması ve kontrol edildiği tedarik zinciri sürecinin parçasıdır (Long, 2012). Türkiye'de lojistik alanında bir STK olarak kurulan Lojistik Derneği'nin (LODER) tanımına göre lojistik “satın alma, ithalat, ihracat, depolama, elleçleme, stok kont-

1 Öğr. Gör., İstanbul Medipol Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Lojistik Programı, Orcid: 0009-0008-5759-9938, mehmetergene66@gmail.com

2 Öğr. Gör., İstanbul Medipol Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Lojistik Programı, Orcid: 0000-0002-9630-0280, bura.kelek@medipol.edu.tr

rol, nakliye, araç-kargo takibi vb. faaliyetlerin tümü” olarak ifade edilmektedir (LODER, 2003). Doğru ürünü, doğru miktarda, doğru müşteriye, doğru zamanda, doğru yere, doğru şartlarla ve doğru fiyatla ulaştırılmasını sağlamak “Lojistiğin Yedi Doğrusu” olarak kabul edilmektedir.

İlk olarak 1905 yılında Albay Chauncey B. Baker tarafından tanımlanan lojistik, önce askeri alanda kullanılmış, askeri personelin ve malzemelerin tedarik ve nakliyesiyle ilgili bir tanım olarak ortaya çıkmıştır (Ballou, 2007). Tarih boyunca askeri alanda lojistik faaliyetleri isim olarak tanımlanmasa da yoğun olarak kullanılmıştır. Özellikle Birinci ve İkinci Dünya Savaşlarında lojistiğin stratejik önemi artmış ve bir anlamda askeri gücün önüne geçmiştir (Coven, 2013). 1950’li yıllara gelindiğinde lojistikle ilgili faaliyetlerin askeri alandan çok işletmelerin mal hareketleri için kullanılmaya başlandığı görülmektedir. Lojistik endüstriyel alanda ilk olarak ABD’de kullanılmaya başlanmıştır. 1970’li yıllarda günümüzdeki modern lojistiğin temellerin ortaya çıkmasıyla birlikte firmalar lojistik yönetimini farklı bir şekilde ele alarak lojistik faaliyetleri daha iyi bir şekilde ve daha az maliyetle gerçekleştirmek için çalışmalar yapmışlardır (Orhan, 2003). Küreselleşme sonrası rekabetin artması, malların üretildikleri yerlerde tüketilmeleri zorunluluğunun ortadan kalkmasıyla birlikte lojistik çok daha yoğun bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır. Özellikle 1995 yılında Dünya Ticaret Örgütünün kurulması dünyada ticaretin serbestleşmesi açısından önemli bir adım olmuş, serbestleşen ve hızla artan küresel ticaretle birlikte lojistiğin gelişim ivmesi de hızlanmıştır. Küreselleşmeyle birlikte artık işletmeler daha çok farklı ülke ve bölgede faaliyet gösterirken, dünyanın birçok yerinden hammadde ve yarı mamul tedarik etmeye, uygun koşullarda üretim merkezlerinde bir araya getirmeye ve sonrasında nihai ürünü en uygun dağıtım kanallarıyla birçok ülkede pazara sunmak için geliştirdikleri iş modelleri de lojistiğin önemini arttırmıştır (Koban ve Keser, 2008).

TÜRKİYE’DE LOJİSTİK

Türkiye’de lojistiğin geçmişi Osmanlı İmparatorluğu dönemine dayanmaktadır. Küçük bir uç beyliğinden zamanla büyük bir imparatorluğa dönüşen Osmanlı Devleti’nde bunu sağlayan temel unsurlarından birisi ordularının sefer öncesi ve sefer sırasındaki lojistik hazırlıklara verdiği önemdir. Uygulanan bu stratejiler yapılan seferlerin başarılı olmasını sağlamıştır (Kurtaran, 2012). Tarih sahnesine çıkmasından itibaren sürekli savaşmasından hareketle asırlar boyunca elde ettiği birikim sayesinde Osmanlı Devleti, ikmal ve iase konularında önemli bir deneyim kazanmıştır (İnalçık, 2004). Tarihi İpek Yolu’nun kesişme noktası olan Türkiye, Sanayi Devrimine kadar Doğu’da bol miktarda bulunan ham maddelerin Batı pazarına taşınmasında önemli bir aktarma merkezi olmuştur (Nuhoglu, 2005).

1923 yılında Mustafa Kemal Atatürk ülkedeki yolların çağa uyum sağlayacak seviyeye ulaşabilmesi amacıyla hızla ülke programının en başına konulması gerekliliğinden bahsetmiş ve “Bu başarıldığında ülkede hüküm süren yoksulluk ve sefaletle çare bulunacak” diyerek yolun ülke kalkınmasındaki önemine vurgu yapmıştır (Şahin ve Özkaya, 2020). Cumhuriyetle birlikte ulaşımaya yönelik büyük altyapı yatırımlarına başlanmış, demir yolu ve deniz yolu öncelikli ulaşım sistemleri olarak belirlenmiştir. 1950’den sonra ABD’nin desteğiyle Türkiye, ulaşımaya sisteminde bir “zihniyet değişikliğine” giderek, tarımsal üretimde uzmanlaşma ve tüketim mallarına dayalı sanayileşme ile karayollarına dayalı bir ulaşımaya sistemine ağırlık vermiştir. 1980 yılından itibaren Türkiye’de serbest piyasa ekonomisiyle dışa açılmanın amaçlanmasıyla dış ticarete yeni bir evreye geçilmiş, ihracata dönük büyüme, dışa açık büyümenin temel ögesi yapılmış, dışa dönük üretim mallarına ağırlık veren ve uluslararası pazarlarda rekabeti esas alan bir şekle dönüşmüştür. Dış ticarete yaşanan bu olumlu gelişmeler lojistik sektörünün de hızlı gelişimine imkân tanımış ve kara yolu taşımacılığında Türkiye Avrupa’nın en büyük filosuna sahip ülke olmuştur.

Küreselleşme sonrası dünyadaki ticaretin serbestleşmesiyle Türkiye’nin dış ticaretinin gelişim ivmesinin artmasıyla birlikte lojistik sektörü de atılma geçmiştir. Dünyada yapılan uygulamalara paralel olarak verdiği hizmetleri çeşitlendiren lojistik sektörü, 2000 yılından itibaren uluslararası şirketlerle iş birliği yapan, yurt dışında bürolar açarak hizmetlerinin kalitesini sürekli olarak artıran son derece dinamik bir sektör haline gelmiştir (Babacan, 2004). Dünyada sağlık kaynaklı ilk ekonomik krizi yaratan COVID-19 pandemisi ve Rusya-Ukrayna savaşı sonrasında değer zincirlerinde yaşanan kritik gelişmeler Türkiye’nin gerek ticari ve gerekse de lojistik önemini daha da arttırmıştır. Küresel lojistik firmalarının Türkiye’deki lojistik veya kargo firmalarını satın alma veya ortaklık yapma çalışmaları Türkiye’nin potansiyelini desteklemekle birlikte yapısal sorunlar bu potansiyelin ortaya çıkmasını geciktiriyor (KPMG, 2021).

TÜRKİYE’DE LOJİSTİĞİN TAŞIMA MODLARINA GÖRE DEĞERLENDİRİLMESİ

Lojistik sektörü taşıma, depolama, sigorta, gümrük, stok yönetimi, sipariş yönetimi, katma değerli hizmetler ve gözetim gibi birçok faaliyeti yerine getirmektedir. Lojistik faaliyetler içinde taşımacılık önemli bir yer tutarak ön plana çıkmaktadır.

Kara Yolu Taşımacılığı

Ülkemizde kara yolu taşımacılığının altyapısı çok eski asırlara dayanmaktadır. Sümer, Asur ve Babil devletleri, sonrasında Roma ve Selçuklu Uygurlukları Anadolu’da yollar inşa etmiş, Osmanlı İmparatorluğu da kurulan bu yol şe-

bekelerinden yararlanmışır. “İpek Yolu” ve “Baharat Yolu” da Anadolu topraklarından geçmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında çağdaş bir ulaşım şekli olan demir yolu yapımı ağırlık kazanmış ancak II. Dünya Savaşı’ndan sonra ABD ile Avrupa tarafından otomotiv sektörünün cazip hâle getirilmesi amacıyla kara yolu yapımı için cazip krediler verilmiş ve özellikle 1948 yılından itibaren Türkiye’de kara yolu yapımı hızlanmışır. 1980’li yıllarda Türkiye ekonomisinin dışı açılmasıyla artan dış ticaret hacmine paralel uluslararası kara taşımacılığı da hızla gelişmiştir. Türkiye’de yük taşımalarında en fazla tercih edilen taşıma şekli kara yolu taşımacılığıdır. 1950’li yıllarda taşımacılık içindeki payı %17 olan kara yolu taşımacılığının payı 2022 yılı itibarıyla %90’a çıkmıştır.

Tablo 1: Türkiye Kara Yolu Uzunlukları (km)

Yol Sınıfı	1923	1940	1960	1980	2000	2022
Otoyollar				24	1.674	3.633
Devletyol	18.335	41.582	26.711	31.976	31.937	30.940
İlyolları			24.831	28.875	29.693	34.116
Toplam	18.335	41.582	51.542	60.761	63.304	68.689

Kaynak: Karayolları Genel Müdürlüğü (2023)

Ülkelerin kara yolu uzunluklarının yüz ölçümlerine bölünmesiyle hesaplanan kara yolu yoğunluklarına bakıldığında, her 1.000 km²'ye düşen kara yolu ve otoyol uzunlukları açısından Türkiye 27 AB ülkesi arasında en düşük kara yolu ve otoyol yoğunluğuna sahip ülkelerden biridir.

Demir Yolu Taşımacılığı

Hayatın ayrılmaz bir parçası olan raylı sistemler dünyada şehir içi, şehirler arası ve uluslararası taşımacılıkta önemli bir yer tutmakta, ekonomisi güçlü olan her ülkenin demir yolu taşımacılığı da güçlü olmaktadır. 18. ve 19. yüzyılda Osmanlı döneminde yabancı sermaye girişiyle demir yollarına önemli yatırımlar yapılmış ve toplam demir yolu uzunluğu 15.000 km’yi bulmuştur. Osmanlı Devleti’nden Türkiye Cumhuriyeti’ne 4.559 km demir yolu devralınmış, Cumhuriyetle birlikte demir yolu yapımına hız verilerek 1950 yılında toplam 9.204 km demir yolu uzunluğuna ulaşılmıştır. Ancak 1950 yılından itibaren demir yolu yapımı neredeyse durmuş, 1950-2000 dönemi kara yolu dönemi olarak adlandırılmışır (Erdal, Güvenler, Sandalcı, 2009). Günümüzde mevcut demir yolu hatlarının %70’i 1940 yılı öncesinden kalan hatlardır.

Resim 1. 1936 Tarihinde İlk Defa Kullanıma Başlayan Kömür Treni
Kaynak: www.kentvedemiryolu.com (Kent ve Demiryolu, 2023).

Tablo 2: Türkiye Demir Yolu Hat Uzunlukları (km)

	1923	1940	1960	1980	2000	2022
Konvansiyonel	4.559	8.637	9.479	10.144	11.584	11.668
Yüksek Hızlı Tren					1.180	1.416
Toplam	4.559	8.637	9.479	10.144	12.764	13.084

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demiryolları (2023).

Ülkemizde demir yolu taşımacılığının ulaşım sektörü içindeki payı sadece %4'tür. Demir yolu ulaşım ağının yaygın olmaması, demir yolu bağlantısı bulunan limanların sınırlı sayıda olması, kapıdan kapıya bir hizmet sunma imkânının kara yolu gibi olmaması gibi nedenlerle çevreci, ekonomik ve güvenli bir taşıma şekli olmasına rağmen ülkemiz içerisindeki taşımacılıkta oranı diğer taşıma şekillerine göre düşüktür.

Hava Yolu Taşımacılığı

Giderek artan rekabet şirketleri daha az maliyet ve daha düşük stokla çalışmaya itmektedir. Sıfır stok ve tam zamanında üretim amacıyla küçük ve pahalı parçaların temini için hızlı taşımacılık sistemlerine ihtiyaç artmakta ve bu gelişmeler de hava yolu kargo taşımacılığına olan talebi arttırmaktadır. Osmanlı döneminde havacılık çalışmaları askeri alanla sınırlı kalmıştır. Cumhuriyet sonrasında Atatürk'ün "İstikbal Göklere" hedefinden de hareketle 1925 yılında daha sonra Türk Hava Kurumu adını alacak olan "Türk Teyyare Cemiyeti'nin" kurulmasıyla Türk havacılığının kurumsal temelleri atılmıştır (TUSİAD, 2007).

Resim 2. 1933 Yılında Kurulan Devlet Havayolları İlk Uçaklarından

Kaynak: www.haberaero.com (Aero, 2023).

1933 tarih ve 2187 kanunla Millî Savunma Bakanlığı'na bağlı Devlet Hava Yolları İşletmesi 5 uçak ve 30 personelle kurulmuştur. 2. Dünya Savaşı'ndan sonra uçak sayılarının artırılması ve modernleşmesiyle birlikte yeni havalimanlarının yapımına ağırlık verilmiştir. 2920 sayılı Sivil Havacılık Kanunu'nun 14.10.1983 tarihinde kabul edilmesinin sonrasında özel hava yolu şirketlerinin kurulmasıyla hava yolu ulaşım sektörü 1980'li yılların ikinci yarısıyla birlikte önemli bir gelişim sürecine girmiştir. 2000'li yıllarla doğru yatırımlarla havacılık sektörünün büyümesi hızlanmış ve 2022 yılı sonu itibarıyla Türkiye'de 35 adedi 2,7 milyon kilogram taşıma kapasiteli kargo uçağı olmak üzere toplam 598 adetlik bir uçak filosuna ulaşılmıştır.

Tablo 3: Hava Yolu Toplam Yük Trafığı (ton)

	1960	1980	2000	2022
İç Hat	8.306	32.231	226.356	784.022
Dış Hat	4.696	43.211	570.271	3.379.120
Toplam	13.002	75.442	570.271	4.163.142

Kaynak: Devlet Hava Meydanları İşletmesi Genel Müdürlüğü (2023).

COVID-19'la birlikte uçak kargo taşımacılığında yaşanan hızlı yükselişin de etkisiyle Türkiye'de toplam yük trafiği 4 milyon tona kadar ulaşmıştır. Bu taşımalarda en önemli paylardan birine sahip Turkish Cargo da 2023 yılında dünyanın en büyük üç kargo firmasından biri olmuştur.

Deniz Yolu Taşımacılığı

Genellikle büyük hacimli, zaman duyarlılığı ve birim fiyatı düşük yüklerin taşınması için kullanılan deniz yolu taşımacılığı dünyada ticaretin küreselleşmesinde çok önemli bir paya sahiptir. Uzak Doğu'nun bir üretim üssü olmasından sonra deniz yolu taşımacılığının dünyada kullanımı daha da fazla artmıştır. Türklerin deniz yolu ulaştırmasıyla tanışması Anadolu'ya yerleşmeyle başlamıştır. Osmanlı döneminde 1536 yılında imzalanan kapitülasyonlarla birlikte ülkemizin iç ve dış hat yük ve yolcu taşıma hakları başta Hollanda, Rusya, Fransa ve İsveç olmak üzere çeşitli yabancı gemi işletmecilerine verilmiştir (Gürdal, 1995). Türkiye, 1923 yılında Lozan Anlaşması ile kendi kıyı ve kara sularında gemi işletme (kabotaj) hakkını yabancı devletlerden geri alması sonrasında devlet ve özel sektöre ait gemilerle Türk liman ve iskeleleri arasında yolcu ve yük taşınmasına başlanmıştır (Karluk, 2009). Osmanlı döneminde askeri ve ticari denizciliğin tek çatı altında toplanması sistemi Cumhuriyet dönemiyle birlikte sona erdirilmiştir.

Türk denizciliğinin gelişmesine katkıda bulunan en önemli isimlerden birisi Sadullah Güney'dir. 6 Ocak 1923 tarihinde Osmanlı Seyr-i Sefain İdarisi Başkanlığı görevine getirildikten sonra 1 Temmuz 1926 yılında onarılan gemiler ile filonun güçlendirme işlemlerini tamamlamış ve Kabotaj Hakkını yürürlüğe koymuştur. Haliç Tersanesinin bakımlarını yaptırarak Türk ekonomisine katkı sağlayan bir yatırım haline getirmiştir.

Resim 3. Sadullah Güney

Kaynak: Vikipedi (Vikipedi, 2023).

Cumhuriyetin ilk döneminden 1950'li yıllara kadar demir yolu ve deniz yolu ulaşımlarına öncelik verilmesi sonucunda Türk deniz filosu hızlıca büyümüştür. Özellikle 2.Dünya Savaşı'ndan sonra başta ABD olmak üzere ülkelerin ellerindeki gemileri uygun fiyatlara satmaya başlaması Türkiye için önemli bir fırsat olmuştur. Küreselleşme sonrası ticaretin serbestleşmesi ve hızla büyümesiyle deniz taşımacılığı çok hızlı gelişmiştir. 2022 yılı verilerine göre dünyada taşınan yüklerin hacim olarak yaklaşık %87'si, değer olarak da %70'ten fazlası deniz yoluyla taşınmaktadır. Türkiye'nin coğrafi konumu, üç tarafının denizlerle çevrili olması, komşu sekiz ülke ile olan kara sınırlarımızın üç katı uzunluğundaki 8.592 km kıyı şeridi, Rusya-Ukrayna savaşı sırasında önemi daha da iyi anlaşılan Çanakkale ve İstanbul Boğazları gibi stratejik önemdeki su yollarına sahip olması ülkemizde deniz yolu taşımacılığının önemini arttırmaktadır.

Tablo 4: Türkiye Limanlarında Elleçlenen Yük (ton)

	2010	2015	2020	2022
İhracat ve ithalat	153.809.403	300.478.930	365.442.296	394.090.021
Kabotaj	17.915.950	52.472.668	58.797.384	67.501.276
Transit	69.758.103	63.085.097	72.402.972	81.018.986
Toplam	241.483.456	416.036.695	496.642.652	542.610.283

Kaynak: Denizcilik Genel Müdürlüğü (2023).

Deniz araçlarının yükleme ve boşaltma yaptıkları, yüklerin belli bir süre depolandığı ve çoğunlukla gümrük işlemlerinin yapıldığı tesisler olan limanlar da Türkiye'de deniz taşımacılığının ilerlemesiyle birlikte önemli bir gelişim sağlamıştır. Günümüzde Türkiye'de deniz yolu taşımacılığı 49 Liman Başkanlığı'na bağlı 217 iskeleyle yapılmaktadır. Coğrafi açıdan bir yarımada şekliyle Asya, Avrupa ve Afrika kıtaları arasında bir kavşak olarak konumlanan Türkiye, gelişen dış ticaret yapısı, kabotaj ve transit geçişlerle birlikte deniz ticaretinde önemli yer tutmaktadır.

TÜRKİYE'NİN ULUSLARARASI TAŞIMACILIK FAALİYETLERİ

Cumhuriyetin kurulduğu 1923 yılında 51 milyon doları ihracat ve 87 milyon doları ithalat olmak üzere toplam 138 milyon dolar olan dış ticaret hacmi 2022 yılı sonu itibarıyla 254 milyar doları ihracat ve 364 milyar doları ithalat olmak üzere toplam 618 milyar dolar seviyesine ulaşmıştır. Pazarları çeşitlenen ve sürekli gelişen dış ticarete ayak uydurabilmek amacıyla Türk lojistik sektörü de teknolojiyi kullanarak hizmetleri geliştirmek için yatırım yapmaya devam etmektedir (UTİKAD, 2023).

Türkiye'nin dış ticaretinde tüm ana taşımacılık faaliyetlerinden yararlanılmakta olup en büyük ticaret ortağımızın Avrupa olması ve özellikle demir yolu taşımacılığındaki yatırım ve altyapı sorunları nedeniyle deniz yolu ve kara yolu dış ticaretimizin taşımalarında ön plana çıkmaktadır. Taşınan malların değeri bazında deniz yolu taşımacılığı hem ihracat hem de ithalatta en yüksek paya sahip olup kara yolu taşımacılığı ise Türkiye'nin dış ticaret taşımalarında ikinci sırada yer almaktadır. Değer bazında taşımalarda demir yolu en son sırada bulunmaktadır.

Tablo 5: İhracat ve İthalatta Taşıma Türlerinin Yüzdese Payları (Değer Bazında)

Yıl	Kara yolu		Havayolu		Deniz yolu		Demir yolu	
	İthalat	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat	İhracat
2010	26.75	40.88	9.54	6.84	62.16	51.41	1.55	0.88
2015	19.09	32.7	11.11	12.1	69.14	54.64	0.65	0.56
2020	21.14	31.61	19.82	7.58	57.96	60.04	1.08	0.77
2022	20.17	31.27	13.09	8.2	65.74	58.56	1.01	0.98

Kaynak: Uluslararası Taşımacılık ve Lojistik Hizmet Üretenleri Derneği (2023).

Değer bazında olduğu gibi ağırlık bazında da Türkiye'nin dış ticaretinde deniz yolu taşımacılığı ilk sıradadır. Aynı şekilde kara yolu taşımacılığı ikinci sırada yer almaktadır. Ağırlık bazında taşımalarda yüksek maliyeti nedeniyle havayolu taşımacılığı en az tercih edilen alternatif olmaktadır.

Tablo 6: İhracat ve İthalatta Taşıma Türlerinin Yüzdese Payları (Ağırlık Bazında)

Yıl	Kara yolu		Hava yolu		Deniz yolu		Demir yolu	
	İthalat	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat	İhracat
2010	5.10	24.32	0.09	0.74	94.07	74.01	0.74	0.93
2015	3.73	24.68	0.07	1.15	95.76	73.69	0.45	0.49
2020	4.33	17.78	0.05	0.49	93.94	80.96	0.54	0.77
2022	7.10	18.28	0.06	0.70	92.22	80.08	0.62	0.94

Kaynak: Uluslararası Taşımacılık ve Lojistik Hizmet Üretenleri Derneği (2023).

SONUÇ

Lojistik öncelikle askeri alanda kullanılmış ve savaşların kazanılmasında önemli bir faktör olarak ön plana çıkmıştır. 2.Dünya Savaşı'nı takip eden dönemde işletmeler tarafından yoğun olarak kullanılmaya başlamıştır. Küreselleşmeyle birlikte dünya ticaretinin serbestleşerek kabuk değiştirmesi lojistiğin önemini iyice arttırmıştır. Lojistik, faaliyet alanı ne olursa olsun her firmanın ihtiyaç duyduğu bir sektör haline gelmiştir. Türkiye’de, Osmanlı İmparatorluğu döneminde savaşlara hazırlık için kullanılan lojistik, 1923 yılında Cumhuriyetin kurulması ve Türkiye Cumhuriyeti’nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk’ün vizyonerliği sayesinde gelişmeye başlamış ve Cumhuriyetin 100. yılı olan 2023 yılında Türkiye bu alanda dünyada hatırı sayılır bir konuma gelmiştir.

Küreselleşen dünyada ülkeler arasında serbestleşen ticaret politikaları sayesinde artan uluslararası ticaret potansiyeli, Türkiye için lojistik alanında stratejik bir fırsat olarak ortaya çıkmaktadır. Lojistik sektörünün gelişimi dış ticarete Türk şirketlerinin uluslararası rekabet gücünü de olumlu olarak etkilemektedir. Avrupa, Asya ve Afrika kıtalarının ortasında jeopolitik açıdan kritik bir öneme sahip olan Türkiye, bir tarafta Çin tarafından ortaya konulan “Tek Kuşak Tek Yol Projesi” ve diğer yanda Avrupa Birliği tarafından ortaya konulan “Avrupa Birliği Küresel Geçit Projesi” arasında önemli bir keşişim noktasında doğal bir lojistik merkez olarak ön plana çıkmaktadır. Dünyanın önemli tüketim merkezlerinden biri olan Avrupa, Türkiye’nin yanı başındaki en büyük ticari ortağı konumundadır. Pandemi ve Rusya-Ukrayna savaşı sonrasında değer zincirlerinde yaşanan “Friends shoring” ve “Near shoring” değişimi Türkiye’nin gerek ticari ve gerekse de lojistik önemini daha da arttırmıştır.

Türkiye coğrafi konumunun yanında genç ve dinamik nüfus ile lojistik sektörüne verilen önem sayesinde yapılan yatırımlarla birlikte dünya üzerinde önemli bir lojistik merkez olabilecek yüksek potansiyele sahip bir ülkedir. Gerekli stratejileri planlayıp hayata geçirerek ülkemizin sahip olduğu jeopolitik önemi daha da perçinleyecek bir lojistik merkez olması Cumhuriyetimizin yeni yüzyılının en önemli hedefi olacaktır.

KAYNAKÇA

- Aero, THY 87 yıl önce 5 uçakla kuruldu. Aero: <https://haber.aero/sivil-havacilik/thy-87-yil-once-5-ucakla-kuruldu> (Erişim Tarihi: 23.09.2023).
- Babacan, M. (2004). Lojistik Sektörünün Ülkemizdeki Gelişimi ve Rekabet Vizyonu, Dergipark, İzmir.
- Ballou, R. (2004). Business Logistics / Supply Chain Management, Planning, Organizing and Controlling The Supply Chain, Pearson Education International, New Jersey (2004).

- Ballou, R. (2007). The Evolution and Future of Logistics and Supply Chain Management, European Business, London.
- Bozođlu, A. Gemiler, Tersaneler ve İskeleler. Türk Denizciliđi'nin Gelişmesine Öncülük Edenler: <http://www.alibozoglu.com> (Erişim Tarihi: 18.09.2023).
- Coven, D. (2013). Logistics- The Routledge Handbook of Mobilities, Routledge Handbooks, London.
- Erdal, M., Güvenler,A., Sandalcı, K. (2009). Uluslararası Demir Yolu Eşya Taşımacılığı, Uluslararası Taşımacılık ve Lojistik Hizmetler Üretenler Derneği Yayınları, İstanbul.
- Gülay, B., Özkaya, S., (2020). Türkiye'de Lojistik Sektörünün İncelenmesi ve Sektör Araştırmasının Bulguları, Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi.
- Gürdal, M., (1995). Turizm Ulaştırması, Karınca Matbaası, İzmir.
- Gürdal, S., (2006). Türkiye Lojistik Sektörü Altyapı Analizi, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul.
- İnalçık, H., (2004). Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi, Eren Yayınları, İstanbul.
- Karlık, R., (2009). Cumhuriyet'in İlanından Günümüze Türkiye Ekonomisi'nde Yapısal Dönüşüm, Beta Basım Yayın, İstanbul.
- Kent ve Demir Yolu. 19 Kasım 1936 İlk Kömür Treni Ankara Gar'da. kentvedemir yolu: <https://kentvedemir yolu.com/19-kasim-1936-ilk-komur-treni-ankara-garda> (Erişim Tarihi: 19.09.2023).
- Koban, E., Keser, H., (2008) Lojistik, Ekin Basın Yayın Dağıtım, İstanbul.
- KPMG, (2021). KPMG Perspektifinden Taşımacılık ve Lojistik Sektörüne Bakış, <https://assets.kpmg.com/content/dam/kpmg/tr/pdf/2021/09/kpmg-perspektifinden-tasimacilik-ve-lojistik-sektorune-bakis-2021.pdf> (Erişim Tarihi: 19.09.2023).
- Kurtaran, U., (2012). Osmanlı Seferlerinde Organizasyon ve Lojistik, Turkish Studies, İstanbul.
- LODER, (2003). Lojistik Terimler Sözlüğü, Lojistik Derneği Yayınları, İstanbul.
- Long, D., (2012). Uluslararası Lojistik- Küresel Tedarik Zinciri Yönetimi, İstanbul.
- Nuhođlu, Ç., (2005). Küresel Lojistik Merkezi Türkiye, Taşımacılık ve Lojistik Dünyası, Dünya Gazetesi Yayınları, İstanbul.
- Orhan, O., (2003). Dünyada ve Türkiye'de Lojistik Sektörünün Gelişimi, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul.
- Sarıaslan, Ü. 19 Kasım 1936 İlk Kömür Treni Ankara Gar'da. Kent ve Demiryolu: <https://kentvedemiryolu.com> (Erişim tarihi: 19.09.2023).

- Tanyaş, M., (2014). Lojistik ve Tedarik Zinciri Yönetimi, Ders Notları, Maltepe Üniversitesi Tedarik Zinciri Yönetimi Yüksek Lisans Bölümü, İstanbul.
- TUSİAD, (2007). Türkiye Sanayici ve İş İnsanları Derneği, Kurumsal Yapısı, yasal çerçevesi ve Göstergeleriyle Ulaştırma Sektörü, İstanbul.
- Türk Hava Yolları, 1933 yılında başlayan bir gökyüzü serüveni: <https://www.turkishairlines.com.tr> (Erişim Tarihi: 25.09.2023).
- UTİKAD, (2023). Uluslararası Taşımacılık ve Lojistik Hizmet Üretenleri Derneği, Lojistik Sektörü Raporu.
- Vikipedi. Sadullah Güney. vikipedi: https://tr.wikipedia.org/wiki/Sadullah_G%C3%BCney (Erişim Tarihi: 23.09.2023).

BÖLÜM 7

TÜRKİYE'DE MALİYENİN
100 YILI:
CUMHURİYET DÖNEMİ
MALİYENİN YAPISI VE UYGULANAN
MALİYE POLİTİKALARI

ADEM BAĞIŞ ALÇIÇEK¹
ÇAĞRI ALAGÖZ²
ELİF YURTOĞLU PEK³

GİRİŞ

Türkiye’de “Maliyenin 100 Yılı” anlamak için ulusal ve uluslararası konjonktürün maliye teşkilatının yapısına ve maliye politikalarına etkisini derinden irdelemek gerekmektedir. Bu çerçevede, Türkiye Cumhuriyeti’nin 100 yılını maliye teşkilatı ve maliye politikaları perspektifinde üç temel zaman dilimine ayırmak mümkündür.

Erken Cumhuriyet Dönemine karşılık gelen dilimi Cumhuriyetin ilanı ile başlatmak ve çok partili hayata geçişin ardından Demokrat Parti Dönemi’nin başlangıcıyla sonlandırmak isabetli olacaktır. Öte yandan, anılan dönemi kendi içerisinde iki ayrı evreye ayırmak mantıklıdır. Söz konusu dönemin ilk evresi olarak Cumhuriyetin ilk yılları olan 1920’li yılları ele almak gerekmektedir. Anılan dönemin ikinci evresi olarak ise hem uluslararası piyasaları hem de ulusal maliye politikaları derin biçimde etkileyen “Büyük Buhan”ı hareket noktası olarak belirlemek yerinde olacaktır. Bu çerçevede dönemin ikinci evresi Büyük Buhan sonrası başlayıp Demokrat Parti Dönemi’nin başlangıcı ile sona erecektir.

İkinci zaman dilimi olarak 1950-2000 yılları arasındaki yarım asrı ele almak uygun olacaktır. Siyasi olarak hareketli olan bu zaman dilimi; uluslararası konjonktürde Soğuk Savaş’ın gölgesini, politikada olduğu kadar ekonomide ve maliyede de hissetmektedir.

Yüzyıla tamamlanan son zaman dilimi ise 2000 yılından başlayıp Cumhuriyetin 100. yılıyla son bulmaktadır. Bu dönemde özellikle 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu ile kamu maliyesinde reform yapılmıştır. Diğer taraftan, Maliye Bakanlığı ve Hazine Müsteşarlığının aynı çatıda birleşmesi de yine bu döneme rast gelmektedir.

ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİ (1923-1950)

1920’li Yıllar ve Büyük Buhan (1923-1929)

Bu dönemde Maliye Vekili olarak görev yapan isimler; Hasan Hüsnü Saka, Hasan Fehmi Ataç, Mustafa Abdülhalik Renda, Mehmet Recep Peker ve Meh-

- 1 Dr. Öğr. Üye., İstanbul Medipol Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Finans Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü, Orcid: 0000-0002-2238-2439, abalcicek@medipol.edu.tr
- 2 Öğr. Gör., İstanbul Medipol Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Yönetim ve Organizasyon Bölümü, Orcid: 0000-0002-7976-9984, calagoz@medipol.edu.tr
- 3 Öğr. Gör., İstanbul Medipol Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Yönetim ve Organizasyon Bölümü, Orcid: 0000-0001-8909-6616, eyurtoglu@medipol.edu.tr

met Şükrü Saraçoğlu olmuştur (Maliye Bakanları, <https://www.hmb.gov.tr/maliye-bakanlari>). Erken Cumhuriyet Dönemi'nde hedeflenen iktisadi ve mali politikalara uygun olarak çeşitli eylemler gerçekleştirilmiştir. İzmir İktisat Kongresi'nin toplanması bu noktada önemli bir örnektir. Diğer taraftan Lozan Görüşmelerinde kapitülasyonların kaldırılması hususundaki net tavır ve bir geçiş dönemi olarak dahi sürdürülmesine şiddetle karşı çıkılması bunlara örnek olarak gösterilebilmektedir (Budak, 2014:359-362).

Mustafa Kemal Atatürk, İzmir İktisat Kongresi'nin açılış konuşmasında, bir devlet için gümrük resimleri ile vergi düzenlemelerinin taşıdığı büyük öneme değinmiştir. Bunların hem ülke vatandaşlarına hem de yabancılara uygulanabiliyor olmasının, maliyenin bir devlet için bağımsızlık unsuru emsali olarak şekillenebilmesindeki önemini altını çizmiştir. Öte yandan, Lozan'daki adli veya mali kapitülasyonlara ilişkin (Mustafa Kemal Paşa'nın İsmet Paşa'ya direktifleriyle şekillenen) tavizsiz tutum, özellikle mali konularda yeni devletin maliye politikasının başat hareket noktası olmuştur. Cumhuriyet Döneminde 1924 Anayasasında 95 ila 101'inci maddelerde "Umur-ı Maliye" başlığı altında birtakım esaslar yer almıştır. Anılan yılda ve müteakip her yılda "Muvazene-i Umumiye Kanunları" çıkarılmıştır. Yıllık zaman dilimleri içerisinde vergi gelirleri, kamu harcamaları ile planlanan kamu harcamaları cetvellerde gösterilmiştir (Maliye Vekaleti, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/maliye-vekaleti/>).

Başta Mustafa Kemal Atatürk olmak üzere devletin üst düzey yetkilileri, öz mali disipline sahip millî bir devlet olabilme çerçevesinde "denk bütçe" kavramını mali bağımsızlığın temel şartı olarak kabul etmişlerdir. 1924 yılından sonra yürütme erkince hazırlanan ve yasama erkince değerlendirilip onaylandıktan sonra yürürlüğe giren bütçelerin sürdürülmesi bu bağlamda önem taşımaktadır. "Denk Bütçe Düzgün Ödeme" ilkesi dönemin maliye politikasındaki istikrarın yansıması olmuştur. Maliye Vekili Hasan Saka'nın 1926 yılındaki "Bütçe açıklarımızı örtmek için dışarıdan borçlanıp gelirlerimizin bir kısmını oraya tahsis etmek ve gelecek sene evvelki seneden daha elim bir vaziyete girmek gibi hastalıklı bir maliye politika milli hükümet devrinden, yani 1920 tarihinden beri izlenmemiş bir yoldur ve bu kapı sonsuza kadar yüksek Meclisçe kapanmıştır" şeklindeki demeci ve diğer bir Maliye Vekili Abdülhalik Renda'nın 1927 yılındaki "Bizim çalışma ilkemiz şudur: Daima denk bütçe ile idare olunmak, gelirlerimizden fazla masraf yapmamak, borçlarımızı ödemek, ödemelerimizi tümüyle düzgün biçimde yapmak, her bütçeden daha çok etkin bütçelere önem vermek" şeklindeki demeci ilgili devlet adamlarının ilgili dönemdeki bakış açılarını yansıtmaktadır (Budak, 2018:18-22).

Erken Cumhuriyet Döneminde kamu hizmetlerinin finansmanı noktasında vergi gelirleri ilk sırada gelmektedir. Genel vergi politikaları, vergi gelirlerini arttırmakla birlikte çok erken bir dönem olan 1925 yılında aşar vergisinin

yürürlükten kaldırılmış olması anılan ölçüde vergi gelirlerini azaltmıştır. Öte yandan, küresel bir tesiri olan Büyük Buhran'ı müteakip 1930-1935 yılları arası dönemde de yine vergi gelirlerinin azaldığı dikkat çekmektedir. Ayrıca mali politikalarda özellikle vergisel kararlarda sadece kamu yönlü bir bakış açısına sahip olunmadığı görülmektedir. Kamu hizmetleri için vergi gelirleri en önemli paydayı oluşturmakla birlikte vergi mükellefleri lehine düzenlemeler de göze çarpmaktadır. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin vergisel ilk düzenlemesi ağnam vergisi oranlarının mükellefler yararına düzenlenmesi olmuştur. 1925 yılında ise aşar vergisi kaldırılması suretiyle bütçe gelirlerinin yaklaşık çeyreği kadar bir vergi geliri ortadan kaldırılmıştır. Bu düzenlemeyi çiftçilerin ve tarımın teşvik edilmesi olarak değerlendirmek yerinde olacaktır. Erken Cumhuriyet Döneminde Osmanlı Döneminden kalan bazı tür vergilerin tarh ve tahsil usulü değiştirildiği gibi yeni vergi türleri de ihdas edilmiştir. 1929 Büyük Buhran sonrası ihdas edilen bu vergilere iktisadi buhran vergisi, hava kuvvetlerine yardım vergisi ve muvazene vergisi gibi vergileri örnek olarak göstermek mümkündür. Anılan vergiler “geçici” olarak kurgulanmasına rağmen 1951 yılına kadar uygulanmaya devam etmiştir (Temel, 2018:18-22).

Cumhuriyetin ilanından 13 yıl önce yürürlüğe girmiş olan Geçici Muhasebe-i Umumiye Kanunu, birtakım güncellemelerle birlikte 1927 senesinde Muhasebe-i Umumiye Kanunu olarak yeniden kanunlaştırılmıştır. Dünya tarihi açısından “Büyük Buhran”a tesadüf eden 1929 yılında ise 1452 sayılı Kanun ile maliye yeniden yapılandırılmıştır. Maliye Vekaleti Teşkilatı üç ana birime ayrılmıştır. Bu üç birimden ilki merkez teşkilatıdır. Diğer birimler ise taşra teşkilatı ile (merkeze) bağlı kuruluş ve birimler olmuştur. Müsteşarlık, Hukuk Müşavirliği, Teftiş Heyeti, Muhasebat, Varidat ve Memurin Umum Müdürlükleri ile bağlı müdürlüklerden oluşan tam on altı birim, merkez teşkilatına bağlanmıştır. Bağlı kuruluş ve birimler ise İstanbul Damga Müdürlüğü, Tuz İnhisarı İdaresi Umum Müdürlüğü, Kefalet Sandığı, Askeri Muhasebecilikler ve Müessesat Muhasebeciliklerinden müteşekkil olmuştur. Taşra teşkilatı içerisinde ise Defterdarlık başta olmak üzere Sandık Emni, Varidat Müdürlüğü, Emlak İdaresi Müdürlüğü, Muhasebe Müdürlüğü, Av Vergileri Müdürlüğü, Kaza Mal Müdürlüğü, Tahsil Müdürlüğü ve İstanbul Muhakemat Müdürlüğü yer almıştır (Maliye Vekaleti, <https://aturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/maliye-vekaleti/>).

Büyük Buhran Sonrası (1930-1950)

Bu dönemde Maliye Vekili veya Maliye Bakanı olarak görev yapan isimler; Mehmet Şükrü Saraçoğlu, Mustafa Abdülhalik Renda, Ali Fuat Ağralı, Nurullah Esat Sümer, Halit Nazmi Keşmir, Hasan Şevket Adalan, İsmail Rüştü Aksal ve Halil Hilmi Ayan olmuştur (Maliye Bakanları, <https://www.hmb.gov.tr/maliye-bakanlari>).

1924-1933 dönemine genel bir çerçeve olarak baktığımızda; 1929 Büyük Buhran etkileri, aşar vergisinin kaldırılmasının etkileri ve devlet borçlarının etkileri negatif iken bütçe disiplini ile bütçe açıklarına karşı mücadele edilmiştir. Olumsuz faktörlere rağmen bütçe disiplini, bütçe açıklarının aşırı büyümesi engellenmiştir (Öner, 2012: 13-15).

Politik olmanın yanı sıra iktisadi bir gelişme olarak da değerlendirilebilecek olan ulusal bir olay yaşanmıştır ve 1930 yılında Serbest Cumhuriyet Fırkası (SCF) denemesi yapılmıştır. Mustafa Kemal Atatürk'ün kız kardeşi (Makbule Atadan) dahi ilgili fırkaya katılmıştır. Liberal bir fırkadır. Büyük Buhran ve SCF denemesi, genel olarak liberalizme mesafeli yaklaşılmışına neden olmuştur. Daha sonra Cumhurbaşkanı olacak olan Celal Bayar, iktisadi manada İsmet İnönü'ye göre daha devletçi olarak yorumlanmıştır. Bayar, 1932'de ekonomi bakanı ve 5 yıl sonra da başbakan olmuştur (Karpaz, 2010: 119-163).

2996 sayılı kanun ile Maliye Teşkilatı 1936 senesinde yeniden yapılandırılmıştır. Bu kez Merkez Teşkilatı; Müsteşarlık ve Müsteşar Muavinlikleri, Teftiş Heyeti, Maliye Tetkik Heyeti, Hukuk Müşavirliği, Hususi Kalem Müdürlüğü, Muhasebat Umum Müdürlüğü Varidat Umum Müdürlüğü, Bütçe ve Mali Kontrol Umum Müdürlüğü, Muntazam Borçlar Umum Müdürlüğü, Nakit İşleri Umum Müdürlüğü, Darphane ve Damga Matbaası Müdürlüğü, Milli Emlak Müdürlüğü, Tahsilat Müdürlüğü, Levazım ve Kıymetli Evrak Müdürlüğü ve Zat İşleri Müdürlüğünden müteşekkil hâle gelmiştir. Bağlı Kuruluş ve Birimler ise Kefalet Sandığı, Tapu ve Kadastro Umum Müdürlüğü, Milli Piyango İdaresi Umum Müdürlüğü, İtiraz Komisyonları ve Temyiz Komisyonlarından müteşekkil hâldedir. Taşra Teşkilatı'na baktığımızda ise; Defterdarlıklara bağlı şekilde Muhasebe Müdürlüğü, Milli Emlak Müdürlüğü, Tahsilat Müdürlüğü, Varidat Müdürlüğü, Mal Müdürlüğü ve Muhakemat Müdürlüğü birimleri bulunmaktadır (Maliye Vekaleti, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/maliye-vekaleti/>).

1930-1938 dönemine genel bir çerçeve olarak baktığımızda; sıkı para politikası ve denk bütçe hedefi anahtar kavramlar olmuştur. Denk bütçeyi sağlamak için 1929 sonrası maaşlı ve ücretlilere ek vergiler getirilmiştir (Dursun, 1999: 173).

1937 yılına geldiğimizde Maliye Vekili Fuat Ağralı, Maliye Vekaletinin yayın organı olan Maliye Mecmuasında Mustafa Kemal Atatürk'ün direktifleriyle şekillenen mali prensipleri şu şekilde sıralamaktadır: “- *Hakiki, samimi bütçe muvazenesi*, - *Müsmir olmayan masraflardan azami tasarruf yapmak*; - *Memleketin umran ve inkişâfını, halkın irfan ve sıhhatini alâkadar eden masraflarla müdafaa hizmetlerine çok yer vermek*, - *Taahhütlere bilerek, hesaplı girişmek*; bunlara samimiyetle sadakat göstermek”. Yine Mustafa Kemal Atatürk'ün direktifleriyle şekillenen dönemin vergi politikası prensiplerini ise

şöyle sıralamaktadır: “- *Adalet prensiplerinden tamamen mahrum vergilerin halk üzerindeki tazyiklerini bertaraf etmek, - Yeni vergileri halkın kolaylıkla ödemesi, zirai ve iktisadi teşebbüslerin inkişafına mani olmaması, - Vergi tevziatının iratlara göre olması ve bütün vatandaşlar arasında adilâne bir taksime istinat etmesi, - Büyük sanayinin teessüsüne imkân vermesi, - Vergi randımanının, tevessü etmekte olan devlet vazife ve ihtiyaçlarıyla mütenasip olarak inkişaf etmesi*” (Temel, 2018: 18-22).

1934-1943 dönemine genel bir çerçeve olarak baktığımızda; bu kez savaş atmosferinin olumsuz etkileri görülmektedir. Anılan dönemin ilk yarısında sanayileşme hamleleri karşılık bulmuştur. 1933'ten başlayan 5 yıllık dönemde Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı uygulanmış olup maliye ve iktisat politikalarında “devletçilik” ilkesi etkisi açıktır. Öte yandan; SEKA, Etibank ve Sümerbank gibi kamu iktisadi girişimlerinin kuruluşları bu döneme rastlamaktadır. Dönemin ikinci yarısında ise savunma harcamaları kamu giderlerinin büyük kısmını oluşturmaktadır (Öner, 2012: 15-17).

1946 yılındaki Kurultayda Cumhuriyet Halk Partisi sınıfsız toplum paradigmasından sosyal sınıfların varlığını kabul eden paradigmaya geçiş yapmıştır (Karpaz, 2010: 225-255). Bu durum sosyo-politik ve sosyo-ekonomik bir gelişme olarak sınıflandırılmaya müsaittir. Öte yandan, 1946 yılında yürürlüğe giren 4910 sayılı Kanun ile Maliye Vekâletinin Maliye Bakanlığı ismini aldığını ve yeniden yapılandırıldığını belirtmekte fayda bulunmaktadır (4910 sayılı kanun, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/6327.pdf>).

1947 yılındaki bütçe görüşmeleri renkli geçmiştir. Demokrat Partili vekillerin bütçe görüşmelerindeki aktif tavrı, artık bütçe görüşmelerinin Tek Parti Dönemi'ndeki gibi geçmeyeceğinin habercisi olmuştur (Karpaz, 2010: 218).

ÇOK PARTİLİ HAYAT, LİBERAL VE NEO-LİBERAL MALİ POLİTİKALAR (1950-2000)

Bu dönemde maliye bakanı olarak görev yapan isimler; Halil Hilmi Ayan, Hasan Polatkan, Mahmut Nedim Ökten, Ekrem Alican, Mustafa Kemal Kurdaş, Osman Şefik İnan, Ferit Melen, Mehmet İhsan Gürsan, Nevzat Cihat Bilgehan, Ali Mesut Erez, Sait Naci Ergin, Ziya Müezzinoğlu, Sadık Tekin Müftüoğlu, Deniz Baykal, Bedri Gürsoy, Yılmaz Ergenekon, Besim Üstünel, İsmet Sezgin, İsmet Kaya Erdem, Adnan Başer Kafaoğlu, Vural Turgut Arıkan, Ahmet Kurtcebe Alptemoçin, Ekrem Pakdemirli, Adnan Kahveci, Sümer Oral, İsmet Attila, Lütfullah Kayalar, Abdüllatif Şener, Zekeriya Temizel, Nami Çağan ve son olarak tekrar Sümer Oral olmuştur (Maliye Bakanları, <https://www.hmb.gov.tr/maliye-bakanlari>).

4910 sayılı kanun ile 1946 senesinde Maliye Vekaleti, Maliye Bakanlığı ismini almıştır. İsim değişikliği ile Maliye Teşkilatı, zamanın koşulları çerçevesinde yeniden yapılandırılmıştır. 5655 sayılı kanun ile 1950 senesinde yine teşkilat yapısında bazı yeni yapılandırılmalara gidilmiştir (5655 sayılı kanun, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/7473.pdf>). 1983 senesine gelindiğinde ise teşkilat yapısındaki yine bazı yapılandırmalar bu kez kanun hükmünde kararname normlarıyla gerçekleştirilmiştir. Anılan düzenlemeler 484 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile 516 sayılı Kanun Hükmünde Kararname çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. Öte yandan, 2003 senesinde yürürlüğe giren 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu ise maliye politikaları ve bütçelemelerde önemli bir kilometre taşı olmuştur (Maliye Vekaleti, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/maliye-vekaleti/>).

1944-1953 dönemine genel bir çerçeve olarak baktığımızda; dönemin ilk yarısında savaşın etkileri devam etmekte olup bütçe denkliliğine verilen önem sebebiyle bütçe fazlası ortaya çıkma durumları sabit olmuştur. 1950 yılındaki vergi reformuyla “Gelir Vergisi” ve “Kurumlar Vergisi” Almanya vergi uygulamaları model alınarak Türkiye Cumhuriyeti’nde yürürlüğe girmiştir. Bütçe denkliliği genel olarak bu dönemde ön planda olup bütçe gelirleri bütçe giderlerinden fazlaca gerçekleşmiştir (Öner, 2012: 17-18).

1954-1957 dönemine genel bir çerçeve olarak baktığımızda; 1954 Genel Seçimlerinde Cumhuriyet Halk Partisi oy kaybedip Demokrat Parti oy oranını yükseltince mevcut iktidar güç tazelemiştir. Devletçi iktisadi politikadan liberal serbest pazar ekonomisine geçiş ise sadece Demokrat Parti ile sınırlı olmayan 1947’den 1950’lere uzanan bir yol olmuştur. Ancak 1950’lerin ikinci yarısında enflasyon artışı, ekonomik duruma olumsuz etki etmiştir. Dolayısıyla maaş ve ücretleri menfi etkilemiştir. Hükümet-sendika ilişkileri için erken bir dönemdir. 1957 Genel Seçimleri ise Demokrat Parti’nin kırsalda bir ölçüde güç yitirdiğini göstermiştir (Zürcher, 2000: 321-350).

1960’lı yıllarda OYAK’ın iktisadi sahada yer edinmesi, ithal ikameci model, sendikalaşma ve sendikaların fraksiyonlara ayrılması gibi ekonomik bazı gelişmeler mevcuttur. İç politikanın ise uluslararası konjonktürdeki Soğuk Savaş’tan etkilendiği açıktır (Feroz, 1995: 173-207).

1954-1963 dönemine genel bir çerçeve olarak baktığımızda; 1958 yılında ekonomik olumsuzlukları giderme adına “İktisadi İstikrar Tedbirleri” ilan edilmiştir. Bütçe gelirlerinin bütçe giderlerini karşılama oranının %99’a düştüğü bu dönemde bütçe açığı çıkma durumu görülmüştür. Bütçe giderlerinin genel dağılımına bakıldığında Milli Savunma Hizmetleri %25, Milli Eğitim Bakanlığı %11,3, Sağlık Bakanlığı %3,7 şeklindedir (Öner, 2012: 18-19).

1964-1973 dönemine genel bir çerçeve olarak baktığımızda; vergi gelirlerinin GSMH içerisindeki payı sürekli artış göstermiştir. Bu artışlardaki temel etken 1963 ve 1970 senelerinde vergi mevzuatında yapılan çeşitli düzenlemeler olmuştur. Bütçe giderlerinin genel dağılımına bakıldığında Milli Savunma Hizmetleri %17,2, Millî Eğitim Bakanlığı %13, Sağlık Bakanlığı %3,4 şeklindedir (Öner, 2012: 19-20).

1974-1983 dönemine genel bir çerçeve olarak baktığımızda; bütçe giderlerinin bütçe gelirlerine nazaran fazlalaşması bütçe açıklarının artmasına ve bu durumun sürmesi kronik bütçe açıklarına sebep olmuştur (Öner, 2012: 20-121). Öte yandan, 1983-1993 yılları arasında Maliye Bakanlığı, Gümrük ve Maliye Bakanlığı ismiyle teşkilatlanmış bulunmaktadır.

1984-1993 dönemine genel bir çerçeve olarak baktığımızda; bir önceki dönemin son yılında bütçe açığı/GSMH oranı %2,6 iken, anılan oran sürekli bir biçimde yükselmiş olup 1993 yılına gelindiğinde %9,8 oranına ulaşmıştır. Anılan bütçe açıkları 1990'lı yılların başında %6 ila %7 seviyelerinde bir yer tutmuştur (Öner, 2012: 22).

Diğer taraftan, 1985 yılından itibaren hem mali hem de sosyal yaşama dahil olan katma değer vergisi ile vergi bilinci noktasında önemli bir aşama kaydedilmiştir (3065 sayılı kanun, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.3065.pdf>).

AVRUPA STANDARTLARI VE MALİ REFORMLAR (2000-2023)

Bu dönemde görev yapan Maliye Bakanları sırasıyla; Sümer Oral, Kemal Unakıtan, Mehmet Şimşek, Naci Ağbal, Berat Albayrak, Lütfi Elvan, Nureddin Nebati ve Mehmet Şimşek olmuştur (Maliye Bakanları, <https://www.hmb.gov.tr/maliye-bakanlari>).

2003 sonrası; 2003 senesinde yürürlüğe giren sonraki yıllara büyük tesiri olan 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu ile kamu maliyesine ve maliye politikasına daha yüksek ölçüde sirayet eden mali yönetim ve mali yönetimin kontrolü anlayışı genel olarak kamuda önem kazanmıştır. 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanununun yürürlüğe girdiği zaman diliminde ortaya konulmuş olan başat reformist hedefler; – mali disiplin sağlamak – mali saydamlık ve hesap verebilirliği güçlendirmek- etkinliği arttırmak – iyi yönetim kurmak ve idari kapasiteyi güçlendirmek şeklinde belirlenmiştir (Hazman, 2007: 523-540).

Anılan kanun, *“kalkınma planları ve programlarda yer alan politika ve hedefler doğrultusunda kamu kaynaklarının etkili, ekonomik ve verimli bir şekilde elde edilmesi ve kullanılmasını, hesap verebilirliği ve mali saydamlığı*

sağlamak üzere, kamu malî yönetiminin yapısını ve işleyişini, kamu bütçelerinin hazırlanmasını, uygulanmasını, tüm malî işlemlerin muhasebeleştirilmesini, raporlanmasını ve malî kontrolü” düzenlemeyi amaçlamaktadır (5018 sayılı Kanun, <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=5018&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>).

2005 yılında Maliye Bakanlığı’na bağlı bulunan Gelirler Genel Müdürlüğü ilga edilerek yine Maliye Bakanlığı’na bağlı Gelir İdaresi Başkanlığı oluşturulmuştur. Söz konusu Başkanlık; “gelir politikasını adalet ve tarafsızlık içinde uygulamak; vergi ve diğer gelirleri en az maliyetle toplamak; mükelleflerin vergiye gönüllü uyumunu sağlamak; mükellef haklarını gözeterek yüksek kalitede hizmet sunmak suretiyle yükümlülüklerini kolayca yerine getirmeleri için gerekli tedbirleri almak; saydamlık, hesap verebilirlik, katılımcılık, verimlilik, etkililik ve mükellef odaklılık temel ilkelerine göre görev yapmak üzere” teşekkül edilmiştir. Anılan amaç metninde mükellef kavramına ilişkin vurgu dikkat çekmektedir (Gelir İdaresi Başkanlığının Tarihi Gelişimi, <https://www.gib.gov.tr/kurumsal/gelir-idaresi-baskanliginin-tarihi-gelisimi>).

2018 senesinden itibaren Maliye Bakanlığı ve Hazine Müsteşarlığı şeklindeki birimler birleştirilerek yeni teşkilat yapısı Hazine ve Maliye Bakanlığı ismini almıştır. Bu çerçevede, 2000 senesi ve sonrasında hazinenin tarihçesine bakacak olursak; ilk olarak Banka ve Kambiyo Genel Müdürlüğü’nün bankacılıkla ilgili birimlerinin Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu bünyesine geçtiği görülmektedir. 2002 senesinde ise Kamu Finansmanı Genel Müdürlüğü uhdesinde risk yönetiminden sorumlu Genel Müdür Yardımcılığı Makamının oluşturulduğu gözlemlenmektedir. 2006 senesine gelindiğinde Banka ve Kambiyo Genel Müdürlüğü’nün görevi ve sorumluluğu altında bulunan bazı birimlerin Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu’na devri gerçekleşmiştir. Yine aynı sene Merkezi Finans ve İhale Birimi, 2010 senesinde ise Devlet Destekleri Genel Müdürlüğü kurulmuştur. Müteakip sene olan 2011’de Teşvik ve Uygulama Genel Müdürlüğü ile Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, Hazine Müsteşarlığı bünyesinden ayrılmak suretiyle Ekonomi Bakanlığı bünyesine geçmişlerdir (Hazinenin Tarihçesi, <https://www.hmb.gov.tr/hazine-mustesarligi-tarihce/>).

SONUÇ

Türkiye’de “Maliyenin 100 Yılı” gerek maliye teşkilatının yapısal evrimini gerekse maliye politikalarının tabi olduğu dönemsel paradigmlar perspektifinde gerçekleşen mali uygulamaları içermektedir.

Erken Cumhuriyet Döneminde yeni kurulan devletin temel aldığı esaslar maliye politikalarında belirleyici olmuştur. Ulusal esaslarla birlikte uluslararası düzeyde tesiri olan gelişmeler, ulusal mali politikaları da doğrudan veya

dolaylı şekilde etkilemiştir. Büyük Buhran ve sonrasında uluslararası ölçekte oluşan yeni iktisadi ve mali durum bunun en açık örneğidir.

Ulusal ölçekte müteakip dönem için çok partili hayata geçiş, askeri müdahaleler ve dönem dönem liberalleşme politikaları gibi olay ve olgular belirleyici olmuştur. Uluslararası ölçekte Soğuk Savaş'tan kaynaklanan çift kutuplu dünya anlayışı ise yine ulusal mali ve iktisadi politikalara etki etmiştir.

2000'li yılların başı Avrupa Birliği kriterleri ve mali hedefleri çerçevesinde şekillenmiştir. Yine her dönemde olduğu gibi uluslararası ve ulusal gelişmeler, iktisadi ve mali politikalara tesir etmiştir.

100 yıla Maliye Bakanlığı teşkilatı perspektifinde baktığımızda ise; 1923-1946 Maliye Vekaleti, 1946-1983 Maliye Bakanlığı, 1983-1993 Gümrük ve Maliye Bakanlığı, 1993-2018 Maliye Bakanlığı ile 2018-2023 Hazine ve Maliye Bakanlığı şeklinde bir teşkilatlanma olduğunu görmek mümkündür.

KAYNAKÇA

Budak, Mustafa, Misâk-ı Milli'den Lozan'a: İdealden Gerçeğe Türk Dış Politikası, Küre Yayınları, 5. Baskı, İstanbul, 2014.

Dursun, İbrahim, 1930-1938 Dönemi Maliye Politikası Uygulaması, Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 1 (2), 1999, s. 159-176.

Feroz, Ahmad, Modern Türkiye'nin Oluşumu (Çev. Yavuz Alogan), Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1995.

Gelir İdaresi Başkanlığı'nın Tarihi Gelişimi, <https://www.gib.gov.tr/kurumsal/gelir-idaresi-baskanliginin-tarihi-gelisimi> (Erişim Tarihi: 21.09.2023).

Hazinenin Tarihçesi, <https://www.hmb.gov.tr/hazine-mustesarligi-tarihce/> (Erişim Tarihi: 13.09.2023).

Hazman, Gülsüm Gürler, Yerel Yönetimler Üzerine Güncel Yazılar -II, 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu Çerçevesinde Büyükşehir Belediyelerinde Yerel Yönetim Reformuna Yönelik Bir Değerlendirme, Nobel Yayınları, Ankara, 2007.

Karpat, Kemal, Türk Demokrasi Tarihi, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010.

Kınalı, Gürhan, Çok Partili Sisteme Geçişin Sancılı Kesitlerinden Biri: 1947 Yılı Bütçe Görüşmeleri, Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı 15 / 23, 2017, s. 183-220.

Maliye Bakanları, <https://www.hmb.gov.tr/maliye-bakanlari> (Erişim Tarihi: 14.09.2023).

Maliye Vekaleti, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/maliye-vekaleti/> (Erişim Tarihi: 13.09.2023).

- Öner, Erdoğan, Cumhuriyet Dönemi Türk Bütçeleri (1924-1993), Maliye Araştırma Merkezi Konferansları 1 / 36, 2012, s. 13-15.
- Temel, Recep, Mustafa Kemal (ATATÜRK)'ün Maliye Politikalarına Etkisi (1920-1938), Türkiye Siyaset Bilimi Dergisi, 1, (2), 2018, s.1-25.
- Zürcher, Erik Jan, Modernleşen Türkiye'nin Tarihi, İletişim Yayınları, 7. Baskı, İstanbul, 2000.
- 3065 sayılı Kanun, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.3065.pdf> (Erişim Tarihi: 21.09.2023).
- 4910 sayılı Kanun, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/6327.pdf> (Erişim Tarihi: 22.09.2023).
- 5018 sayılı Kanun, <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=5018&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5> (Erişim Tarihi: 21.09.2023).
- 5655 sayılı Kanun, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/7473.pdf> (Erişim Tarihi: 22.09.2023).

BÖLÜM 8

CUMHURİYETİN 100. YILINDA MUHASEBE

GİRİŞ

Muhasebe, ekonomik ve idari süreçlerin bir parçası olarak, Türkiye'nin dönüşümünü belgeleyen ve yönlendiren bir anahtar unsur olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti'nin muhasebe evrimi, yalnızca kamu sektörünü değil, aynı zamanda özel sektörü de etkilemiştir. Türkiye, uluslararası finansal raporlama standartlarına uyum sağlama sürecini de başarıyla tamamlamış ve küresel ekonomi ile entegre olmuştur. Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren günümüz muhasebe sisteminin gelişim süreçleri incelenen çalışmada, ilk olarak muhasebenin tarihsel gelişimi sonrasında ise güncel uygulamalara değinilecektir. Muhasebe bilincinin oluşturulması ve bilgi sisteminin düzenlenmesi amacıyla yürürlüğe konulan yasa, yönetmelik vb. kronolojik olarak ifade edildikten sonra meslek bilincinin oluşması için çalışmalara ve günümüzde kullanılan muhasebe altyapısının oluşturulmasında nelerin etkili olduğu ortaya konularak Cumhuriyetin 100. yılında ülkemiz muhasebe sistemi geniş perspektifle irdelenmesi amaçlanmaktadır.

TÜRKİYE'DE MUHASEBENİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Ülkemizde muhasebe sisteminin Osmanlı Devleti tarafından yapılan uygulamalar ile temellerinin atıldığı görülmektedir. Bu uygulamalar ise 1850 yılında yürürlüğe giren "Kanunname-i Ticaret" ile başladığı görülmektedir. Bu kanunname, Fransız Ticaret Kanununun tercümesi şeklinde olup muhasebenin gelişiminde Fransız ekolü etkisinde kalınması hususu ve muhasebe uygulamalarına yönelik ilk yasal düzenleme olması açısından oldukça önemlidir. Kanunnamede yer alan çift taraflı muhasebe kayıt sistemi ve ilgili kayıt düzenine yönelik bilgiler verilmekle birlikte bu uygulamaları faaliyete geçirecek muhasebeci ve çift taraflı kayıt sisteminin anlatıldığı herhangi bir kaynak olmasından dolayı uygulamada karşılık bulamamıştır.

Cumhuriyet dönemine bakıldığında ise 1926 yılıyla birlikte yürürlüğe giren 865 sayılı Türk Ticaret Kanunu ise Alman Ticaret Kanunundan Türkçeye çevrilmiş olduğundan Cumhuriyet öncesi dönemde etkili olan Fransız ekolünün yerini Alman ekolüne bıraktığı görülmektedir. Bu kanunda hesapların tutulma biçimi ile karın hesaplanması noktasında durulmuş ayrıca envanter çalışmaları, bilanço ve kâr / zarar tablolarının oluşturulmasına yönelik usul ve esaslar ortaya konmuştur (Güvemli, 2012).

1 Öğr. Gör., İstanbul Medipol Üniversitesi, Sosyal Bilimler MYO, Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Programı, Orcid: 0000-0002-7346-0089, ngulteкин@medipol.edu.tr

2 Öğr. Gör., İstanbul Medipol Üniversitesi, Sosyal Bilimler MYO, Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Programı, Orcid: 0000-0001-8618-7846, gtorananli@medipol.edu.tr

1930’lu yıllarda açılan iktisadi devlet teşekküllerinin etkisiyle muhasebenin gelişim sürecine yönelik hamlelerde bulunulmuş yasal düzenlemeler getirilerek yeni bir sistemin temelleri atılmıştır. Bu süreçte yasal düzenlemelerin ilki olan 1930 yılında 1580 sayılı Belediye Kanunu çıkarılmış, muhasebecilik mesleği, hesaplar, kayıt düzeni, denetim ve teftiş gibi terimlerden söz edilmiştir. Ülkede yeterli sayıda muhasebeci, meslek mensubu ve şirketlerin olmamasından dolayı muhasebe sisteminde istenilen başarı yakalamamıştır (Güvemli, Aytulun&Şişman, 2013).

1936 yılında 2996 sayılı Maliye Vekâleti Teşkilatı ve Vazifeleri Hakkındaki Kanun ile “Varidat (Gelir) Kontrolörlüğü” birimi kurularak Türkiye genelinde gelir kontrolörleri tarafından kamu harcamalarının önemli bir bölümünü sağlayan vergilerin mükelleflerin beyan ve ödemelerine yönelik denetim gerçekleştirerek vergi bilincinin oluşturulmasında önemli katkı sağlamışlardır (Dinç&Atasel, 2016).

Kamu ve özel sektörde sayıları artan meslek mensupları tarafınca 1942 yılında Türkiye Eksper Muhasipler ve İşletme Organizatörleri Derneği kurulmak suretiyle mesleğin gelişmesi ve meslek örgütlenmelerine yönelik ilk adım atılmıştır (Güvemli, Aytulun&Şişman, 2013).

1949 yılında yürürlüğe giren günümüz muhasebe sisteminin temellerini oluşturan Vergi Usul Kanunu (VUK) yeni vergilendirme sisteminin ana unsurları olan Gelir Vergisi ve Kurumlar Vergisinin kapsamı ve beyanına yönelik bilgiler yer almaktadır (Aldemir&Atağan, 2018).

Vergi yasalarında yapılan reformdan sonra ticaret kanununda da yapılması gerekliliği ortaya çıkmıştır. 1956 yılında Türk Ticaret Kanunu (TTK) kabul edilmiş gerçek ve tüzel kişiler arasında yapılan ticareti konu alan kanun olmakla birlikte anonim şirketlerin muhasebe sisteminde usul ve esaslara yönelik bilgiler vererek muhasebe kayıt düzenine standart getirmeyi amaçlamaktadır (Uçma, 2012).

1967 yılında Türkiye Muhasebe Uzmanları Derneği (TMUD) 1942 yılında kurulan Türkiye Eksper Muhasipler ve İşletme Organizatörleri Derneğinin yerine kurulmuş olup kamu, özel sektör ve akademisyenlerin destekleriyle muhasebe mesleğinin gelişmesi ve nitelikli iş gücünün artmasına yönelik birçok faydası olmuştur. Dernek 1979 yılında ve 16695 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile Uluslararası Muhasebe Standartları Komitesi’ne (UMSK) üye olarak katılmışlardır (Güvemli, Aytulun&Şişman, 2013).

1970’li yıllarda İstanbul Üniversitesi Muhasebe Enstitüsü, Uluslararası Muhasebe Standartları Kurulu (UMSK) tarafından hazırlanan Uluslararası Muhasebe Standardını (UMS) Türkçeye tercüme etmiştir. Söz konusu metin, 1977 yılında Muhasebe Enstitüsü dergisinde yayınlanmıştır. Ülkemizde uluslararası

anlamda raporlamaya yönelik ilk girişim olması sebebiyle önem arz etmektedir. 1992 yılına kadar Türkiye Muhasebe Uzmanları Derneği (TMUD) tarafından toplam 31 tane Uluslararası Muhasebe Standardını (UMS) yayımlanmış ve kitap haline getirilmiştir.

Türkiye’de muhasebe sisteminin gelişmesinde kritik öneme sahip olan 1992 yılında Maliye Bakanlığı tarafından yayımlanan ve 01.01.1994 tarihi itibarıyla kullanılması mecbur olan Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliği (MSUGT) yürürlüğe girmiştir. Bu tebliğ de bilanço esasına göre defter tutan işletmelerin muhasebe işlemlerinin ve mali tablolarının gerçeğe uygun, tutarlı ve karşılaştırılabilmesinin yanında işletmelerde denetim faaliyetlerinin öneme dikkat çekmiştir (Gücenme&Poroy&Arsoy, 2006; Dinç&Atasel, 2016).

1994 yılında ise Türkiye Serbest Muhasebeci ve Yeminli Mali Müşavirler Odaları Birliği (TÜRMOB) tarafından işletmelerin finansal tablolarında farklılıkları ortadan kaldırmak, muhasebe ilkelerine göre uygulamada birlikteliğin sağlanması amacıyla Türkiye Muhasebe ve Denetim Standartları Kurulu (TMÜDESK) tarafından 19 adet muhasebe standardı yayımlanmış ancak yasal altyapı oluşturulmadığı için standartlar tavsiye niteliğinde kalmıştır (Erol&Aslan, 2017).

MUHASEBE SİSTEMİNDEKİ GÜNCEL GELİŞMELER

Muhasebe mesleğini yakın bir şekilde ilgilendirmekte olan 3568 sayılı yasa ile 1989’da “Serbest Muhasebeci, Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik ve Yeminli Mali Müşavirlik Kanunu” ile muhasebe; doktorluk, avukatlık, mimarlık, mühendislik gibi meslek halini almıştır ve bu kanunla TÜRMOB kurulmuştur (<https://www.mevzuat.gov.tr>).

Maliye Bakanlığı’na 1992 yılında yayınlanan ve 01/01/1994 tarihinden itibaren özel sektör için zorunlu tutulan MSUGT’nin yürürlüğe girmesi, ülkemizde özel sektör açısından muhasebe sisteminin dönüm noktası olmuştur. Tek Düzen Hesap Planı Çerçevesi ile ticari kurumların muhasebelerinin güvenli bir şekilde tutulabilmesi ilgili taraflara sunulacak bilgilerin, mali tablolara yansmasıyla, muhasebenin kavramlarına uygun olarak, tutarlı, karşılaştırılabilir, gerçeği yansıtacak şekilde sunulması, işletmelerde denetimin de kolaylaştırılması amaçlarını da taşımaktadır.

Buradan yola çıkıldığında, Tek Düzen Hesap Planının kullanılmasının yanı sıra oluşan finansal tablolar, muhasebe politikalarının oluşturulması ve uygulanmasında yeterli olamamış ve (Poroy, Arsoy ve Gücenme, 2006; Atasel ve Dinç, 2016). Bu nedenle, Türkiye açısından finansal tabloların düzenlenmesini esas alarak, muhasebe ilkelerinde tek düzeni sağlamak üzere, TÜRMOB bünyesinde 1994 yılında TMÜDESK kurulmuş fakat uygulamada kullanılmamıştır (Aslan ve Erol, 2017).

TMSK 2499 sayılı SPK'ya 1999'da eklenen Ek-1 maddeyle kurulmuştur. 2002'de TMUDESK'in görevlerini üstlenmiş bir anlamda devir almıştır. Muhasebe standartlarını belirleyecek olan yetki sadece bu kuruluşta olmuştur. Ayrıca 1999'da Ticaret Kanunu Komisyonu Adalet Bakanlığı'na bağlı olarak kurulmuş, böylece 03.10.2005 tarihinde, AB'ye tam üyelik sürecinin başlamasıyla, bu tarihten sonra, mevzuatın AB müktesebatı ile uyumluluğu zorunlu olmuştur. 2007 yılında yeni TTK için taslak hazırlama görevi Ticaret Kanunu Komisyonuna verilmiştir. Bu taslağa göre; TMSK'nın yetkileri için TMS'ye yer verilmiştir ve SPK'ya göre işlem görmekte olan şirketlerde TMS uygulamaları zorunlu olmuştur. Gerçeğe uygun finansal raporlama açısından önemi büyük olsa da uygulamalarda sınırlı yer verilmiştir.

UMSK'nın yayımladığı standartlarla uyum içinde olan kavramsal çerçevenin dışında olmak üzere, 2011'de dokuz FRS ve yirmi dokuz Muhasebe Standardı olmak üzere 38 standardı ve 26 adet Standart yorumunu, Resmî Gazete'de yayımlamıştır. Muhasebe uygulamaları açısından TTK'nın ilgili kanun maddeleri 01.01.2013 tarihinde 6102 sayılı kanunla yürürlükte yer almıştır. Böylece, yeni TTK ile TMS'lerce finansal tabloların hazırlanması ve bağımsız denetimi zorunlu olmuştur.

02.11.2011 tarihinde TTK'da adı geçmekte olan TMSK 660 sayılı kararnama ile kaldırılmış ve KGK kurulmuştur. Böylece, denetim tek bir çatı altında toplanmıştır. KGK, TMS'leri uygulamaya tabi olacaklarla ilgili kurul kararını 14/11/2012 tarihinde KAYİK'ler ile bağımsız denetime tabi olan kuruluşlar için Bakanlar Kurulunun da kararı ile, bütün finansal tablolarını hazırlamada TMS'leri, aynı kapsamda olmayanların, Kurumca belirlenene kadar bu raporlamalarının (Şen, 2013), MSUGT'a göre yapılmasına, ancak 2014'te, TMS uygulamaları ile, bağımsız denetimi ayırmak adına, TMS uygulama kapsamını KAYİK'lerde bırakmıştır.

KGK, daha sonra 26.08.2014 tarihli, 29100 sayılı Resmî Gazeteye göre KAYİK'lerin münferit ve konsolide finansal tablolarının hazırlanmasında, TFRS'nin uygulamasını, diğerlerinde ise TFRS'nin uygulanmasını isteğe bağlı bırakmıştır, bu karara göre bağımsız denetime tabi olup TFRS uygulamayanlar için KGK yeni düzenlemeye kadar mevcut mevzuatı uygulamalarını uygun görmüş. Fakat mevcut mevzuat hükümlerinin 2013/34/EU sayılı (AB Direktifi) Muhasebe Direktifine uymaması nedeniyle çeşitli eksikliklerin uygulamada bulunduğu gözlemlenmiştir. KGK eksiklikleri gidermek amacıyla 29.12.2014'te, MSUGT'a ek "TMS'leri Uygulamayan Şirketlerin Finansal Tablolarının Hazırlanmasında Uygulanacak İlave Hususlar" yer almıştır. Finansal raporlama çerçevesinin oluşturulması açısından kalıcı çözüm arayışıyla, 2015 yılında BOBİ FRS çalışmaları başlatılarak, 29.07.2017 'deki 30138 sayılı Mükerrer Resmî Gazete'de yayımlan-

masıyla, 01.01.2018 tarihinden itibaren, BOBİ FRS'nin uygulanması kesinleşmiş ve bağımsız denetime tabi olmuştur ve TFRS ile BOBİ FRS kapsamında yer alan işletmelerde AB direktifine uyum halinde olmuştur. Bu kapsamda TMS'ler için uygulama esaslarının yeniden belirlenmesi gerekli görülmüştür. KGK, bu nedenle 13.09.2018'de hangi işletmelerin bağımsız denetime tabi olduklarına ve olmamaları açısından finansal raporlamalarını ne şekilde uygulayacakları ile alakalı çerçeveyi tekrar belirlemiş olsa da MSUGT'ların 213 sayılı VUK'a göre hazırladıkları nedeniyle, vergi kanunlarına mı uygun finansal tablolar olup olmaması gerekliliği şeklinde tereddütlerde olmuş ve birtakım değerlemelerin isteğe bağlı bırakılması, finansal tablolarda doğru sunum sağlanmasına engel teşkil edeceği gerekçesiyle amacından uzaklaşılmasına neden olduğu kanaati oluşturmuştur. Bu nedenlerle, gerçeğe ve ihtiyaca uygun olacak ve karşılaştırılabilir finansal tabloları oluşturabilmesini sağlayacak şekilde küçük ve mikro işletmeler için 2018'de KGK çalışmalara başlamış ve oluşturulan taslak metni 12.07.2019'da paylaşımına sunmuştur. Küçük ve Mikro İşletmeler için, “önce küçükleri düşün” yaklaşımıyla hazırlanan FRS'nin 01.01.2021'den itibaren uygulanması planlanmaktadır.

Tablo 1: 2023 yılı Türkiye Finansal Raporlama Düzenlemeleri

TFRS-IFRS KAYIK'ler (Borsa Şirketleri, Kredi ve Finans Kurumları vb.)	BOBİ FRS Büyük ve Orta Boy Firmalar Aktif toplamı 200 milyon TL ve üzeri, Yıllık net satış hasılatı 400milyon TL ortalama çalışan sayısı 250 kişi	KÜMİ FRS Küçük ve Mikro İşletmeler Aktif toplamı 3,5 milyon ve üstü TL Yıllık net satış hasılatı 7 milyon TL Ortalama çalışan sayısı 10 ve üstü	MSGUT (Tekdüzen Hesap Planı) Ülkenin büyük çoğunluğu 1994 yılından bu yana zorunlu olarak bu sistemi kullanmaktadır.
1. Finansal Durum Tablosu	1. Finansal Durum Tablosu	1. Finansal Durum Tablosu	A. Temel Mali Tablolar
2. Kar veya Zarar ve Kapsamlı Gelir Tablosu	2. Kar veya Zarar Tablosu	3. Kar veya Zarar Tablosu	1. Bilanço
			2. Gelir Tablosu
2. Nakit Akış Tablosu	4. Nakit Akış Tablosu	3. Dipnotlar	B. Ek Mali Tablolar
5. Özkaynaklar Değişim Tablosu	4. Özkaynaklar Değişim Tablosu		1. Satışların Maliyeti Tablosu
			2. Fon Akım Tabloları
			3. Nakit Akım Tablosu
			4. Kar Dağıtım Tablosu
5. Dipnotlar	Dipnotlar		5. Özkaynaklar Değişim Tablosu

Kaynak: KGK'nın 3.08.2023 İstanbul, KYS-KÜMİ FRS Tanıtım Toplantısı.

KÜMİ FRS'nin 2022 Sürümüne geldiğimizde, ilgili “Kurul Kararı 16.01.2023 tarihli ve 32075 mükerrer sayılı Resmî Gazete’de yayımlanmıştır.”

“KÜMİ FRS'nin amacı, TTK'ya göre bağımsız denetime tabi olmayıp ihtiyari olarak TMS ve TFRS veya BOBİ FRS'yi uygulamayan, TTK'nın 64 ilâ 88'inci madde hükümlerine tabi gerçek ve tüzel kişilerin finansal tablolarının gerçeğe uygun, ihtiyaca uygun ve karşılaştırılabilir bilgi sağlamasını temin etmektir. Ülkemizde, mevcut durumda 2013 yılında mevzuata kazandırdığımız Kalite Kontrol Standardı uygulanmaktadır. Ancak mevcut Kalite Kontrol Standardının yayımlandığı tarihten bugüne denetim sektöründe köklü değişiklikler meydana gelmiş ve yaşanan teknolojik gelişmeler, denetim kuruluşlarının başta kurumsal yapıları, liderlik yaklaşımları, denetim metotları ve müşteri kabul süreçleri olmak üzere denetime bakış açılarını değiştirmiştir. Bu kapsamda, bağımsız denetim şirketlerinin ve denetimi üstlenen bağımsız denetçilerin kalite kontrol sistemleri için kapsamlı bir çerçeve ortaya koyan ve bağımsız denetimin kalitesini etkilemesi muhtemel risklerin yönetilmesine imkân tanıyan yeni KYS ve söz konusu standartların diğer ilgili Standartlarda yapmış olduğu değişiklikler yayımlanmıştır. KYS 1, KYS 2, BDS 220 (Revize) ve Kalite Yönetim Projesinden Kaynaklı Olarak Diğer Bağımsız Denetim Standartlarında Yapılan Değişiklikler 16/01/2023 tarih ve 32075 sayılı (1. Mükerrer) Resmî Gazete'de yayımlanmış olup, söz konusu Standartlar ve ilgili değişiklikler, 31/12/2023 tarihinde ve sonrasında başlayacak hesap dönemlerinin denetiminde uygulanmak üzere yayımı tarihinde yürürlüğe girmiştir” (<https://www.kgk.gov.tr>).

Ayrıca günümüzdeki muhasebe kavramını dijitalleşme açısından da ele alacak olursak, muhasebe, bilindiği gibi işletmelerin finansal işlemlerini kaydetme, sınıflama, özetleme, analiz etme, yorumlama ve raporlama sürecidir. Muhasebe programları, muhasebe işlemlerini dijital ortama taşımıştır, hatta Gelir İdaresinin teknolojideki büyük yenilikleriyle, gelişimleriyle beyannamelerin GİB ortamında online gönderilmesi ve son yıllardaki teknolojik gelişmeleri kademeli olarak sektörler bazında ve iller bazında tamamlayarak, firmaların muhasebe kayıtlarının e-defter gibi, e-fatura gibi direkt Maliye Bakanlığı'nın kendi sitesine yapılması hem vergisel açıdan güvenilirliği hem de gerek Bakanlık, gerek muhasebeci, gerek firmalar ve ayrıca üçüncü kişiler için de işlemlerin kolaylaşmasını dolayısıyla bütün finansal tabloların hazırlanması ve ilgili kişi ve kurumlara sunulması, denetimlerin hızlanması vb. durumlar için büyük kolaylıklar sağlamıştır. Tabii ki bu arada güvenlik ve veri gizliliği önlemlerinin de titizlikle uygulanması önem arz etmektedir.

SONUÇ

Maliye Bakanlığınca 1992 yılında yayımlanan ve 01/01/1994 tarihinden itibaren özel sektör için zorunlu tutulan MSUGT'nin yürürlüğe girmesi, ülkemizde özel sektör açısından muhasebe sisteminin dönüm noktası olmuştur.

Tek Düzen Hesap Planı Çerçevesi ve yapılan bu düzenlemeler, bilanço esasına göre defter tutan gerçek ve tüzel kişilere ait ticari işletmelerin muhasebelerinin güvenli şekilde tutulabilmesi ve mali tablolar aracılığı ile de ilgililere sunulan bilgilerin muhasebenin kavramlarına uygun olarak, tutarlı, karşılaştırılabilir, gerçeği yansıtacak şekilde sunularak, işletmelerde denetimin de kolaylaştırılması amaçlarını da taşımaktadır. Günümüzdeki muhasebe kavramını dijitalleşme açısından da ele alacak olursak, dijital ortama taşınmasıyla gerek Bakanlık gerek muhasebeci gerek firmalar ve ayrıca üçüncü kişiler için de işlemlerin kolaylaşmasını dolayısıyla bütün finansal tabloların hazırlanması, ilgili kişi ve kurumlara sunulması, denetimlerin hızlanması vb. durumlar için büyük kolaylıklar sağlamıştır. Tabii ki bu arada güvenlik ve veri gizliliği önlemlerinin de titizlikle uygulanması önem arz etmektedir.

Türkiye’de finansal tabloların düzenlenmesini esas alarak, muhasebe il-kelerinde tek düzeni sağlamak üzere, TÜRMOB bünyesinde 1994 yılında TMÜDESK kurulmuştur. TFRS uygulama kapsamı genel olarak KAYİK’lerle sınırlandırılmıştır. “2017 yılında yayımlanan BOBİ FRS ise, 26/03/2018 tarihli ve 2018/11597 sayılı Bağımsız Denetime Tabi Şirketlerin Belirlenmesine Dair Bakanlar Kurulu Kararı uyarınca bağımsız denetime tâbi olup TFRS uygulamayan işletmelerin finansal tabloları açısından geçerli finansal raporlama çerçevesi hâline gelmiştir. Böylece, KAYİK’ler ile büyük ve orta boy işletmeler için gerçeğe ve ihtiyaca uygun ve karşılaştırılabilir sunum sağlayan finansal raporlama çerçevesi oluşturulma amacına ulaşılmıştır.”

“KGK tarafında yapılan çalışmalarda, KÜMİ FRS 2022 Sürümü hakkında Kurul Kararı 16/01/2023 tarihli ve 32075 mükerrer sayılı Resmî Gazete ‘de yayımlanmıştır. KÜMİ FRS’nin amacı, TTK’ya göre bağımsız denetime tabi olmayıp ihtiyari olarak TFRS VEYA BOBİ FRS’Yİ uygulamayan, TTK’nın 64 ilâ 88’inci madde hükümlerine tabi gerçek ve tüzel kişilerin finansal tablolarının gerçeğe uygun, ihtiyaca uygun ve karşılaştırılabilir bilgi sağlamasını temin etmektir” ve sürekli yenilenmelerle gelişimler sağlanmaktadır.

KAYNAKÇA

3568 sayılı Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik ve Yeminli Mali Müşavirlik Kanunu, (<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.3568.pdf>) (Erişim Tarihi: 23.09.2023).

Aldemir, C. & Atağan, G. (2018). Bir Entelektüel Göçün Anatomisi: Fritz Neumark, Türk Kamu Mali Yönetiminin ve Devlet Muhasebe Sisteminin İnşası. MODAV International Conferences on Accounting (MODAVICA), Sayı: 2 / December 2018. Bağımsız Denetim Yönetmeliği.

Diñç, E., Atasel, O. Y. (2016). Türkiye’deki Muhasebe Anlayışının Gelişim Süreci ve Mevcut Durumun İncelenmesi, K.T.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Sos-

- yal Bilimler Dergisi, Sayı:12, pp.267-283, Aralık 2016.
- Erol, M. ve Aslan, M. (2017), Uluslararası Muhasebe ve Denetim Standartlarının Gelişmesi, Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi, Sayı:12, pp.55-86. Faizsiz Finans Kuruluşlarının Bağımsız Denetimini Yürüten Denetçiler İçin Etik Kurallar (Taslak).
- Gücenme, Ü. ve Poroy, Arsoy A., (2006), Türkiye’de Cumhuriyet Döneminde Muhasebe Eğitimi, Mali Çözüm Dergisi, Sayı:76 (Özel Sayı), Kasım 2006.
- Güvemli, O., (2012), Türk Muhasebe Düşüncesinde Muhasebe Düzeni, Belgeler ve Defterlerin Adlarında ve Kavramlarında Son İki Yüzyıldaki Değişimler, Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi, Sayı: 3, pp. 122-149.
- Güvemli, O., Aytulun, A. & Şişman, B., (2013), Türkiye’de Muhasebe Mesleğinin Gelişmesi ve İlk Meslek Örgütlenmesi: Türkiye Muhasebe Uzmanları Derneği, Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi, Sayı: 4, pp. 19-49.
- <https://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/Duyurular/v2/KUMI/KaliteYo%CC%88netimStandartlar%C4%B1veKu%CC%88miFrsToplant%C4%B1ar%C4%B1.pdf>.
- <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/yonetmelik/7.5.16907.pdf>
(Erişim Tarihi: 23.09.2023).
- Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumunun Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname <https://Mevzuat.Gov.Tr/Mevzuatmetin/4.5.660.Pdf> (Erişim Tarihi: 23.09.2023).
- Sipahi B., Küçük İ. (2011). Türk Ticaret Kanunları ve Muhasebenin Gelişimine Etkilerininin 160 Yıllık Öyküsü, Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi, Sayı:1, pp.181-193.
- Şen, İ.K. (2013), Maddi Duran Varlıklar (TMS 16) Standardının Üretim İşletmelerinde Satışların Maliyetine Etkileri. Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt:3, Sayı:1, ss. 21-36.
- Uçma, T. (2012). Türkiye’deki Muhasebe Sisteminin Gelişiminin Kurumsal Teori Çerçevesinde Açıklanması, Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi, Sayı:2, pp.145-178.

BÖLÜM 9

TÜRKİYE'DE
RADYO VE TELEVİZYON
YAYINCILIGININ 100. YILI

GİRİŞ

Toplumsal bilgilerin topluma aktarılmasında kitle iletişim araçları önemli bir role sahip olmuştur. Bunun yanı sıra teknolojinin gelişmesine paralel olarak ortaya çıkan yeniliklerden yararlanmışır. Aynı zamanda toplumsal bilgiler ve insanlar arasında büyük bir köprünün oluşmasına da katkı sağlamıştır. Bu bağlamda dünya çapında kitle iletişim araçlarının gelişmesiyle birlikte Türkiye’de de etkilerini görebilmekteyiz (Kaptan, 2002: 75).

1923 yılında Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşunun ardından Türkiye, birçok gelişmelere ve yeniliklere şahit olmuştur. Türkiye’de kitle iletişim araçları arasında ilk yayıncılığa başlayan ve uzun süre devam eden radyo yayıncılığı, 1920’li yılında faaliyete başlamıştır. Radyo yayıncılığı aktif olarak 1964 yılında TRT’nin kuruluşuna kadar yaygın haber kaynağı olarak faaliyete devam etmiştir (Kocabaşoğlu, 2010: 32-36). Türkiye’de radyo yayıncılığı tarihine baktığımızda 1920 yılından önce sınırlı sayıda amatör radyo yayınevleri kurularak bazı denemeler yapılmıştır. Yapılan denemelerin ardından 1920 yılında devlet tarafından kurulan TTTAŞ radyo yayınevi resmi olarak faaliyetini başlamıştır. Bu bağlamda TTTAŞ radyo yayıncılığı kendi döneminde gelişen gelişmelerden faydalananarak Türkiye’de ilk defa yayıncılık teknikleri ve kavramların ortaya çıkmasına sebep olmuştur (Ahıska, 2005:115). Radyo yayıncılığının geçmişine baktığımızda Türkiye’de radyo yayıncılığının başlangıç tarihiyle dünyadaki radyo yayıncılığının başlangıç tarihi paralel olarak gelişmiştir ancak Türkiye’deki siyasi sebeplerden dolayı zor süreçlerden geçerek gelişmesini sürdürmüştür. Bu nedenle siyasi sebeplerden dolayı radyo yayıncılığı daha çok eğitim ve eğlence alanında faaliyet göstermiştir. Radyo yayıncılığı ilk dönemlerde yabancı mecraları örnek alarak faaliyete başladığı yıllarında sadece eğlence aracı olarak topluma sunulmuştur. Bu bağlamda radyo yayıncılığı ilk faaliyete başladığı dönemlerde kültür, sanat, eğitim ve ulusal bilincin aşlanması için bir araç olarak kullanılmıştır. Daha sonra “millî” roller sürece eklenmiştir. Radyo yayıncılığı 1918 yıllarda her ne kadar ticari araç olarak üretilse de 1920’den sonra hızlıca gelişmeyi başarmıştır. Aynı zamanda radyo yayıncılığı iyiden iyiye gelişmesiyle birlikte toplumun kültürler bilincinin aydınlanmasında önemli rol oynamıştır (Boratav, 2011: 372).

Kitle iletişim araçlarının bir diğeri olan televizyon ise 1960’larda dünyanın birçok ülkesinde önemli rol sergilemiş olup 1980’lerde televizyon programcılığı TRT tarafından tek kanal halinde çalışmaya başlamıştır. Ancak TRT kanalı altyapı eksikliğinden birçok problemle karşı karşıya kalmıştır. Karşılaşılan problemlerin ardından 1952 yılında İTÜ Elektrik Fakültesi Yüksek Frekans Tekniği tarafından televizyon yayıncılığı çalışmaları sürdürülmeye başlanmış-

¹ Öğr. Gör., İstanbul Medipol Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Radyo ve Televizyon Programcılığı, Orcid: 0000-0001-8438-1987, sonia.lotfi@medipol.edu.tr

tır. Başlatılan bu çalışmada televizyon vericisi için kullanılan anten direği ilk defa İTÜ Taşkışla binasını kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Bu dönemde televizyon yayıncılığına ait dağıtım merkezi 10 adedi geçmediği ve bunlardan ikisinin İTÜ binasında bulunmuştur (Uyguç, 1987: 29). İTÜ tarafından oluşturulan televizyon yayıncılığında uzman eleman sayısının az olması nedeniyle ilk dönemlerde sadece haftada bir gün yayın yapılmaktaydı. Ancak zaman içerisinde uzman elemanların sayılarının artmasıyla birlikte yayın günleri ve saatleri gittikçe çoğalmaya başladı. Bu süreçte Federal Alman Hükümeti tarafından TRT Ankara televizyonuna hediye edilen 5KW'lık verici denenmeye başlatılmıştır (Yengin, 1994: 69). TRT tarafından gerçekleştirilen iyileştirme sayesinde 1968 yılında televizyon yayınlarının gittikçe çoğalması sağlanmıştır. Yapılan yayınların ardından 1971 yılında geriye dönük incelemeler yapıldığında Ankara televizyon yayıncılığının yıllık 214 gün yayın yaptığı tespit edilmiştir. Ortaya çıkan gelişmelerin ardından 1971 yılında TRT ve İTÜ arasında yapılan anlaşma sonucunda televizyon yayıncılığı tamamen TRT'ye bırakılmış ve TRT tek televizyon yayın evi olarak faaliyetlerini sürdürmeye devam etmiştir (Cankaya, 1991: 23).

Teknolojinin gelişmesiyle birlikte 1977 yılından sonra renkli program çekimlerinin denemelerinin başlatılmasıyla 1982 yılında bazı spor maçları ve haber filmlerinin çekimleri renkli olarak yapıldı ve ekranlara yansıtıldı. Bu süreçte etkin olarak faaliyet gösteren TRT televizyonu yayınlarının sayısının artması, 1980 yılında ikinci kanalın açılmasını gündeme getirmiştir. İkinci kanalın amacı, Türkiye'nin farklı bölgelerine özgün yayınların hazırlanması ve özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu'ya yönelik yayınlar yapılmasıydı. Bu nedenle 1980 yılında söz konusu olan farklı yörelere uygun özgün yayınlar yapılması adına TV 1 kanalı faaliyete başladı ve kanalın yayınlarının gündüz saatlerinde yapılmasına devam edildi. Ardından TV 2 yayını 1986 yılında resmî bir şekilde çalışmalarına başlamış ve kültür-sanat konularını ele alarak faaliyetlerini sürdürmüştür. Bu yayıncılık faaliyetlerinin ardından 1989 yılında yeni GAP isimli televizyon yayıncılığı resmî şekilde çalışmalara başlamıştır (Yengin 1994: 76). GAP televizyon yayıncılığı ile Güneydoğu Anadolu projesini desteklemek adına toplumun kültürel, sosyal ve psikolojik ortamın oluşturması ile bölgenin eğitim, kültür ve ekonomik seviyesinin yükseltmesi amaçlanmıştır. Bu nedenle GAP televizyon yayıncılığı programlarında ağırlıklı olarak eğitim, kültür, drama, müzik, eğlence, spor ve haber yer verilmiştir. Ancak GAP TV, TRT TV'nin ikinci kanalı olarak programlarını daha çok gündüz kuşağında devam ettirerek günümüze taşımayı başardı. Diğer yandan üçüncü kanal yayınlar ise daha çok gençlere hitap eden spor, film, müzik, dizi, kültür ağırlıklı programlar düzenlemeye çalışmıştır. Diğer yayın kanallarından biri olan T.B.M.M TV, ünlü milletvekilleri, politikacılar ve meclisle ilgili gündemde olan önemli konulara yer vererek toplumu bilgilendirme amacıyla siyasetle ilgili yayınları günümüze kadar taşımayı başarmıştır (Aziz, 1989: 106).

Cumhuriyetten sonra ilk televizyon yayını olarak faaliyetini başlatan TRT TV hızlıca büyüyerek dünya çapında önemli bir markaya dönüşmeyi başarmıştır. Bu büyümenin yanı sıra TRT TV denetimi altında birçok kanalın açılması da sağlanmıştır. Bunlardan birisi de TV 4 isimli dördüncü televizyon kanalı olarak 1990 yılında hizmete açılmıştır. Bu kanal, toplumun orta ve yükseköğrenime sahip olan gençleri hedef alınarak televizyon programlarında onların eğitim düzeylerinin gelişmesi amaçlanmıştır. Tarih boyunca TV 4 kanalının yayınladığı en önemli televizyon programlarından birisi, Anadolu Üniversitesi Açık öğretim Fakültesi tarafından hazırlanan eğitim programları olmuştur. Yayımlanan eğitim programlarında sıradanlığı önlemek ve gençleri motive etme amacıyla ve aynı zamanda oluşan bazı boşlukları doldurabilmek adına her programın arasında günün popüler müzikleri yayınlanıyordu. Zaman içerisinde TV 4 ve TRT int kanallarının açılmasıyla TRT TV, 1990 yılında zirveye ulaşmıştır. 1990 yılında televizyon yayıncılığına başlayan TRT int, Türkiye dışında başta Almanya olmak üzere Avrupa ülkelerinde yaşayan vatandaşlarımızla, Kafkasya ve Orta Asya'daki Türki Cumhuriyetlerin, Türkiye ve Türk kültürüyle bağlarının devamını sağlamak amacıyla televizyon programlarını hazırlamaya devam etmiştir (Avşar ve Öngeren, 2003: 59-62).

Kitle iletişim araçlarının geçmiş tarihine baktığımızda, kitle iletişim araçları her zaman yeniliklere ayak uydurmayı başarmış ve ortaya çıkan her yenilikle kitle iletişim araçları geliştirme adına yararlanmıştır. Bu gelişmeye örnek olarak elektrik kablolarının ortaya çıkmasıyla birçok alette uygulanmasıyla birlikte kitle iletişim araçlarında da elektronik kabloların uyarlanması başlamıştır. Bu gelişmeye ek olarak Türkiye'de ilk kablolu televizyon yayıncılığı uygulamaları, İstanbul ve Ankara'da özel şirketler aracılığıyla gerçekleştirilmiştir (Sarmaşık, 2000: 23).

1980 yılında Ankara'da ODV (Orta Doğu Video işletmeleri) ve İstanbul Nişantaşı Valikonağı Caddesi ve Etiler Profesörler Sitesi tarafından televizyon yayıncılığı başlatılmıştır. 1981 yılında başlatılan televizyon yayıncılığı devlet tarafından alınan sıkı yönetim kararının neticesinde durdurulmuştur. O dönemlerde sadece Ankara Oyak Sitesi'nde Irmak Video tarafından yürütülen kablolu yayınlar kısa süre devam etmiş ancak Irmak şirketin iflasıyla birlikte yapılan uygulamalar da son bulmuştur (Cankaya, 1991: 101).

1988 yılında ilk kez Türkiye genelinde yaygın olarak kablolu yayın şebekesinin kurulması gündeme geldi. Bu şebekenin kurulmasıyla ilgili PTT Genel Müdürü Emin Başer'in denetiminde hazırlıklar başlatıldı ve optik kabloların evlere kadar uzatılması suretiyle evlerinde kablolu televizyon kullanmak isteyen vatandaşların merkez istasyondan destek alarak programları izleyebilmeleri sağlandı. Bu vesileyle PTT'nin ilk yayınları pilot olarak seçtiği Anka-

ra Çankaya’da denemeler başlatıldı. İlk faaliyetinde 20 aboneli olan yayınlar zaman içerisinde 176 aboneye ulaşmayı başarmış ve aynı zamanda deneme bölgesi olarak seçilen Ankara Çankaya bölgesi zaman içerisinde gelişerek Çankaya’dan Bahçelievler semtine kadar uzatılmıştır (Rigel, 1991: 169).

Zaman içerisinde birçok gelişme ve değişim sayesinde özel televizyon kanallarının oluşturulmasına zemin oluşturuldu. Türkiye’de ilk özel TV kanalı olarak faaliyet gösteren kanal Rumeli Holding’in sahibi olan Uzan ailesi, Almanya’da kurdukları “Magic Box Incorporated” adlı şirket aracılığıyla Eutelsat F 5 uydusundan iki kanal kiraladı. 1 Mart 1990 tarihinde test sinyalleri yayınlamaya başlayan şirket, 7 Mayıs 1990 tarihinde günlük beş saat yayın yapmaya başladı. Ortaya çıkan birçok gelişmenin ardından Türkiye’de yerli, yabancı birçok özel kanalın kuruluşu gerçekleşti. Gün geçtikçe artan kanal sayısı kanallar arasında birçok rekabete sebep oldu (Yengin, 1994: 118).

Ortaya çıkan rekabet neticesinde reklam sektörünün televizyon kanallarına taşınmasına ve ardından kanal sahiplerinin diğer televizyon kanalları arasında en çok izlenen kanal olması için birçok kampanya ve ödül sunmasına yol açtı. Yerli kanallardan birisi olan Show TV, 1999 yılında İktisat Bankası’nın sahibi Erol Aksoy tarafından kuruldu. Genel Müdürlüğüne Nuri Çolakoğlu’nu getiren Show TV, yayın danışmanı olarak da Güneri Cıvaoğlu’nu görevlendirdi. Hürriyet gurubundan Uğur Dündar’ı kadrosuna kattıktan sonra, TRT’ye program hazırlayan Mehmet Ali Birand ve 32. Gün ekibini de aynı zamanda transfer etti. Show TV düzenli olarak yayınlarına 1 Mayıs 1992 tarihinde başladı ve “Çarkifelek” adlı yarışmayla ilk yayın hayatına başlayan Show TV yüksek oranda izlenme rekoru kırarak seyirci tarafından en çok izlenen kanal oldu. Show TV elde ettiği bu başarı sayesinde daha önce Inter Star’da bulunan Türkiye 1. Futbol Ligi maçlarının naklen yayın hakkını almayı başardı.

Türkiye televizyon tarihinde önem arz eden diğer kanallar arasında ATV yer almaktadır. ATV kanalı Sabah grubunun yönetimiyle 1993 yılında yayın hayatına başlamış olup Ulusal Radyo TV’nin sahibi Türker İnanoğlu tarafından ATV kanalının hisselerinin en önemli bölümü denetim altına geçmiştir. Ulusal Radyo TV zamanında film yapıcılığı açısından önde gelen isimler arasında yer almaktaydı ve bu vesileyle farklı kanallara başarılı programlar hazırlayarak birçok kanalın izlenme rekorunun yükselmesinde önemli rol sergilemiştir. Ali Kırca’nın yönetimindeki haber dairesinin hazırladığı ana haber bülteni ile “Siyaset Meydanı” programı çok büyük ilgi uyandırmıştır. Güneri Cıvaoğlu’nun günlük yorumları; Savaş Ay’ın “A Takımı” programı, Zeki Alasya- Metin Akpınar’ın yeni ve eski oyunları, izleyiciyi bu kanala çekerek ATV’yi, o tarihlerden başlayarak en çok izlenen kanallar arasına sokmuştur.

Türkiye’de önde gelen Milliyet ve Hürriyet gazetelerinin sahibi Aydın Doğan

tarafından kurulan Kanal D, 19 Haziran 1993 tarihinde yayına başladı. Doğan, yaptığı transferler ve anlaşmalarla çeşitli sanatçıları ve televizyoncuları Kanal D'ye almıştır. Ferhan Şensoy, Jülide Ateş son olarak Show TV'den Uğur Dünder ve "Arena" programı ekibini transfer etmiştir. Yaptığı birçok değişim sayesinde Kasım 1999'da Kanal D de en çok izlenen kanallar arasındaydı.

Kanal D'nin ardından Star 1 ile ortaklığını bitiren Ahmet Özal, 1992 yılında açmak istediği kanalın İngiltere üzerinden test yayınına başlattı ve 4 Ekim 1992 tarihinde normal yayına geçmesinin ardından yeni kanalına Kanal 6 ismini vererek resmi bir şekilde yayına başladı. Ahmet Özal, eski deneyimlerinden yola çıkarak yüksek sayıda teknik elemanı kadroya alarak ve aynı zamanda ünlü sanatçıları kendi kadrosuna transfer ederek kanalın kalitesinin yükselmesini amaçladı. Kanal 6, 1992 ve 1993 yılları arasında Star 1 ile en çok izlenen televizyon kanalları arasında yerini almıştır. Ancak kanal sahibi yaşadığı maddi sorunlar nedeniyle anlaşma yaptığı ünlü sanatçılarla şartları yerine getiremediği, yeni film ve programlar alamadığı için izlenme oranları düşmüştür. Kanal 6 en yüksek izlenme oranına 1994 yılında sahip olmuştur.

Televizyon programcılığı tarihinde bir diğer önemli kanal olan HBB kanalı, 1992 yılında Has Holding'in sahibi tarafından kuruldu. İlk başta iddialı hedeflerle yola çıkan HBB kanalı hedeflerinden sadece birini yerine getirebildi. HBB kanalı, Kanal 6 gibi birçok maddi problem yaşasa da 1994 yılında %0.14 izlenme oranıyla sekizinci sırada yer almıştır. HBB kanalının ardından diğer önemli kanallardan birisi olan TGRT kanalı, İhlas Holding'e bağlı olarak 1993 yılında kuruldu. 1993 yılında faaliyete başlayan TGRT kanalı, 1998 yılında büyük bir tanıtım kampanyasının ardından yayın stilini değiştirerek bünyesine Savaş AY ve "A Takımı" gibi programlar ve yerli diziler ekleyerek izlenme oranlarını önemli ölçüde arttırmayı başarmıştır.

Daha çok eğlence programlarına yer veren kanalların ardından sadece gündemde olan önemli haberleri yayınlamak ve toplumu bilinçlendirme amacıyla kurulan haber kanalları faaliyete başlamıştır. Onlardan birisi, NTV kanalıdır. NTV 1996 yılında Bursalı Sanayici Cavit Çağlar tarafından kurulmuştur. Ardından 1999 yılında Doğuş grubu tarafından satın alınmıştır. NTV kanalının tarihçesine bakıldığında faaliyete başladığı seneden bu yana kaliteli yayınlar yaparak en iyi kanal arasında yer almayı başarmıştır. Ancak 1999 yılında Doğuş Grubu tarafından satın alınmasıyla birlikte haber kanalına dönüştürülmüştür. NTV kanalı 1999 yılından günümüze kadar en iyi haber kanalı olarak zirvede kalmayı başarmıştır. Bir diğer haber kanalı da Doğan Medya Grubu ve CNN'in ortaklığı ile kurulan, 11 Ekim 1999 tarihinde yayına başlayan CNN Türk'tür (Özçağlayan, 2000).

SONUÇ

Sonuç olarak Türkiye’de televizyon yayıncılığı, geniş kitlelere (radyo yayıncılığında olduğu gibi), çok uzun bir süre devlet denetiminde bir kuruluş olan TRT ile tek kanaldan yapılmıştır. TRT kanalından sonra kurulan birçok kanal, bu kanalın denetimi altında kurulmuştur. Zaman içerisinde birçok değişim ve gelişme ve mücadeleden sonra diğer özel kanalların oluşması da sağlanmıştır. Aynı zamanda son 100 yılda Türkiye’de radyo ve televizyon alanının gelişim ve değişimlerine baktığımızda dünyada meydana gelen gelişmelerle paralel olarak ilerlemiştir. Diğer yandan Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşuyla birlikte radyo ve televizyon yayıncılığı daha çok kültürel, sanatsal ve eğitimsel konulara önem vermiştir ve toplumun bilincinin gelişmesine yönelik programlar düzenlemeye ve yayınlamaya çalışmıştır. Son olarak tarih boyunca kitle iletişim araçları her ne kadar devletlerin denetimi altında yönetilse bile, her zaman sınırları aşarak doğru yolda insanları bilinçlendirmeyi başarmıştır.

KAYNAKÇA

- Ahıska, M. (2005). “*Radyonun Sihirli Kapısı: Garbiyatçılık ve Politik Öznellik*”. Metis Yayınevi. İstanbul.
- Azşar, Z. Öngören, G. (2003). “*Radyo ve Televizyon Hukuku*”. Radyo ve Televizyon Üst Kurulu Yayını. Ankara.
- Aziz, A. (1989). “*Elektronik Yayıncılıkta Temel Bilgiler*”. TRT Basım ve Yayım Müdürlüğü Yayınları. Ankara.
- Boratav, K. (2011), “*Emperyaliz, Sosyalizm ve Türkiye*”. Yordam Yayınları. İstanbul.
- Cankaya, Ö. (1991). “*Türk TV Programı Yapısı*”. Mozaik Basım ve Yayıncılık. İstanbul.
- Kaptan, A. (2002). “*1927’den Günümüze Anılarla Radyo-Televizyon*”. Maltepe Üniversitesi Yayınları No:14, İstanbul.
- Kocabaşoğlu, U. (2010). “*Şirket Telsizinden Devlet Radyosuna: TRT Öncesi Dönemde Radyonun Tarihsel Gelişimi ve Türk Siyasal Hayatı İçindeki Yer*”. İletişim Yayınları. İstanbul.
- Özçağlayan, M. (2000). Türkiye’de Televizyon Yayıncılığının Gelişimi. *Selçuk İletişim*, 1(2), 41-52.
- Rigel, N. (1991). “*Elektronik Rönesans*”. Der Yayınları. İstanbul.
- Sarmaşık, J. (2000). “*Türkiye’de Radyo ve Televizyon Düzeni*”. Maltepe Üniversitesi Yayınları, No:8. İstanbul.
- Uyguç, Ü. (1987). “*Radyo TV Haberciliği*”. İstanbul Üniversitesi Yayınları. İstanbul.
- Yengin, H. (1994). “*Ekranın Büyüsü*”. Der Yayınları. İstanbul.

BÖLÜM 10

MUCİZE TAYYARENİN
100 YILLIK ÖYKÜSÜ

GİRİŞ

Havacılıktan bahsederken her şeyden önce Wright kardeşlere vurgu yapmadan başlamak olası değildir. 12 saniyelik başlayan serüvenin yaşadığımız yüzyıl içerisinde geldiği nokta gurur vericidir. Havacılık aslında bilimin nasıl kullanıldığı ile ilgilidir. Bilimin yarara kullanılması ile ilişkilidir. Havadan ağır kütlelerin havada kalmasının fiziksel gerçekliği için yapılan çalışmalar Wright (Wilbur ve Orivelle) kardeşlerin öncülüğünde gerçekleşmiştir (Kansu, 1997, s. 192).

Köklü değişimlerin yaşandığı havacılık, efsanevi balon taşımacılığı ile adımlarını attığı hava sahasında bambaşka oluşumlara ve gelişmelere sahne olmuştur. 100 yıllık bir zaman içerisinde belki de insanlığın gelişiminin de üzerinde bir yükseliş ivmesi kazanmıştır. Geçmişinin sağlam temellere dayandığı havacılık sektörü I. Dünya Savaşı sırasında Osmanlı Devleti'nin taşımacılık alanına verdiği önem ülkenin bu alanda köklenmesinin başlıca ve en önemli öğelerinden biridir. Avrupa ve Amerika'nın teknoloji alanındaki örnekler göz önüne alındığında havacılık evrensel anlamda nitelik özelliğini kazanmıştır.

Uçak ve balon taşımacılığının Osmanlı'nın ilk yıllarında Harbiye Nazırlığı tarafından geliştirilmesi ve Türk Ordusu için kullanımlarının başlaması 1900 yılların ilk çeyreğine denk gelmektedir. İki önemli subay ve komutan M. Şevket Paşa ve Süreyya İlmen Bey bu alanla alakalı olarak güvenilir işler yapmışlardır. Trablusgarp Savaşı öncesinde Avrupa'daki hava alanı gelişmeleri takip edilmiş ve hatta yerinde inceleme yapılmıştır (Kurter, 2009, s. 233). Havacılık kavramının ülkelerin gelişimi için önemini fark eden Osmanlı Devleti, bu alana yönelik yurt dışında eğitim alması için önemli subayları görevlendirmiştir.

Tabii ki, bu gelişmeler savaş sırasında güç sahibi olmak için de önemli idi. Savaş yıllarında havacılık ve uçaklara çok fazla nicelik ve nitelik atfedilmişti. Çünkü bir ülkenin karadan savunma sistemini uygulamasının yanı sıra hava savunma hattının kurulması organize bir savunma mekanizmasının oluşmasına, birimlerdeki yüklerin eşit oranda paylaşılmasına ve muvaffak olunmasına işaretli. Cephelerin gözlemlenmesi, keşiflerin yapılması, hedef belirleme ve bunun gibi taktik birçok operasyon için gerekiyordu (Kansu, 1997, s. 195).

Hava üssü olarak Yeşilköy semaları ideal bir konumdaydı ve 1912 yılında Hava Okulu pilot yetiştirmek suretiyle Ordu Teşkilatındaki konumunu üst seviyelere taşımıştı. Havacılık Endüstrisi aslında “sanayi” ve “savunma” olarak temellenmişti. 1913 yılı itibarıyla “Tayyarecilik” artık modern bir “Havacılık” anlamına bürünmeye başlamıştı. Hava gücünün doğması her ne kadar sa-

1 Öğr. Gör., İstanbul Medipol Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Ulaştırma Hizmetleri Bölümü, Orcid: 0000-0002-9630-0280, bura.kelek@medipol.edu.tr

vunma odaklı başlamış olsa da insanlar üzerindeki etkisi ve bir tutku haline gelmesi de yadsınmaz gerçeklerden bir tanesidir. Bu anlamda, askeri havacılık ile başlayan ve savaş bitimine yakın veya sonrasında sivil havacılık olarak belirmeye başlayan bu mucizevi serüven 100 yıl içerisinde muazzam büyüme sağlamıştır.

TÜRK TARİHİNİN EFSANE HAVACILARI

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurulmasıyla ekonomi ve teknoloji alanlarına yönelmeler neticesinde, Atatürk'ün Cumhuriyeti ilanı ile havacılık alanındaki sivil gelişmeler hızlı bir şekilde yapılanmaya başlamıştır. 1919 yılında kurulan Türkiye Mınakalatı Havaiye Cemiyeti, Atatürk'ün kararı ile Türk Tayyare Cemiyeti olarak 1925'te faaliyetlerine başlamıştır. Atatürk, cephelerdeki savaşlardan edindiği tecrübe ve bilgisi ayrıca fikri ve ileri görüşlülüğü ile havacılıkta yüzyıldır aklımızda olan cümleleri ifade etmiştir ve “İstikbal göklerde-dir, çünkü göklerini koruyamayan devletler yarınlardan asla emin olamazlar.” sözü devletsel havacılığa yaklaşımını göstermektedir. Atatürk havacılığa vermiş olduğu önem ile efsane olacak birçok havacılık gönüllüsüne öncülük etmiş ve efsane havacıların yetişmesine olanak sağlamıştır. Bu bakımdan Ulu Önder Gazi Mustafa Atatürk bir “Havacı Lider”dir (Aydoğan, 2020, s. 70).

Hızlı sanayileşme neticesinde Türk Tayyare Cemiyetinin başkanlarından Fuat Bey sayesinde şu anki Türk Hava Yollarının kurulmasında, Sivil Havacılığın gelişmesi için pilotların yetiştirilmesinde ve uçak bakım atölyelerinin kurulmasında, ilerleyen zamanlarda bilgiyi yaymak adına basılı yayınlar ile havacılığın halka duyurulmasında ayrıca havacılık spor kulüplerinin açılması adına çok önemli adımlar atılmış ve gelişmeler yakından takip edilip Avrupa ve Amerika'nın hali hazırda bulunan devrimlerine ulaşılmıştır (Yüceer, 2004, s. 10). Fuat Bey, gönüllü bir havacıdır çünkü emek ve özverisi sayesinde sivil havacılığa çok hızlı bir şekilde ivme kazandırmıştır, diğer önemli havacı liderlerin başında gelmektedir.

Kâşif olarak havacılığa giren ve adını yüzyıllar boyunca da duyuracak olan önemli bir havacılık tutkunu olan Vecihi Hürkuş, pilotluğunun yanı sıra gelecek nesiller için uğraş vermiş ve ilk Türk Sivil Havacılık Okulunu 1932 tarihinde kurmuştur. Çok sayıda olmasa bile o zamanın şartlarında önemli sayıda pilot yetiştirilmiş bir okul olmuştur. 1933 yılında ilk Türk spor-eğitim uçaklarını imal etmiş ve 1954'te Hürkuş Hava Yollarını kurmuştur. Kendisin açmış olduğu okuldan, Bedriye Gökmen ilk Türk kadın pilotu olarak mezun olmuştur (Yavuz, 2013, s. 158). Böylesine havacılığa gönül vermiş efsanedir Vecihi Hürkuş. Bir pilot, bir öğretmen ve bir sanayicidir, hepsinden ötesinde ülkesinin gelişimine katkıda bulunan bir vatansever olarak Türk Havacılık tarihindeki yerini şanı ile almıştır.

Resim 1: Vecihi Hürkuş Uçağının Yanında

Kaynak: Vikipedi (Vikipedi, Vecihi Hürkuş, 2023).

1935 yılında Türk Hava Kurumu olan Türk Tayyare Cemiyeti bünyesinde uçuş okulu olan Türkkuşu'ndan bir kadın havacı efsane pilot yetişmiştir. Türkiye'deki ilk kadın savaş pilotu olan Sabiha Gökçen Atatürk'ün manevi kızıdır. Atatürk'ün desteği ile havacılığa adım atan Gökçen, yüksek planörcülük brövelerini almıştır (Haberler.com, 2023, s. 1). Savaş ve bombardıman uçaklarını uçurarak dünya literatüründe ilk Türk kadın havacı ve dünyanın ilk kadın savaş pilotu olmuştur. Uçuş kariyeri boyunca 32'si savaş görevi olmak üzere yaklaşık 8.000 saat görev yapmıştır (Guinnessworldrecords, 2023, s. 1). Uçuş konusunda duayen olan Sabiha Gökçen, Türk kadınının başarısının ve gücünün en iyi örneklerinden biri olma vasfını üzerinde taşıyan "En Güzel Havacı"dır.

Resim 2: Sabiha Gökçen

Kaynak: Vikipedi (Vikipedi, 2023).

İlk Türk hava pilotu ve Türk Hava Yolları'nın ilk başkanı 1 numaralı bröveye sahip Fesa Evrensev'dir. Bröve; uçak kullanabilen ve paraşütle atlayabilenler için verilen ehliyet anlamına gelmektedir. Kendisinin Türkiye semalarında ilk uçuşu 26 Nisan 1912 olması dolayısıyla 26 Nisan Dünya Pilotlar Günü olarak belirlenmiştir (TurkishAirlinesBlog, 2022, s. 1).

“Türk Zaferi” adının dönüşümü Nuri Demirağ'ın sanayiye gönül vermesi ile devrimleşmiştir. Ülkesi için müthiş derecede hâkim olduğu sanayi zekâsını, havacılık için kullanmış ve planör / uçak üretmeye 1935'te başlamıştır. Yaklaşık bir yıl sonra hem uçak üretim atölyesi, fabrikası ve havalimanı inşa etmiştir. Özellikle mühendis yetiştirmek isteyen Demirağ, maddi açıdan işlerinin olumsuz yönde etkilenmesinden dolayı açtığı Gök Okul ve Uçak Fabrikasını, Atatürk zamanında büyük heves ve özveri ile açmasına rağmen kapatmak zorunda kalmıştır (Dervişoğlu, 2007, s. 99). Günümüzdeki havacılık sektöründeki gelişmelerin ve ilerlemenin sanayi temelli ilerlemesinde öncü olan Nuri Demirağ efsanesi unutulmaması gereken biridir ve bundan ötürü 10. Yıl Marşındaki “Demirağlarla ördük anayurdu dört baştan” ifadesinin yetkini Demirağ'dır.

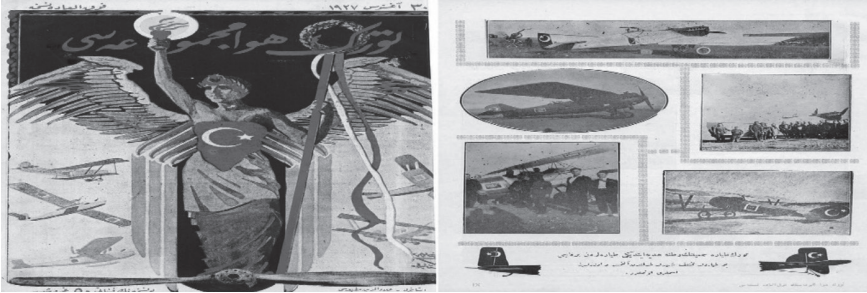
Resim 3: Nuri Demirağ Yeşilköy Gök Okulu (1942 Öncesi)

Kaynak: www.haberaero.com (haberaero, 2023).

Uzun yıllar öncesinde başlayan bu havacılık tutkusu 1997 yılında Atlas Okyanusu'nu geçen ilk kadın pilot olma unvanı da Emel Arman'a ait olmuştur. Arman Eskişehir Anadolu Üniversitesi Sivil Havacılık Yüksek Okulu Pilotaj Bölümünden birincilikle mezun olduktan sonra Türk Hava Yollarında göreve başlamıştır. Meslekte 21 yılını dolduran Arman, hâlen daha şirket bünyesinde uçuşlarına devam etmekte ve öğretmenlik yapmaktadır (TürkiyeTurizm, 2023, s. 1).

BAKIŞ AÇISI YAYINLARI

1924 yılı itibarıyla "Tayyare Mecmuası" adıyla havacılığın ve uçakların önemi halka anlatmak, gelişiminden haberdar etmek, Türk gençliğine havacılığı sevdirmek adına basılmaya başlayan ilk havacılık gazetesidir. Cumhuriyet gazetesi kendi sayfalarında akabinde havacılık ve önemine işaret eden yazılar paylaşmıştır. Aslında havacılığa dair tüm haberler bu dergide yayınlanmıştır ve askeri olarak başlayan serüven sivil halka da sivil uçuş için ilham olmuştur. Türk Tayyare Cemiyeti'nin katkısıyla basılmaya başlayan mecmua 1925 yılında "Türk Hava Mecmuası" adını almıştır. Gelişen yayın kriterleri ile çok sayıda havacılığa gönül vermiş yazarların yanı sıra dergiye ilave şairlerde eklenmiştir.

Resim 4: Türk Hava Mecmuası 30 Ağustos 1927

Kaynak: www.flickr.com (Flickr, 2023).

Atatürk-Türk Hava Mecmuası adıyla 1927 yılında 30 sayfadan oluşan bir diğer havacılık dergisi yayınlanmıştır. 1941'de Havacılık ve Spor Mecmuası aylık olarak yayınlanmaya başlamıştır. İçeriği daha çok havacılığın sportif olarak nasıl kullanılabildiği üzerinedir. UçanTürk ismini 1954 yılında değiştirip yayın hayatına devam etti. 1975 yıllarında Bakış Mecmuası adıyla diğer havacılık dergileri de yayınlanmaya başlamıştır. 90'lı yıllara gelindiğinde artık uluslararası platformda da Türk havacılığının tanınmasına yönelik Turkish Aviation dergisi yayınlanmaya başlamıştır, günümüzde özel şirketler bünyesinde yayınlanan çok sayıda havacılık dergisi bulunmaktadır. 2019 yılı itibarıyla Aviation Turkey dergisi hâlen daha ulusal ve uluslararası haberleri okurlar ile buluşturmaktadır.

ÇAĞDAŞ UYGARLIK ADIMLARI

Türkiye Cumhuriyeti'nin havacılık sanayisi gelişimi 1923 itibarıyla 1940 senesine kadar sayısal anlamda yüksek bir yapılanmaya şahitlik etmiştir. Özel girişimcilerin ve devlet desteğinin eşgüdümlü ilerlemesi ile birçok havacılık atölyeleri ve fabrikaları açılmıştır. Özellikle TOMTAŞ ve Kayseri Uçak Fabrikası, Eskişehir Uçak Tamir Atölyesi/ Fabrikası ve Sanayi Harbiye ve Madeni Fabrikası bunların başında gelmektedir (Yusufoğlu, 2017, s. 109).

Resim 5: Tomtaş Uçak Fabrikası (1926)

Kaynak: www.serenti.org (Serenti, 2023).

Sanayi Devriminin kendini göstermesi Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin semalarında en genç ulaşım yolunun taşımacılık ve ticari alanda parlamasına vesile olmuştur. Bu anlamda, Hürkuş ve Demirağ'ın küçük atölyeler olarak faaliyete geçip daha sonra fabrikaya dönüştürdükleri ancak yeterli finansal destek olmadığı için kapanmaya gitmesiyle Türk Hava Kurumu tüm yetkinliğini kullanarak Etimesgut Uçak Fabrikasını 1939 yılında kurmuş ve faaliyete geçirmiştir. Fabrika yerli üretimleri yurt dışına da pazarlama imkânı bulmuş ve ülke ihracatına da katkı sağlamıştır. Etimesgut Uçak Fabrikası çeşitli evrelerden geçerek 1968 yılında Tekstil Makineleri Fabrikası olarak miladını doldurmuştur. Bu hava sanayi gelişimi için önemli bir kayıptır.

THK Gazi Uçak Motor Fabrikası, 1947 yılında Atatürk Orman Çiftliği içerisinde açılmıştır. Fabrika jet motor üretimi yapmakta iken, pistonlu motor

üretimine geçilmesi yönünde yönergeler ile alan değişikliğine gitmiştir. Bunun ardından Amerika ile yapılan Marshall anlaşması ile 1952 yılında fabrika kapatılmıştır. Bu uçak ve hava sanayi sektörü için dışa bağımlı olunmasına neden olmuştur. 1950 yılında THK Başkanı Şükrü Koçak, MEB Hasan Ali Yücel ve Başbakan Şükrü Saraçoğlu Ankara Rüzgâr Tüneli kurulmuştur. Atatürk'ün hedeflerine ulaşmak için çok fazla sayıda girişimde bulunmuşlardır. 1979 yılında TÜBİTAK tarafından modern hâle getirilmiştir ve 1993'te teknoloji ile paralel düzenlemeler yapılmıştır ancak şu an kullanımda değildir (Yalçın, Atatürk Dönemi Havacılık Sanayine Bakış , 2023, s. 1).

Bahsedilen dönemler 3. Sanayi Devrimine denk gelse de akabinde hızla gerçekleşen bir havacılık ve otomasyon entegresinden bahsetmekte mümkün olmuştur. 1973 yılında TUSAŞ Havacılık ve Uzay Sanayi AŞ'nin Türkiye'nin Havacılık Merkezi olmasıyla birlikte havacılık alanında yapılan tasarımlar, imalat ve yüksek teknoloji entegrasyonları ile şu an da yüksek potansiyel ile Türkiye Yüzyılı'nın en önemli oluşumlarından AKINCI üretim merkezi, uçuş ve uçak ile ilgili son derece geniş bir yelpazede hizmet vermektedir. Endüstri 4.0 olarak adlandırılan Sanayi Devrimi'nin havacılık alanında akıllı üretim ve teknolojik gelişmesi TUSAŞ'ın bünyesinde Strateji ve Teknoloji Yönetimi kurmasına sebep olmuştur (Öztürk, 2018, s. 69). 2000'li yılların başı itibarıyla yerli ve millî üretim yapmak amacıyla yüksek teknoloji ile bütünleşen imalat ve montaj, proje ve AR-GE çalışmaları son hızıyla devam etmektedir. 2023 yılının bu son çeyreği, modüler robotik sistemleri kullanıma katmış ve Teknolojik Yol Haritası belirlenerek "Muasır Medeniyetler Seviyesi"ne ulaşmak adına çalışmalar yapay zekâ destekli olarak gelişmeler göstermektedir.

YÜKSEK MODERNİST İDEOLOJİYE DOĞRU

Batının kullandığı yüksek teknolojiyi takip eden Türkiye Cumhuriyeti Devleti yeni bir sanayi kolu olarak hava sanayi sistemlerinin gelişmesi için birçok yaptırım ve projeler geliştirmiştir. 1940'lı yıllardaki Marshall Planının aslında yardımdan ziyade havacılığımıza vurulan bir darbe olduğunun geçte olsa farkına varılarak Hava Savunma ve Sivil Havacılığımızın gelişmesi için yapılan dırılan Roketsan, Akıncı ve Bayraktar üretimli çok sayıda hava güzergahlarının dev kuşları gurur verici şekilde dünyaya Türkiye'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün işaret ettiği yüksek medeniyet zirvesinde olacağına dair en güzel kanıtları göstermektedir. Bu önemli projeler; Milli Muharip Uçak, Bayraktar Kızılelma, TUSAŞ Anka ve Bayraktar TB-2, Hürjet, Hürkuş, Akıncı, Aksungur, Bayraktar TB-3, ANKA-3, Vestel Karayel, T-625 Gökbeş, Alpagut, Kargu İHA, ATAK Helikopteri, Kargu İHA, HAVELSAN BAHA, Baykar Cezeri olarak 100 yıllık havacılık tarihimizin teknolojik kapsamlı gelişen örneklerini oluşturmak-

tadır (Aksarı, 2023, s. 8). İnsansız Hava Aracı (İHA) olarak bilinen bu kuşlar milli savunma sistemlerimiz için kullanılan, ayrıca yasal olarak sivil kullanıma açılması içinde gerekli mimari yapılanmaların projeleri hazırlanmaktadır.

Taşımacılık dediğimiz konu ulaştırmanın bel kemiğidir ve hem insan hem yük taşımacılığı adına bayrak taşıyıcımız konumunda olan Türk Hava Yolları, dünyanın diğer uluslararası hava yolu şirketleri arasında en ön sıralarda yer almaktadır. 1933 yılında Türkiye'nin ilk hava taşımacılığı teşkilatı olarak kurulmuştur. 1953'te Yeşilköy Havalimanının hizmete açılması ile ana uçuş merkezindeki şirket olmuştur. 1955 yılında Uluslararası Hava Taşımacılığı Birliği IATA tarafından tanınmıştır. "Sıfır Noktası" olarak birçok kaynakta adlandırılan bu tarih 2023 yılında sıra dışı bir havacılık ilhamına dönüşmüştür. Dünyanın en geniş uçuş ağına sahip hava yolu firmasıdır ve Türkiye'de 52 havalimanında, 127 ülkede, 2023 verilerine göre 2,3 milyonluk yolcu kapasitesi ile uçuşlarını sağlamıştır (TurkishAirlinesBlog, 2022, s. 1). 2023 yılında 6 ayı noktayı da uçuş ağına katacak olan THY haritadaki söz sahipliğini genişletecektir.

Ülkemizin semalarında ve uluslararası alanda da hizmet veren diğer bir önemli taşıyıcı firmamız Pegasus Hava Yolları'dır. 1990 yılında kurulan şirket düşük maliyetli (low-cost) ancak herkesin uçmaya hakkı olduğunu savunan ideolojisi ile havacılık sektörüne yepyeni bir soluk getiren hava yolu konumdadır. Kısa ve orta menzilli uçuşları gerçekleştiren şirket, 2019 yılında 11 uçuş noktasını da ağına katarak 44 ülkede 124 noktaya hizmet vermiştir. 2023 verilerine göre bu sayı 36 yurt içi 93 yurt dışı olmak üzere 48 ülke ve 129 noktadır (Pegasusyatirimciiliskileri, 2023, s. 1).

SONUÇ

Mustafa Kemal Paşa, 17 Şubat 1923 tarihinde kongrede yaptığı konuşmada, "...Siyasi, askeri zaferler ne kadar büyük olursa olsun, ekonomik zaferlerle taçlandırılmazlarsa, kazanılacak başarılar yaşayamaz ve sürekli olamaz. Yeni Türkiye'mizi layık olduğu kuvvete yükseltebilmek için birinci derecede ve en çok ekonomimize önem vermek mecburiyetindeyiz. Zamanımız tamamen bir ekonomi devrinden başka bir şey değildir. Millî hâkimiyet ise ekonomik hâkimiyetle kuvvetlenmektedir. Yeni devletimizin, yeni hükümetimizin bütün esasları, bütün programları ekonomi programından çıkmalıdır." ifadelerini kullanmıştır (Yalçın, 2011, s. 1). Atatürk Dönemi, havacılık alanında hem üretimin hem de proje aşamalarında millî olarak yer almak tek ve yegâne amaç olarak belirlenmiştir. 1940'lı yıllar sonrasında Truman Doktrini, Marshall Planı çok sistematik bir planın sonuçlarını bizi sanayileşme alanında dibe vurduracak şekilde düzenlenmiş ve tamamıyla dışa dönük hâle gelmiştir. 1950 yılındaki Barker raporları yeni oluşum halinde olan Türkiye'nin yeni iktisadi kav-

ramlarını ortaya koymuşlardır. Böylelikle ithal ikameci olarak tarihte yerimizi sabitlemiştik. Ancak, Büyük Önder Mustafa Kemal Atatürk'ün kurmuş olduğu Türkiye Cumhuriyeti Devleti geçtiğimiz son 20 yılda çok önemli işler başarmıştır. Gelişen ve desteklenen sanayi politikaları, teknolojik alanda kullanılacak olan dijitalizasyon sahaları, havacılığımızın gelişmesi için yapılan tüm yatırım ve kalkınma planları 2023 Kalkınma Planlarının içerisinde yer almaktadır.

Eğitim sistemindeki düzenlemeler, insan-makine iletişiminin fonksiyonunun artırılması, sanal gerçeklik uygulamalarının hızlı olarak adaptasyonu alanlarının genişletilerek uygulamaya geçilmesi önceliklendirilmesi gereken maddelerin başında gelmektedir. 21. yüzyıldaki günümüz Türkiye'sinde hava alanları başta olmak üzere yapay zekâ temelli çok fazla makine işleyişi mevcuttur. Basit tek motorlu, piston motorlar yerini jet motorlara bırakmıştır. Türk Havacılığının geleceği birçok devlet ve özel üniversiteler bünyesinde açılan uçuş, ulaştırma, havacılık ve kabin bölümleri havacılığa gönülden bağlı olarak hizmet vermiş ve alanında uzman nice eğitimcinin neferliğinde "Havacı Türk Genci" yetiştirmektedir. Endüstri 4.0 alanındaki açılan sanayi-sektörel fabrikalar, havacı mühendisler için saha çalışmalarına elverişli ortamlar hazırlamaktadır. Modüler robotik sistemlere geçişimiz, "100 Yıllık Mucizemiz" in tarihsel alanında yer alması bile hızlı bir şekilde planlanan stratejik AR-GE çalışmalarımız sayesinde Cumhuriyetimizin 200. yılının açılış konuşmacısı olacağı şüphesizdir. Bunun için, TUSAŞ bünyesinde Strateji ve Teknoloji Yönetimi Başkanlığı'na bağlı İnovasyon Müdürlüğü kurulmuş ve bilgisayar destekli yazılım modellemelerinin oluşturulması, üç boyutlu yazıcıların kullanılması, özellikle yapısal ergonominin test edildiği binlerce sistem kurulumu ile teknolojinin dijital dönüşümü havacılık alanında dünyada üst sıralarda yer alacak boyuta gelecektir. Bunun en güzel örneği; AKINCI'dır.

Türk Devleti tam bağımsızlığının kazanılmasındaki zaferlerin arkasında inanç ve emek bulunmaktadır. Millî irade ve güç ile kazanılmayacak ve elde edilemeyecek hiçbir başarı yoktur. Atatürk bu konuya ilişkin cümlelerini bir meclis konuşmasında dile getirmiştir ve demiştir ki; "*Bundan sonrası için, bütün tayyarelerimizin ve motorlarının memleketimizde yapılması ve hava harp sanayimizin de bu esasa göre inkişaf ettirilmesi iktiza eder. Hava Kuvvetlerinin aldığı ehemmiyeti göz önünde tutarak bu mesaiyi planlaştırmak ve bu mevzuu layık olduğu ehemmiyetle milletin nazarında canlı tutmak lazımdır*" (Yalçın, 2010, s. 203).

Atatürk der ki: "Türk çocuğu, her işte olduğu gibi, havacılıkta da en yüksek düzeyde, gökte, seni bekleyen yerini, az zamanda dolduracaksın".

Sevgi, Saygı ve Minnetle ...

Cumhuriyetimizin 100. yılı kutlu olsun.

KAYNAKÇA

- Aksarı, S. (2023). Demirağ'dan Kızılelma'ya: Türk havacılığının 100 yılı. İstanbul.
- Aydoğan, A. (2020). Atatürk Dönemi Türk Havacılık Faaliyetleri ve Havacılık Faaliyetlerinin Gelişim Süreci. *Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi (UTAD) The Journal of International History Researches*.
- Dervişoğlu, M. F. (2007). *Nuri DEMİRAĞ Türkiye'nin Havacılık Efsanesi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Kansu, Y.-Ş. S.-Ö. (1997). *Havacılık Tarihinde Türkler 1*. Ankara: Hv.Bsm.ve Neş.Md.lüğü.
- Kurter, A. (2009). *Türk Hava Kuvvetleri Tarihi C. I*. Ankara : Hv.Bsm.ve Neş. Md.lüğü.
- Öztürk, P. D. (2018). 4.Sanayi Devrimi ve Havacılık Uygulamaları. *Bilim ve Teknik*, 66-73.
- Yalçın, O. (2010, Aralık 8). Türk Havacılık Tarihinde Bağış Uçakları ve Havacılık Sanayii Kurulmasına Tesirleri. *Akademik Tarih ve Araştırmalar Dergisi*.
- Yalçın, O. (2011). Türk Tarihi Bakımından 20. Yüzyılda İki Önemli Gelişme:“Havacılığın Ve Bir Liderin Doğuşu”. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, s. 1033-1062.
- Yavuz, İ. (2013). Mustafa Kemal'in Uçakları Türkiye'nin Uçak İmalat Tarihi (1923-2012). İstanbul : Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Yusufoğlu, N. T. (2017). *Türkiye'de Havacılık Ve Uçak Sanayii Yapıları:1923-1940*. İstanbul .
- Yüceer, S. (2004). Atatürk'ün Güvenlik Politikasına Bir Örnek: Türk Tayyare Cemiyeti-Bursa Örgütü. *Atatürkçü Bakış*, 1-11.
- Pegasusyatirimciiliskileri. (2023). *pegasusyatirimciiliskileri*. Dünden bugune Pegasus: <https://www.pegasusyatirimciiliskileri.com/tr/hakkimizda/dunden-bugune-pegasus> (Erişim Tarihi: 22.09.2023).
- Demirel, F. (2017, Nisan). *Nuri Demirağ Bizim Neyimiz Olur?* Arkakapak: <https://arkakapak.babil.com/nuri-demirag-bizim-neyimiz-olur> (Erişim Tarihi: 19.09.2023).
- Flickr. (2023). *Türk Hava Mecmuası*. Flickr: <https://www.flickr.com/photos/saltonline/38010099226> (Erişim Tarihi: 22.09.2023).
- Guinnessworldrecords. (2023). *First female combat pilot*. guinnessworldrecords: <https://www.guinnessworldrecords.com/world-records/first-female-combat-pilot> (Erişim Tarihi: 20.09.2023).

- haberaero. (2023). *Nuri Demirağ Gök Okulu Binası, 1942 öncesi* . Haberaero: <https://haber.aero/yazarlar/guntay-simsek/cagin-otesindeki-adam-nuri-demirag/attachment/nuri-demirag-gok-okulu-binası-1942-oncesi> (Erişim Tarihi: 23.09.2023).
- Haberler.com. (2023). *Sabiha Gökçen Biyografisi*. Haberler.com: <https://www.haberler.com/sabiha-gokcen/biyografisi> (Erişim Tarihi: 22.09.2023).
- Serenti. *TOMTAŞ – Türkiye'nin İlk Uçak Fabrikasının Öyküsü*. Serenti: <https://www.serenti.org/tomtas-turkiyenin-ilk-ucak-fabrikasinin-oykusu> (Erişim Tarihi: 22.09.2023).
- TurkishAirlinesBlog. (2022, Mayıs 18). *turk-hava-yollari-tarihi-1933ten-bugune-sira-disi-bir-gokyuzu-guncesi/*. turk-hava-yollari blog: <https://blog.turkishairlines.com/tr/> (Erişim Tarihi: 22.09.2023).
- TurkiyeTurizm. (2023). *Türkiye'nin iki kadın pilotu uzun uçuşu* . TurkiyeTurizm : <https://www.turkiyeturizm.com/thynin-iki-kadin-pilotu-uzun-uctu-50913h.htm> (Erişim Tarihi: 23.09.2023).
- TürkHavaKurumu. (2023). *Vecihi Hürkuş* . Türk Hava Kurumu : https://www.thk.org.tr/vecihi_hurkus (Erişim Tarihi: 20.09.2023).
- Vikipedi. *Sabiha Gökçen*. Vikipedi: https://tr.wikipedia.org/wiki/Sabiha_G%C3%B6k%C3%A7en (Erişim Tarihi: 20.09.2023).
- Vikipedi. *Vecihi Hürkuş*. Vikipedi: https://tr.wikipedia.org/wiki/Vecihi_H%C3%BCrku%C5%9F (Erişim Tarihi: 22.09.2023).
- Yalçın, O. (2023). *Atatürk Dönemi Havacılık Sanayine Bakış* . Işık Yol: <http://www.3sutun.com/isikliyol/atahavacilik.html> (Erişim Tarihi: 21.09.2023).

BÖLÜM 11

TÜRKİYE'DE CUMHURİYET SONRASI SOSYAL HİZMETİN GELİŞİMİ

GİRİŞ

Dünyada olduğu gibi Türkiye’de de sosyal hizmet, her dönemin sosyo-politik, ekonomik ve kültürel gelişmelerinden etkilenmiştir. Türkiye’de sosyal hizmet disiplininin tarihine bakıldığında; yoksulluk, sağlık, yaşlılık, engellilik, çocuk, gibi sosyal hizmet alanlarında temel refah sağlayıcının aile olduğu ve ailenin yeterli olmadığı durumlarda mesleki dayanışma örgütleri ile vakıf ve derneklerin önemli roller üstlendiği kabul edilmektedir. Nitekim bugün hâlen varlığını sürdüren ve sosyal hizmet alanında önemli roller üstlenen birçok kurumun, 19. yüzyılda kurulduğu görülmektedir. Bu kurumların önde gelenleri arasında; Osmanlı Devleti’nde 1868 yılında kurulan Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti (Kızılay), 1896 yılında kurulan Daru’l-Aceze, 1899 yılında modern bir çocuk hastanesi olarak kurulan Hamidiye Etfal Hastane-i Alisi sayılabilir (Yeler, 2019: 15).

Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte devletin düzeni değiştiği gibi sosyal düzen ve sosyal ihtiyaçlar da değişmeye başlamıştır. Bu değişim sürecinde sosyal hizmet yaklaşımı da hayırseverlikten hak ve savunuculuk yaklaşımına doğru değişmeye başlamıştır. Sanayileşmeye bağlı olarak sosyo-demografik yapıdaki dönüşümler 1950’lerde başlamış ve artarak devam etmiştir. Bununla birlikte çok partili siyasi hayata geçişin getirdiği yeni siyasi yaklaşımlar, şehir merkezlerinde nüfusun hızla artmasına paralel olarak yoksulluğun artması gibi konularda devletin sosyal politika uygulamalarını şekillendirmeye başlamıştır. Nitekim Türkiye’de sosyal politika ve sosyal güvenlik noktasında en önemli hukuki düzenlemeler bu dönemde yapılmıştır (Yeler, 2019: 15).

CUMHURİYET SONRASI SOSYAL HİZMETİN GELİŞİMİ

Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk yıllarında günümüzde sosyal politika tedbirleri veya sosyal hizmet uygulamaları olarak değerlendirilebilecek farklı faaliyetlerin yürütüldüğü görülmektedir. Köylerde yaşayan yoksul insanlar, 1924 yılında yayımlanan Köy Kanunu (Çetin, 1994: 35) ile desteklenmiş, 1926 yılında yayımlanan Medeni Kanun (Koçak, 2019: 88) ile ihtiyaç sahibi ailelere yardım ve nafaka ödemeleri sağlanmıştır. 1930 yılında çıkarılan Umumi Hıfzıssıhha Kanunu ile yoksul ve yetimlere ücretsiz sağlık hizmeti verilmiştir (Kesgin, 2014:

1 Öğr. Gör. Dr., İstanbul Medipol Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Sosyal Hizmet ve Danışmanlık Bölümü, Orcid: 0000-0002-4991-0510, dmengilli@medipol.edu.tr

2 Öğr. Gör., İstanbul Medipol Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Sosyal Hizmetler ve Danışmanlık Bölümü, Orcid: 0000-0002-5007-8880, zturkyilmaz@medipol.edu.tr

165-168). Aynı yıl çıkarılan Belediye Kanunu ile yerel yönetimlerin sosyal hizmetler boyutundaki sorumlulukları belirlenmiştir. 1936 yılında çıkarılan İş Kanunu ile bugünkü sosyal güvenlik uygulamalarının temelleri atılmıştır. Bu kanunla vatandaşların çalışma ve yaşam hakları devlet tarafından güvence altına alınmıştır (Çakmak, 2007:150). 1941 yılında kabul edilen Asker Ailelerinden Muhtaç Olanlara Yardım Hakkında Kanun çıkarılmış, 1944 yılında ise bakımsız ve sahipsiz çocuklara destek amacıyla çeşitli çalışmalar başlatılmıştır. Bu çalışmalar sonucunda 1945 yılında Meclis Başkanlığına bir rapor sunulmuştur. Bu raporda Türkiye’de çocuklar; yoksullar, evsizler, suçlular, gayri meşrular veya çıraklar gibi farklı kategorilere ayrılmıştır (Çavuşoğlu ve Çetin, 2019: 27). Böylece bu rapor ile Türkiye’de korunmaya muhtaç çocuklara ilişkin ilk kanunun temelleri oluşturulmuştur. Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk çocuk koruma kanunu olan 5387 sayılı Korunmaya Muhtaç Çocuklar Hakkında Kanun kabul edilmiştir (27 Mayıs 1949). Bu kanunla, Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumunda kalan çocukların evlat edinilmesi veya koruyucu aileye yerleştirilmesi gibi konularda ilk kez düzenlemeler yapılmıştır. Ayrıca il merkezlerinde veya mahallelerde çocuk koruma komisyonlarının kurulmasına karar verilmiştir (Çavuşoğlu ve Çetin, 2019: 27). 1949’da çıkartılan Korunmaya Muhtaç Çocuklar Hakkında Kanun ve öncesindeki yasal düzenlemeler sosyal hizmet alanındaki önemli mevzuat çalışmalarıdır (Reçber, 2019: 728).

1960’lı yıllara geçildiğinde Türkiye’de sosyal hizmet uygulamalarına yönelik gerçekleştirilen çalışmaların özellikle 1961 Anayasası’nın kabulünün etkisiyle büyük bir ilerleme kat ettiği görülmektedir. Kongar’a (2007) göre 1961 Anayasası son derece ileri bir sosyal hizmet perspektifine sahiptir. Sağlık, barınma ve eğitim hizmetlerine büyük önem verilmektedir. Bu hizmetin yanı sıra aile ve korunmaya ihtiyaç duyan çocukların da bakıma alınması Türkiye’de sosyal hizmetlerin geleceği açısından büyük önem taşımıştır. Bu dönemde yoksulluğun ve sosyal dışlanmanın önlenmesi amacıyla sosyal koruma olgusu ön plana çıkarılmıştır. Sosyal koruma ve insanların ihtiyaçlarının karşılanabilmesi, üç politik araçla gerçekleştirilmiştir. Bunlar; sosyal güvenlik, sosyal yardımlar ve sosyal hizmetler şeklindedir. Nitekim sosyal koruma alanında önemli bir gelişme 1964 yılında Sosyal Sigortalar Kanununun çıkarılmasıyla sağlanmıştır. Bu kanunla İşçi Sigortaları Kurumu’nun adı Sosyal Güvenlik Kurumu olarak değiştirilmiştir. Böylece sosyal güvenlik yalnızca işçilere özgü bir hak olmaktan çıkarılarak genel kamuya uygulanabilir bir yapıya dönüştürülmeye çalışılmıştır. Bu kuruma ek olarak 1972 yılında BAĞ-KUR adıyla bilinen Serbest Çalışanlar Sosyal Sigortalar Kurumu kurulmuştur. Böylelikle herhangi bir sosyal güvenlik kurumuna tabi olmayan tüccar, çiftçi ve ev kadını gibi serbest meslek sahibi Türk vatandaşları sigortalı olma hakkına sahip olmuştur (Sosyal Güvenlik Kurumu, 2020). 2006 yılında ise kurumsal yapıdaki dağılımın gideril-

mesi amacıyla 5502 sayılı Sosyal Güvenlik Kurumu Kanunu ile sosyal güvenlik kurumları (SSK, Emekli Sandığı ve BAĞ-KUR) tek çatı altında birleştirilmiştir (Alper, 2007: 143).

Türkiye’de modern anlamda sosyal hizmete yönelik anlayışın 1960’lı yıllarda gelişmeye başladığı kabul edilmektedir. Bunda toplumda hızla artan sosyal sorunlar karşısında profesyonel çözüm arayışları etkili olmuştur. Dünyada olduğu gibi Türkiye’de de sosyal refahı sağlamada birey, aile ve gruplara sosyal yönden yardımcı olmada yalnızca hayırseverliğin yeterli olamayacağı, bilgi, beceri ve uzmanlık gerektiren mesleki bir alana ihtiyaç olduğu gerçeği ele alınmıştır. Bu anlamda sosyal sorunlar karşısında sosyal hizmet eğitiminin de kritik olduğu fikri gündeme taşınmıştır. Sosyal hizmet eğitimi artan sosyal ihtiyaçlar karşısında politikalara paralel bir seyir izlemiştir. Öncelikle 1959’de yoksulluğu araştırmak, uygulanacak sosyal hizmetleri tespit etmek, çocukları okul öncesi ve okul döneminde korumak gibi amaçlarla 7355 sayılı yasayla Sosyal Hizmetler Enstitüsü kurulmuştur. Ardından 1961’de Enstitüye bağlı olarak sosyal hizmet alanında çalışacak uzmanları yetiştirmek üzere Sosyal Hizmetler Akademisi kurulmuştur. 1967’de ise Hacettepe Üniversitesinde Sosyal Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bölümü kurulmuştur. 1982 yılında yeni YÖK kanunu sebebiyle, Hacettepe Üniversitesi çatısı altında Sosyal Hizmetler Akademisi ve Sosyal Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bölümü bir araya getirilerek, Sosyal Hizmetler Yüksekokulu adıyla yeni bir kurum oluşturulmuştur; böylece bu alanda eğitim faaliyeti sürdüren kurum sayısı bire inerken Yüksekokulun kapasitesi de genişlemiştir. Sosyal Hizmetler Yüksekokulu, 2002 yılına dek alanında tek okul olarak varlığını sürdürmüştü, bu tarih itibarıyla Başkent Üniversitesinden başlamak üzere diğer üniversiteler bünyesinde de sosyal hizmete ilişkin bölümler açılmıştır (Çağlar, 2012: 31-54). 1963’te Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığına bağlı olarak Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü kurulmuş, il merkezlerinde Sosyal Hizmet Koordinasyon Kurulları ve İl Sağlık Müdürlükleri bünyesinde Sosyal Hizmet Müdürlükleri oluşturulmuştur (Yeler, 2019: 16).

1980’li yıllar, Türkiye’de sosyal sorunların ve ihtiyaçların daha belirgin hâle geldiği bir dönem olmuştur. Toplumdaki değişimlere paralel olarak sosyal politika alanında önemli düzenlemeler yapılmıştır. 1982 Türk Anayasası’nda sosyal güvenlik ve sosyal yardım geniş bir çerçevede ele alınmıştır. Bu anayasaya dayanılarak sosyal yardımlara ilişkin birçok kanun çıkarılmış böylece oluşturulan yeni kurumlar aracılığıyla Türkiye’de sosyal hizmetin gelişimi önemli ölçüde hızlanmıştır. Kronolojik olarak bakıldığında; korunmaya ihtiyaç duyan çocuklar sorununun çözülmesi için 1908 yılındaki adıyla Himaye-i Etfal Cemiyeti, 1983’te değiştirilmiş ve 2828 sayılı yasa ile Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu (SHÇEK) olmuştur. Böylece Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu ile Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü ile

Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu birleştirilmiş, farklı kurum ve kuruluşların korunmaya ihtiyaç duyan çocuklara yönelik sunduğu hizmetler tek çatı altında bir araya getirilmiştir. Bu olay, Türkiye’de Sosyal Hizmetler Akademisi’nin kurulmasına ilişkin kabul edilen kanundan sonra sosyal hizmet alanında yaşanan ikinci önemli gelişmedir (Artan, 2012: 122). Bu kanun ile sosyal hizmet uygulamaları bütüncül ve hukuki bir boyut kazanmıştır. Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu 2011 yılında Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı kurulana kadar faaliyet göstermiştir. SHÇEK ile, korunmaya ve bakıma ihtiyaç duyan çocuk, aile, yaşlı, engelli kesimlerinin koruma altına alınması hedeflenmiştir. 1986 yılında ise 3294 Sayılı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmanın Teşviki Hakkında Kanun ile Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu hayata geçirilmiştir. Bu yasa ile her il ve ilçede sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakıfları kurulmuştur. 1986 yılında Sosyal Yardımlaşmayı ve Dayanışmayı Teşvik Fonu (SYDTF) kurulmuş ve 1992 yılında ise Yeşil Kart Kanunu hayata geçirilmiştir. SYDTF, yoksullara sosyal yardımlar vasıtasıyla refah sağlamayı hedeflemiştir. Yeşil kart uygulaması ise yoksulların tıbbi tedavi ödemelerinin devlet tarafından karşılanmasını amaçlamış ve yoksulların sağlık hakkının kabul edilmesi açısından Türkiye’de önemli bir adım oluşturmuştur. Bunların yanı sıra Türkiye’de ailelere ve engellilere yönelik faaliyetler yürütmek ve sosyal hizmet sağlamak amacıyla 1989’da Aile Araştırma Kurumu ve 1997’de Engelliler İdaresi Başkanlığı kurulmuştur. Tüm bu yaklaşım ve uygulamalar, sosyal hizmetin sunumunda devletin sorumluluğu ve sosyal hizmetin kurumsallaşması açısından önem taşımaktadır (Yeler, 2019: 16).

1990’lı yıllar, köyden şehir merkezlerine yapılan göçlerin büyük ölçüde tamamlandığı ve sosyal politika ihtiyacının belirgin olarak ön plana çıktığı bir dönemdir. Bu dönemde sosyal yardım hizmetlerinin sağlanmasında devletin rolü geri planda kalmış, gönüllü (sivil toplum) kuruluşların ve özel sektörün katılımı ön plana çıkmıştır. Kamu hizmetlerinin mümkün olduğunca özel sektör ve devlet kontrolündeki gönüllü (sivil toplum) kuruluşlar tarafından sunulmasını amaçlanmıştır. Tüm bu değişimler kamu yönetiminde sosyal koruma hizmetlerinin sunumunda özelleştirme, yerinden yönetim ve sosyal korumanın çoğulculuğu gibi farklı uygulamaları ortaya çıkarmıştır (Artan, 2012: 130).

2000’li yıllar artan sosyal ihtiyaçları karşılamada yerel yönetimlerin ve sivil toplum kuruluşlarının çabalarının yetersizliğinin fark edildiği, bu anlamda devletin sosyal politikalarının yeniden revizesinin gerekli kılındığı bir dönem olmuştur. Nitekim 2006’da sosyal güvenlik reformunun yapılması, 2011’de Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının kurulması söz konusu ihtiyaçların bir sonucudur (Yeler, 2019, 16). 2000’li yılların başındaki önemli gelişmelerden biri 2001 yılında (75 yıl sonra) Medeni Kanun’un yayımlanması olmuştur. Kadın erkek eşitliği ile ailenin, çocukların, engelli ve yetimlerin korunması

amacıyla yeni Medeni Kanun'da önemli değişiklikler yapılmıştır. Bu kanunda dernek ve vakıfların kuruluş ve faaliyetlerine ilişkin düzenlemeler yapılmıştır (Türk Medeni Kanunu, 2001). 2002 yılındaki üçüncü uyum paketi kapsamında Medeni Kanun'un yanı sıra Dernekler ve Vakıflar Kanunu'na ilişkin yeni düzenlemeler kabul edilmiştir (Altıntaş, 2008: 10).

2000'li yıllarda önemli bir diğer adım çocuk refahı alanında atılmıştır. 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu (ÇKK) ile korunma ihtiyacı olan veya suça sürüklenen çocukların korunması, haklarının ve esenliklerinin güvence altına alınması amaçlanmıştır (ÇKK, Md.1). Bu kanun ile çocuğa yönelik koruyucu ve destekleyici tedbirler (danışmanlık, eğitim, bakım, sağlık, barınma) alınmıştır (ÇKK, Md. 5). Çocuğun yüksek yararı adına atılacak adımlarda Adalet Bakanlığı, Millî Eğitim Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı ile Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumunun (SHÇEK) koordineli hareket etmesi hedeflenmiştir. Ayrıca ilk kez Adalet Bakanlığına bağlı Çocuk ve Aile Mahkemelerinde en az bir sosyal hizmet uzmanının görevlendirilmesi ve çocuklara yönelik Sosyal Araştırma Raporu (SİR) hazırlanması sağlanmıştır (Artan, 2012: 146). Aynı yıl 5378 sayılı Engelliler Kanunu ile 5393 sayılı Belediye Kanunu hayata geçirilmiştir. 5378 Sayılı Engelliler Kanunu ile ailelerinde veya bakım kurumlarında bakıma muhtaç engellilerin bakımına ilişkin kurallar bulunmaktadır. Kanunun amacı; engelli bireylerin temel hak ve özgürlüklerden yararlanmasını teşvik ederek ve doğuştan sahip oldukları onura saygıyı güçlendirerek sosyal hayata diğer bireyler gibi eşit koşullarda tam ve etkin katılımlarını sağlamaktır (Engelliler Hakkında Kanun, Md. 1). Bu kanun, engellilerin evde bakımı veya özel kuruluşlarda ücretli bakımı için ekonomik destek uygulamasını getirmiştir. Bu kişilerin başvurularının alınması, değerlendirilmesi ve sonuçlandırılmasından Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu sorumludur (Artan, 2012: 120).

2000'li yıllar Türkiye'deki sosyal hizmet uygulamaları açısından, sadece yeni mevzuatların uygulamaya konulması açısından değil, aynı zamanda sosyal hizmet eğitiminin de geliştirilmesi ve sosyal hizmet uzmanlarının yetiştirilmesi açısından da önemli bir dönem olmuştur. 2000'li yılların başına kadar Türkiye'de Hacettepe Üniversitesinde yalnızca bir sosyal hizmet bölümü var iken; 2002 yılında Başkent Üniversitesinde sosyal hizmet bölümü açılmıştır. Daha sonraki yıllarda ise birçok üniversitede sosyal hizmet bölümleri açılmaya başlanmıştır. Politika açısından bakıldığında ise 2011 yılında Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı kurulmuştur ve SHÇEK'in faaliyetleri bakanlığa devredilmiştir (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, <https://www.aile.gov.tr/ankara/hakkimizda/tarihce/>). 2011 yılından itibaren her ilde Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın taşra teşkilatları açılmıştır. 2018 yılı itibarıyla Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı ile birleşerek Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı adını almıştır. 2018 yılında yeni kurulan

bakanlık bünyesinde ailelere, çocuklara, kadınlara, yaşlılara, engellilere, şehit ve gazilere yönelik sosyal yardım ve sosyal hizmetler aracılığıyla sosyal hizmet uygulanmaya başlanmıştır. Son olarak 2021’de Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığının kurulmasıyla birlikte bakanlığın adı “Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı” olarak değiştirilmiştir.

KAYNAKÇA

- Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, <https://www.aile.gov.tr/an-kara/hakimizda/tarihce/#:~:text=Ba%C5%9Fbakanl%C4%B1%C4%9Fa%20ba%C4%9Fl%C4%B1%20iken%202011%20y%C4%B1%C4%B1nda,Politikalar%20%C4%Bol%20M%C3%BCd%C3%BCrl%C3%BC%C4%9F%C3%BCne%20tahsis%20edilmi%C5%9Ftir> (Erişim Tarihi: 20.09.2023).
- Alper, Y, Kurumsal yapıda “tek çatı” hayata geçti. *Journal of Social Policy Conferences*, o (53), 2007.
- Altıntaş, Ö. F, Avrupa Birliği’ne aday ülke olarak Türkiye’de AB uyum yasalarının iç hukuka etki ve katkısı. T.C. Adalet Bakanlığı Yayını, 2008.
- Artan, T, Yerel yönetimlerde sosyal hizmetler. SABEV Yayınları, 2012.
- Çağlar, T, Türkiye’de Sosyal Hizmet disiplini Üzerine Bir Değerlendirme, *Sosyal Bilimler ve Sosyal Hizmet Üzerine Düşünceler*, Der. Cılga, İ., Hatiboğlu B., Ankara: SABEV, 2012.
- Çakmak, D, Toplumsal uzlaşma belgesi: 1936 Tarihli İş Kanunu. *Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 1, 2007.
- Çavuşoğlu, Turgay ve Çetin, Hüsamettin, “Türkiye’de sosyal hizmetlerin kurumsallaşmasında 1945-1970’li yıllar”, (Ed. Yeşilkayalı Emel), *Sosyal çalışma mesleğinde kariyer seçenekleri Nika Yayınları*, 2019.
- Çetin, Türkan, Cumhuriyetin ilk yıllarında köy sorununa bakış: Köy kanununun çıkarılması. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt 2, Sayı 4, 1994.
- Çocuk Koruma Kanunu, <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5395.pdf> (Erişim Tarihi: 20.09.2023).
- Engelliler Hakkında Kanun, <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5378.pdf> (Erişim Tarihi: 20.09.2023).
- Kesgin, Bedrettin, Kamu sosyal politikalarında sosyal yardım. *Açılım Kitap*, 2014.
- Koçak, Doğan, 17 Şubat 1926’da kabul edilen Türk Medeni Kanunu’na göre Türk kadınının hak ve özgürlükleri. *Atatürk Dergisi*, Erzurum Kongresi’nin 100. Yıl Özel Sayısı, 2019, ss. 79-98.

- Kongar, Emre, Sosyal çalışmaya giriş (Tıpkıbasımı), SABEV Yayınevi, 2007.
- Reçber, Bircan, Sosyal Hizmetin Gelişiminde Türkiye'nin Konumu: Teorik Bir Analiz. Toplum ve Sosyal Hizmet, Cilt 30, Sayı 2, 2019.
- Yeler, Alper, Türkiye'de Sosyal Hizmet Eğitimi, *SD (Sağlık Düşüncesi ve Tıp Kültürü) Dergisi*, Sayı 52, 2019.
- Zevkliler, A. Türk Hukukunda Korunmaya Muhtaç Çocuklar, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 25, Sayı 1, 1968.

BÖLÜM 12

CUMHURİYETİN
100. YILINDA TÜRKİYE'DE
ÇEVİRİ ÇALIŞMALARININ
DÜNÜ VE BUGÜNÜ

GİRİŞ

Çeviri, insanlık tarihi boyunca farklı milletleri bir araya getiren, iletişim kurmalarını sağlayan, birikimlerini paylaşımlarına öncülük eden bir kültür etkinliği olarak değerlendirilebilir (Güçlü ve Özdemir, 2012: 665). İnsanların dünyayı anlamlandırmaları dille olduğundan dolayı, başka bir dili bilmek ve/veya onun kaynaklarını idrak etmeye çalışmak, dünyayı anlama açısından insanlara farklı bakış açıları sunmaktadır. Bu yönüyle çevirinin farklı dünyaları anlamadaki önemini vurgulamak gerekir.

Çeviri eylemi, bilgi paylaşımını sağlamanın yanı sıra, bazı gerekliliklerin de sağlanmasında temel işlevi olan bir eylemdir. Örneğin tarih boyunca farklı milletlerin yaptığı ticari anlaşmalarda çevirinin işlevini görmek mümkündür. Dolayısıyla çeviri eylemi, milletlerin kültürel birikimi zenginleştirmekle birlikte, ticari, siyasi ve fenni gelişimlerinde de rol alan bir etkinlik olarak görülebilir.

Ülkemiz açısından düşünüldüğünde, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu andan itibaren bir değişim ve gelişim hareketi başladığı söylenebilir. Bu bölümde, Cumhuriyetin ilk yıllarından günümüze kadar olan çeviri faaliyetlerinin yeri ve önemi incelenmeye çalışılacaktır.

CUMHURİYETİN İLK YILLARINDA ÇEVİRİ FAALİYETLERİ VE TERCÜME BÜROSU

Cumhuriyet dönemindeki çeviri faaliyetlerini daha iyi anlayabilmek için, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerindeki çeviri faaliyetlerine de kısaca göz atmak faydalı olacaktır. Bu bakımdan, özellikle bazı kurumlar ön plana çıkmaktadır. Örneğin Osmanlı döneminde Tercüme Odası, Encümen-i Daniş gibi kurumlar çeviri faaliyetlerini yürütmek üzere kurulmuştur ancak istenen etkiyi gösterememişlerdir (Kayaoğlu, 1996; Tahir Gürçağlar, 2015). Başka bir örnek ise, Telif ve Tercüme Heyeti'dir. Bu heyet, TBMM döneminde 1921 yılında kurulmuştur ve çalışmalarını Cumhuriyetin ilanında sonra 1926 yılına kadar sürdürmüştür. 1926 yılında toplanan Üçüncü Heyet-i İlmiye Kararları sonucunda Telif ve Tercüme Heyeti, yerini Millî Talim ve Terbiye Dairesine bırakmıştır (Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı, 2023).

Osmanlı İmparatorluğu'ndaki çeviri faaliyetlerinin, Avrupa aydınlanmasının oluşumuyla sonuçlanan Batı'daki veya başka yerlerdeki benzer faaliyetlerle rekabet edemediği söylenebilir. Öte yandan, bu faaliyetler modern Türkiye

¹ Dr. Öğr. Üye., İstanbul Medipol Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Yabancı Diller ve Kültürler Bölümü, Orcid: 0000-0001-7403-6549, facar@medipol.edu.tr

Cumhuriyeti'nde bilimin, edebiyatın ve sanatın oluşturulmasının yanı sıra birçok kültürel ilerlemenin gerçekleşmesi için temel oluşturmuştur (Aksoy, 2005: 955).

Cumhuriyetin ilanıyla birlikte, çeviri faaliyetlerinin hız kazanarak devam ettiği görülmektedir. Dönemin ilk yılları incelendiğinde, öncelikle ders kitapları ihtiyacını karşılamak amacıyla yapılan çeviri faaliyetleri göze çarpmaktadır. Talim ve Terbiye Kurulu'nun 1925-1928 tarihli kararları, bu ihtiyaçla ilgili olarak kararların alındığını göstermektedir (Güray ve Tokdemir, 2020).

Eğitim ve çeviri faaliyetleri, sadece ders kitapları ile sınırlı değildir. Amerika Birleşik Devletleri'nden 1924 yılında ülkemize gelmiş olan John Dewey'in, İstanbul ve Ankara'da çeşitli eğitim kurumlarını inceleyerek Türk eğitim sistemi ile ilgili bir rapor hazırladığı belirtilmektedir. John Dewey'in eğitime ilişkin görüşleri ülkemizin eğitim sistemini etkilemiştir. Bu bakımdan, eğitim sistemimize katkı sağlaması amacıyla, Cumhuriyet'in ilk yıllarında John Dewey'e ait bazı eserlerin Türkçeye çevrildiği görülmektedir (Ata, 2001). Bu eserlerden öne çıkan bir tanesi, *'The School and Society'* isimli eserdir (Dewey, 1915). Bu eserin çevirisi 1930 yılında Hüseyin Avni Başman tarafından, *'Mektep ve Cemiyet'* adıyla yapılmıştır (Dewey, 1915, çev. Başman, 1930). Başman (1930), bu eserin mukaddime kısmında çeviri yapmasının nedeniyle ilgili olarak şunu belirtmektedir;

"... bu makalelerdeki fikirler bugün de tazeliklerini muhafaza ediyorlar. Bu itibarla eserin ikinci defa Türkçe harflerle neşri faydalı görülmüştür."

Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere, Osmanlıca harflerle çevirisi yapılmış olan bazı eserlerin, Latin harfleriyle tekrar basıldığı görülmektedir. Bu durumun gerekçesi, çevirmenler tarafından önsözlerde ve/veya mukaddime bölümlerinde belirtilmiştir. Genel olarak görülen lüzum gereği, bazı eserlerin yeni harflerle basılması uygun bulunmuştur.

HASAN ALİ YÜCEL DÖNEMİ VE TERCÜME BÜROSU (1940-1966)

Cumhuriyetin ilk yıllarında yapılan çeviri faaliyetleri kapsamında dönemin Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel liderliğinde kurulan Tercüme Bürosu'na ayrıca odaklanmakta fayda vardır. Milli Eğitim Bakanı olarak Hasan Ali Yücel'in ilk uygulamalarından biri Birinci Türk Neşriyat Kongresi'dir (Gürçağlar, 2015: 69). 1939 yılında yapılan bu kongre, Türk yayıncılar ile eğitimciler arasındaki bağı kurmada iş birliği ortamı sunan bir girişim olarak tarihimizde yerini almıştır (Kuşçi, 2021: 310). Bu kongrede, bir Tercüme Bürosu'nun kurulması, özellikle dünya klasiklerinin çevirilerini yapmaları kararı alınmıştır. Bu kongrede alınan karara göre bir komisyon kurulmuş ve programlı bir çalışma yürütülmüştür. Bu bakımdan tercüme işi, bir programa bağlanarak sistematik

olarak yapılmak istenmiştir. Tercüme Bürosu'nda çevirisi yapılacak eserlerin seçimi, ilgili komisyon tarafından yapılmıştır. Bu bakımdan, çeviri faaliyetlerinin belli amaçlara yönelik gerçekleştirildiğini söylemek mümkündür. Dolayısıyla tercüme hareketleri bir devlet politikası olarak gerçekleştirilmiştir (Kayaoğlu, 1996: 164).

Tahir Gürçağlar (2015) Hasan Ali Yücel'i bir kültür girişimcisi olarak nitelendirmekte ve Tercüme Bürosu'nu Yücel'in siyasi yaşantısında önemli bir adım olarak değerlendirmektedir. Tercüme faaliyeti ile ilgili olarak Hasan Ali Yücel, Tercüme Dergisi'nin ilk sayısının önsözünde şunları belirtmektedir;

Tercüme, bizim nazarımda, mekanik bir nakil hareketi değildir. Herhangi bir eser, ana dile geçirilmiş sayılabilmek için bu işi yapanın, müellifin zihniyetini benimsemesi, daha doğrusu müellifin mensup olduğu mensup olduğu cemiyetin kültür ruhuna gerçekten nüfuz etmesi lazımdır (Hasan Ali Yücel, 1940).

Bu sözlerden de anlaşılacağı üzere, Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren çeviriye olan yaklaşım, sadece dilsel veya metinsel bir etkinlik olarak görülmemiş, çeviri eyleminin kültürel yönü de dikkate alınmıştır. Tercüme Bürosu, 1940-1966 yılları arasında varlığını sürdürmüştür. Tercüme Bürosu özellikle 1940-1946 döneminde ciddi sayıda eserin çevirisinin yapılmasını sağlamıştır. 1946 yılından sonra yapılan çevirilerin sayısında düşüş yaşanmış, kapatıldığı tarihteki çeviri sayısı ikinci ve sonraki basımlar da dâhil edildiğinde toplam 1247 olmuştur (Gürçağlar, 2015: 74).

Tercüme Bürosu dünya klasiklerinin Türkçeye tercüme edilmesinin yanı sıra, yayın organı olarak Tercüme Dergisi'ni de okurlarına sunmuştur. Tercüme dergisi 19 Mayıs 1940 yılında iki aylık olarak yayımlanmaya başlamış ve son sayısı 87. sayı, Temmuz-Eylül 1966 tarihiyle çıkmıştır. Dergide, Cumhuriyet tarihinde çevrilen Batı klasiklerinin ve düşün yazılarının çevirilerine ilişkin tartışmalara ve çeviri metinlere yer verilmiştir (Göktepe, 2014: 57). Derginin yayımlanmasına Tercüme Bürosu'nun kapatıldığı zamana kadar devam edilmiştir ancak özellikle 1950'lerde düzenli olarak çıkmamıştır (Gürçağlar, 2015: 74).

Cumhuriyetin ilk yılları ele alındığında, sadece çeviri faaliyetlerine değil, çeviri üzerine yazılan eserlere de değinmekte fayda vardır. Hilmi Ziya Ülken'in ilk olarak 1935 yılında yayınlanan "*Uyanış Devirlerinde Tercümenin Rolü*" eseri, çeviri ve kültür tarihi açısından önem taşımaktadır (Ülken, 2020). Ülken (2020), bu eserinde Eski Yunandan İslam Medeniyetine, Rönesans döneminden, Tanzimat'a kadar farklı tarihsel dönemlerde ve coğrafyalarda tercüme faaliyetlerinin gelişimini ve etkisini ele almıştır. Bu yönüyle eserin, çeviri tarihini anlamada ve çevirinin medeniyetlerin gelişimindeki rolünü kavramada önemi yadsınamaz. Eserin ilk baskısının önsözünde tercüme hareketlerinin büyük

fikri hareketleri birbirine bağlamada sahip olduğu önem vurgulanarak, bizim de bu yola girmemiz gerektiği ve nihayetinde Cumhuriyet döneminde sistemli bir tercüme hareketine girildiği belirtilmiştir (Ülken, 2020). Bu eserin ikinci baskısına eklenen bölümde ise, Ülken (2020) Türkiye’deki tercüme faaliyetleri ile ilgili olarak, ilk baskının yapıldığı 1935 tarihinden sonraki 12 yılda çok ciddi ölçüde tercüme yapıldığından ve bu çalışmaların edebiyat klasikleri alanından felsefe ve ilim klasiklerine yayılarak devam ettiğinden bahsetmektedir. Bu dönem incelediğinde, Tercüme Bürosu’nun faaliyetlerinin sağladığı katkıyı anlamak mümkündür.

Ülken’in eserinin yanı sıra, Ali Kemali Aksüt tarafından kaleme alınan “*Tercüme Hakkında Düşünceler ve Tatbikata Ait Bazı Numuneler*”, hem çeviri üzerine yapılan değerlendirmeler hem de bir ders kitabı niteliği taşıması açısından değerlidir. Aksüt (1933) eseri yazmadaki amacı olarak öncelikle okulları ve çocuklarını düşündüğünü, Fransızca-Türkçe dil çiftinde çeviriye rehberlik edecek bir kitabın olmadığını vurgular. Bu yönüyle Aksüt’ün eseri (1933), Fransızcadan çeviri örneklerinin görülmesi açısından dönemin öğrencilerine önemli bir kaynak olmuştur.

Çeviri tarihimiz kapsamında çeviri üzerine yazılan eserleri incelerken, Akşit Göktürk’ün kaleme aldığı ‘Çeviri: Dillerin Dili’ adlı eseri de vurgulamak gerekir. İlk olarak 1986 yılında basılan bu çalışma, çeviriye yaklaştığı yöntemle ve çevirinin okuma eylemi ile olan ilişkisini irdelemesiyle önemli bir eser olmuştur. Göktürk (2016) anlam, dilsel işlev, metin türleri, eşdeğerlik-yeterlilik gibi temel kavramlara olan yaklaşımıyla, çeviribilim disiplininin ülkemizdeki öncülerinden olmuştur. Akşit Göktürk’ün çeviriye yaklaşımı sadece dilsel bir işlemle sınırlı değildir. Her dil, belli bir kültürün göstergeler dizgesiyle, belli uzlaşımlar, töreler, davranışlar, değer ölçüleriyle, kısacası somut insan yaşamıyla iç içedir (Göktürk, 2016). Bu bakımdan, çeviri eyleminin anlamın aktarılmasının yanı sıra, kültürün aktarılması süreci olduğundan bahsedilebilir.

Çeviri faaliyetleri, Tercüme Bürosu gibi devlet destekli bir faaliyet olmanın yanında farklı dergilerin bünyesinde de gerçekleştirilen bir etkinlik olmuştur. Bunun bir örneği, *Eğitim Hareketleri* dergisinde görülebilir. Bu dergi, Cumhuriyet döneminin ilk yıllarından itibaren önemli bir eğitimeci ve bürokrat olan Hıfzırrahman Raşit Öymen tarafından çıkarılmıştır (Güçlü ve Özdemir, 2017). 1955-1980 yılları arasında yayınlanan dergide, eğitimle ilgili gelişmeler ve çeşitli eleştiri yazılarının yanı sıra çeviri çalışmaları da dikkat çekmektedir. Bu dergide yayınlanan çeviri yazılar üzerine yaptıkları çalışmada, Güçlü ve Özdemir (2012), dergide çeviri olarak yer alan makalelerde; öğretmenlik mesleği, yükseköğretim, eğitimde ölçme ve değerlendirme, eğitim yönetimi ve denetimi, mukayeseli eğitim, eğitim psikolojisi ve okul reformları gibi eğitimle ilgili çeşitli konulara yer verildiğini belirlemiştir.

Günümüzde ise, birçok yayınevi çeviri eserler yayımlayarak, farklı kültürleri ve dilleri, Türk okuruyla buluşturmaktadır. Sayıca artan yayınevleri ve çeviri işletmeleri, daha fazla çevirmenin istihdamına olanak sağlamıştır. Çeviri sektörü büyüdükçe, çevirmenlere duyulan ihtiyaç hızla artmaktadır (Seçkin, 2021: 1129).

TÜRKİYE’DE ÇEVİRMEN EĞİTİMİ

Yücel (2007), çeviri eğitiminin 20. yüzyılın ortalarından itibaren bilimsel bir nitelik kazandığının belirtmektedir. Ekonomik gelişmeler, Avrupa Birliği ile olan ilişkiler gibi hususlar çeviri alanına yeni konuların girmesine yol açmıştır. Bu kapsamda çeviri eğitiminde konuların çeşitlenmesi ve alanlara göre uzmanlaşmanın artmasıyla çeviri eğitiminin de önem kazanması söz konusudur. Bununla birlikte, 1980’li yıllarda üniversitelerde Mütercim-Tercümanlık programlarının açılması, çeviriyi üniversite düzeyinde eğitim verilen bir yapıya büründürmüştür. Çevirmenlik mesleğinin üniversite düzeyinde verilen eğitimlerle kazandırılması, dil hizmetleri sektöründe çalışan çevirmenlerin daha nitelikli olmasını sağlamıştır.

Ülkemizde açılan mütercim tercümanlık programlarının öncelikle İstanbul ve Ankara gibi önemli ticari, sosyal ve politik merkezlerde açıldığı görülmektedir. İngilizce, Almanca ve Fransızca gibi dillerin yanına başka diller de eklenecek, çevirmenlik eğitimi ön lisans, lisans ve lisansüstü düzeyde birçok üniversite tarafından vermeye başlanmıştır (Ersoy, Şahin ve Türkmen, 2017). Lisans eğitimi kapsamında düşünüldüğünde, ülkemizin 40 yıllık bir geçmişe sahip olduğu görülmektedir. Bu seviyede eğitim vermeye başlayan ilk iki bölüm 1983 yılında Boğaziçi Üniversitesinde ve 1984 yılında Hacettepe Üniversitesindeki ‘Mütercim Tercümanlık’ bölümleridir (Bengi, 1992: 44-45).

Çevirmen eğitimi kapsamında lisans programlarının yanı sıra, ön lisans programları da mevcuttur. Uygulamalı İngilizce Çevirmenlik programları, dil hizmetleri sektörüne ara eleman yetiştirmeyi amaçlayan, yükseköğretim kapsamında ön lisans programı olarak açılan, 2 yıllık meslek yüksekokulu programlarıdır (Ersoy, Şahin ve Türkmen, 2017: 413).

Ön lisans düzeyinde verilen çeviri eğitimine yönelik araştırmalar da son yıllarda artış göstermektedir. Buna örnek olarak Apaydın (2021) tarafından yapılan ‘Uygulamalı İngilizce Çevirmenlik Programlarında Çeviride Bilgi Teknolojilerinin Yeri Üzerine Bir Betimleme’ ve Acar (2022) tarafından yapılan ‘Türkiye’deki Uygulamalı İngilizce Çevirmenlik Programlarının İşlevselliğini Artırma Üzerine Bir Çalışma: Edinçler/Yeterlilikler, Sektör ve Akademi Bağlamında Bir İnceleme’ örnek olarak verilebilir.

ÇEVİRİ FAALİYETLERİ KAPSAMINDA ÖRNEK BİR PROJE: TEDA PROJESİ

Günümüzde çeviri faaliyetleri kapsamında yapılan projelerden önemli bir tanesi, TEDA (Kültür ve Turizm Bakanlığı Türk Kültür, Sanat ve Edebiyat Eserlerinin Dışa Açılımını Destekleme Projesi) projesidir. Bu proje, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından desteklenmektedir. Projenin amacı Türk edebiyatının farklı dillerden okuyucularla buluşmasını sağlamaktır.

2005 yılında başlatılan TEDA projesine sadece yurtdışından yayınevleri başvurabilmektedir. Böylelikle ülkemizin kültürel ve edebi birikimi, yabancı okurlara kendi dillerinde okuma imkânı sunulmaktadır. Proje kapsamında artan çeviri eser sayısı ile, ülkemizin yazarlarının bilinirliği ve görünürlüğü artmaktadır (Özcan ve Dağbaşı, 2022: 70).

Kültürel diplomasiye önemli katkılar sağlayan TEDA projesi kapsamında 2005 yılından günümüze 3000'den fazla eser farklı dillere çevrilmiştir. Rakamlarla TEDA projesi şu şekilde özetlenebilir (TEDA, 2023): 2005-2021 yılları arasında 89 farklı ülkede bulunan yaklaşık 868 yayıncıdan gelen 3878 başvuru TEDA projesi kapsamında 63 farklı dile çevrilerek yayımlanması için desteklenmiş olup, şu ana kadar bu eserlerden 3110 adedi yayımlanarak okurlarla buluşmuştur.

MESLEKLEŞME VE DERNEKLEŞME ÇALIŞMALARI

Mesleki Yeterlilikler Kurumu (MYK), ilk olarak 2012 yılında Çevirmenlik mesleği ile ilgili olarak meslek standartlarını yayınlamıştır. Böylelikle çevirmenlik, her dil bilen kişinin yapamayacağı, belli donanımlara sahip bireylerin icra edebileceği uzmanlık gerektiren bir meslek olarak tanımlanmıştır. MYK (2012: 7) çevirmenlik için şu meslek tanımını yapmaktadır;

Çevirmen (Seviye 6), ilgili mevzuat ve/veya sözleşme, İSG önlemleri, kalite standartları ve hizmet prosedürleri çerçevesinde çeviri süreçlerinin iş organizasyonu ile hazırlık faaliyetlerini gerçekleştiren; sözlü çeviri, işaret dili çevirisi ve/veya yazılı çeviri faaliyetlerini yürüten ve bireysel mesleki gelişimini sağlayan nitelikli kişidir.

Çevirmen (Seviye 6), yazılı çeviri hizmetlerinin sunulduğu durumlarda, bir dildeki çeşitli nitelikte belgelerin, fikir ve sanat eserlerinin, çeşitli medya ve çoklu ortam materyalleri içeriğinin, bir erek (hedef) dile aktarılması ve yerleştirilmesi çalışmalarını; sözlü çeviri hizmetlerinin sunulduğu durumlarda, farklı dili/dilleri konuşan katılımcıların bulunduğu toplantı, konferans gibi ortamlarda ve görüşmelerde katılımcılar arasında, bir dildeki sözlü iletilerin ardıl veya simültane olarak erek (hedef) dile/dillere aktarılması faaliyetlerini; işaret dilinin kullanıldığı ortamlarda, bu dilde iletilenleri sesli dile, sesli veya yazılı bir dille ifade edilen içeriği de işaret diline çevirmeye yönelik faaliyetleri yürütür.

MYK'nın çevirmenlik tanımından anlaşılabilceği gibi, çevirmenin görevi sadece dilsel-metinsel bir etkinlik değildir. Çeviri sürecinin yönetimi, çeviri süreciyle ilgili paydaşlarla iş birliği sağlama gibi görevler, çevirmeni uzman kişi kılmaktadır (Karavin Yüce, 2018: 4).

MYK'nın çalışmalarının yanı sıra, çevirmenlerin ve çeviri işletmelerinin de dernekleştiğini görmek mümkündür. Dil hizmetleri sektörünün artan hacmi, çevirmenlerin ve dil hizmetleri sağlayıcılarının da iş birliği içerisinde çalışarak, sektör ve akademi bağına kurarak daha nitelikli hizmet vermeye çalışmasını sağlamıştır. Bu bakımdan dernekler, kişiler ve kurumlar arasındaki iletişimi daha etkili kılabilir. Seymen ve Selcen Aslan (2019), ülkemizdeki nitelikli ilk yapılanmalar şeklindeki çeviri derneklerini kısaca şöyle tanıtmaktadır;

- Çeviri Derneği: Alanın önemli akademisyenleri ve sektör temsilcileri ile 1999 yılında kurulmuştur. Dolayısıyla hem akademiye hem de sektörden katılımcıların olduğu bir çeviri derneğidir.
- Çeviri İşletmeleri Derneği (ÇİD): 2007 yılında kurulan bu dernek, dönemin uluslararası gereksinimlerini karşılayan ve büyük ölçüde sektör temsilcilerinden oluşan bir kadro ile kurulmuştur. Ancak bu sektör temsilcilerinin önemli bir kısmı akademi içerisinde de yer almaktadır.
- Çevirmenler Meslek Birliği (ÇEVBİR): Çoğunlukla yazın çevirmenlerini temsil eden bu dernek, 2006 yılında kurulmuştur. Derneğin amaçları arasında çevirmenlerin haklarının korunması ve çeviri kalitesinin artırılması gibi hususlar bulunmaktadır.
- Türkiye Konferans Tercümanları Derneği (TKTD): Sözlü çeviri alanının görünür hale gelmesiyle, 1969 yılında 20 konferans tercümanı tarafından kurulmuştur. Derneğin amaçları arasında konferans tercümanı olarak çalışanların çalışma koşullarını ve meslek kurallarını uluslararası standartlara uygun ilkeleri yerleştirmek yer almaktadır.

Genel bir değerlendirme yapıldığında, çeviri derneklerinin çevirmenlerin haklarını korumada ve çevirilerin niteliğinin artırılmasında önemli bir role sahip olduğu söylenebilir.

SONUÇ

Günümüzde gelişen teknolojilerle birlikte, çevirmenlik mesleğinin gerektirdiği bilgi ve beceriler de değişim göstermektedir. Ülkemizde çalışan çeviribilim uzmanları, yaptıkları çalışmalarla hem nitelikli çevirmen eğitimi sağlamakta hem de bir araştırma alanı olarak çeviribilime katkı sağlamaktadır.

Teknoloji kapsamında düşünüldüğünde, bilgisayar destekli çeviri akla ilk gelen unsurlardandır. Ancak teknoloji ve çeviri ilişkisi sadece bununla sınırlı

değildir. Çeviri bellekleri, çeviri programları gibi araçlar da teknoloji kapsamında ele alınmaktadır (Ersoy ve Balkul, 2012). Dolayısıyla, çeviri-teknoloji ilişkisi tek bir alanla sınırlı değildir.

Ayrıca, özellikle makine çevirisinin yaygınlaşmasının çeviri edinci üzerindeki etkileri incelenmeye başlanmıştır (Alimen ve Öner, 2020: 1050). Bu bağlamda, ortaya konulan farklı kavramlar söz konusudur. Örneğin, Öner Bulut (2019) 'insan çevirmen edinci' ve 'insan çeviri (üst-)edinci' kavramlarını önermiştir. Alimen ve Öner (2020: 1059) çevirmen eğitimi alanındaki araştırmacı ve uygulayıcıların günümüz çeviri sektörünün ihtiyaçlarını karşılayacak çevirmenleri yetiştirmek üzere çeviri programlarını gözden geçirmelerini, makinelerin yapabilecekleri ve yapamayacakları görevleri ayırt etmeye yönelik çalışmalar yürütmelerini önermektedir. İnce ve Öner'in (2009: 165) belirttiği üzere, eğitim açısından toplu bir değerlendirme yapılarak sorunların belirlenmesi, daha etkili bir çeviri eğitiminin verilmesini sağlayabilir.

Görüldüğü üzere, teknolojinin ve makine çevirisi araçlarının gelişimi, çevirmenlik mesleğinde edinilmesi gereken edinçlerin yeniden değerlendirilmesine yol açacaktır. Bunun sonucunda da çevirmen eğitimi programlarının gözden geçirilmesi ihtiyacı doğacaktır. Kapsamlı bir program geliştirme ve değerlendirme süreci ile, ön lisanstan lisansüstü düzeye kadar günümüzün koşullarına göre çevirmenlik eğitimi verilmesi sağlanabilir.

KAYNAKÇA

- Acar, Ferit (2022) Türkiye'deki Uygulamalı İngilizce Çevirmenlik Programlarının İşlevselliğini Artırma Üzerine Bir Çalışma: Edinçler/Yeterlilikler, Sektör ve Akademi Bağlamında Bir İnceleme, Doktora Tezi, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aksoy, Berrin (2005) Translation Activities in the Ottoman Empire, *Meta Journal des traducteurs*, Cilt: 50, Sayı: 3, 949-956.
- Aksüt, Ali Kemali (1933) *Tercüme Hakkında Düşünceler ve Tatbikata Ait Bazı Numuneler*, Resimli Ay Matbaası.
- Alimen, Nilüfer ve Öner Bulut, Senem (2020) Çevirinin Teknolojikleşmesi Bağlamında İnsan Çevirmenin Rollerini Yeniden Düşünmek: Çevirmen Eğitiminde Teknik Metin Yazarlığı. *Turkish Studies - Language*, Cilt: 15, Sayı: 3, 1047-1062.
- Apaydın, Tuğçe (2021) Uygulamalı İngilizce Çevirmenlik Programlarında Çeviride Bilgi Teknolojilerinin Yeri Üzerine Bir Betimleme, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ata, Bahri (2001) 1924 Türk Basımı Işığında Amerikalı Eğitimci John Dewey'nin Türkiye Seyahati, *G. Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt: 21, Sayı: 3, 193-207.

- Bengi, Işın (1992) Üniversite Düzeyinde Çeviri Üzerine Gözlemler ve yazılı Çeviri Dalında Bir Yüksek Lisans Programı Önerisi, *Metis Çeviri*, Sayı: 19, 44-56.
- Dewey, John (1915) *The School and Society*, 2. Baskı, The University of Chicago Press: Chicago.
- Dewey, John (1930) *Mektep ve Cemiyet*, Çeviren Hüseyin Avni Başman, Devlet Matbaası: İstanbul.
- Ersoy, Hüseyin ve Balkul, Halil İbrahim (2012) Teknolojik Gelişmelerin Çevirmen ve Çeviri Mesleği Açısından Olumlu ve Olumsuz Etkileri: Çeviri Alanında Yeni Yaklaşımlar, *Akademik İncelemeler Dergisi*, Cilt: 7, Sayı: 2, 295-307.
- Ersoy, Hüseyin; Şahin, Özden ve Türkmen, Burcu (2017) Vakıf ve Devlet Üniversitelerinin Lisans ve Ön lisans Düzeyinde Çeviri Eğitimi Veren Bölümlerinin Karşılaştırılması, *Tarih Okulu Dergisi*, Sayı: 29, 409-445.
- Göktepe, Fayıka (2014) Cumhuriyet Döneminde Yayınlanan Tercüme Dergilerinin Çeviri Sosyolojisi Açısından İrdelenmesi (1940-1946), Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Göktürk, Akşit (2016) Çeviri: Dillerin Dili, 12. Baskı, Yapı Kredi Yayınları: İstanbul.
- Güçlü, Mustafa ve Özdemir, Çağatay M. (2012) Eğitim Hareketleri Dergisi'nde Yayımlanan Çeviri Makalelerin Değerlendirilmesi, *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, Cilt: 10, Sayı: 4, 664-693.
- Güçlü, Mustafa ve Özdemir, Çağatay M. (2017) Eğitim Hareketleri Dergisi'nin Türk Eğitim Tarihindeki Yeri ve Önemi, *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 2, 145-153.
- İnce, Ülker ve Bengi-Öner, Işın (2009) *Kızılıcak Karpuz Olur mu Hiç? İlahi Çevirmen!*, 1. Baskı, İstanbul: Diye Yayınları.
- Karavin Yüce, Harika (2018) Meslek Yüksekokullarında Çeviri Eğitimi: Uygulanan Müfredat ve Yöntemlerin Değerlendirilmesi, *Mesleki ve Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 1, 1-11.
- Kayaoğlu, Taceddin (1996) Türkiye'de Tercüme Müesseseleri, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kırpık, Güray ve Tokdemir, Muhammet Ahmet (2020) *Talim ve Terbiye Kurulu Kararları (1925-1928)*, Türk Tarih Kurumu: Ankara, ISBN: 978-975-17-4444-9.
- Kuşçi, Ahmet (2021) Cumhuriyet Yayıncılığının İlk Planlaması: Birinci Türk Neşriyat Kongresi (2-5 Mayıs 1939), *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 9, Sayı: 29, syf. 295-315.

- Mesleki Yeterlilik Kurumu (2012) Ulusal Meslek Standardı Çevirmen Seviye 6, https://www.myk.gov.tr/images/articles/editor/2013/300113/CEVIR-MEN_Seviye_6_UMS.pdf (Erişim Tarihi: 10.09.2023).
- Öner Bulut, Senem (2019) *Future Professional Profile and Agency of the Human Translator: A Survey on Human-Machine Tension in the Context of the Technologization of Translation* içinde Research in Translation Studies (ed. Seda Taş), 93-122. İstanbul: Hiperyayın.
- Özcan, Murat ve Dağbaşı, Gürkan (2022) Kültür ve Turizm Bakanlığı TEDA Projesi Kapsamında Türkçeden Arapçaya Yapılan Edebi Çevirilere Dair Bir İnceleme, *Istanbul Journal of Arabic Studies (ISTANBULJAS)*, Cilt: 5, Sayı: 1, 65-78.
- Seçkin, Sevcan (2021). Serbest çevirmenlerin Türkiye çeviri sektöründe yaşadığı zorluklar. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 23, 1128-1147.
- Seymen, Güldane Duygu ve Selcen Aslan, Aslı (2019). Türkiye’de çevirinin toplumsal görünürlüğü ve gelişiminde çeviri derneklerinin rolü, *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 15, 377-390.
- Tahir Gürçağlar, Şehnaz (2015) *Kapılar Çeviri Tarihine Yaklaşımlar*, 2. Baskı, Scala Yayıncılık: İstanbul.
- Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı (2023) *Cumhuriyetin İlk Dönemi Eğitim Kurumları*, https://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_09/29164441_heyeti_ilmiye.pdf (Erişim Tarihi: 20.09.2023).
- TEDA Projesi (2023) Rakamlarla TEDA, <https://teda.ktb.gov.tr/TR-250769/rakamlarla-teda.html> (Erişim Tarihi: 20.09.2023).
- Ülken, Hilmi Ziya (2020) *Uyanış Devirlerinde Tercümenin Rolü*, 5. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları: İstanbul, ISBN: 978-605-360-285-9.
- Yücel, Faruk (2007) Etkili bir çeviri eğitimi, *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt: 22, Sayı: 2, 144-155.
- Yücel, Hasan Ali (1940) *Tercüme*, Cilt:1, Sayı: 1, syf. 1-2.

BÖLÜM 13

CUMHURİYETİN İLANINDAN
GÜNÜMÜZE TÜRK SPORU
ÇALIŞMALARI

AYTEN GÜNEŞ ÇELİK¹
YUSUF BİLGİ²
DİLAY UNAN³
FATİH KUŞÇU⁴
KORAY KARABULUT⁵

GİRİŞ

Millî Mücadele'nin zaferle sonuçlanmasının ardından ülkemizde birçok alanda olduğu gibi spor alanında da önemli gelişmeler yaşanmıştır. 29 Ekim 2023 tarihinde Cumhuriyetin 100. yılını kutlayacak olan Türkiye Cumhuriyeti'nin spor politikaları zaman içinde değişmiş ve gelişmiş olsa da sporun toplumsal, kültürel ve ekonomik açıdan önemi artarak devam etmekte ve Türkiye Cumhuriyeti bu süreç içerisinde spor çalışmaları, başarıları ve yatırımlarıyla adından sıkça söz ettirmektedir. Özellikle son dönemlerde dünya arenasında kadın takımlarımızın ve bireysel sporcularımızın almış olduğu büyük başarılar yönetsel anlamda sporumuzun önemli derecede geliştiğinin göstergesi olmakta ve Türk halkına büyük bir gurur yaşatmaktadır. Spor aracılığıyla ulusal bir kimlik oluşturma ve gençlerin gelişimine destek olmanın yanı sıra Türkiye'nin uluslararası alandaki görünürlüğünü arttırmaya da katkı sağlanmaktadır. Cumhuriyetin ilk yıllarından günümüze kadar spor arenasındaki dört farklı alandaki çalışmaların gelişim süreçlerini ayrıntılı olarak inceleyeceğimiz bu çalışmamızda; Yusuf Bilgi "Cumhuriyetin İlanından Günümüze Sivil Toplum Boyutuyla Türk Sporunu", Dilay Unan "Cumhuriyetin İlanından Günümüze Türk Sporunun Hukuksal Evrimi", Fatih Kuşçu "Türk Sporunun Yüzyıllık Kaldırıcı Medya" ve Koray Karabulut "Cumhuriyetin İlanından Günümüze Yönetimsel Boyutlarıyla Türk Sporunu" konularını ele alarak katkılarını sunmuşlardır. Asırlık bir spor serüvenini farklı yönleriyle ele aldığımız bu çalışmada ülkemiz spor çalışmalarına farklı bir perspektiften bakmak ve Türk sporuna niteliksel yönden katkı sağlamak amaçlanmıştır.

- 1 Öğr. Gör., İstanbul Medipol Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Spor Yönetimi Bölümü
Orcid: 0000-0002-6752-5632 aytencelik@medipol.edu.tr
- 2 Öğr. Gör., İstanbul Medipol Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Spor Yönetimi Bölümü
Orcid: 0000-0003-4506-3358 yusuf.bilgi@medipol.edu.tr
- 3 Öğr. Gör., İstanbul Medipol Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Spor Yönetimi Bölümü
Orcid: 0000-0001-6538-2810 dilay.unan@medipol.edu.tr
- 4 Öğr. Gör., İstanbul Medipol Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Spor Yönetimi Bölümü
ilkerfatih.kuscu@medipol.edu.tr
- 5 Öğr. Gör., İstanbul Medipol Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Spor Yönetimi Bölümü
Orcid: 0000-0002-4014-8517 koray.karabulut@medipol.edu.tr

CUMHURİYETİN İLANINDAN GÜNÜMÜZE SİVİL TOPLUM BOYUTUYLA TÜRK SPORU

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilanı, sadece siyasi ve toplumsal açıdan dönüştürücü bir süreci temsil etmemektedir, aynı zamanda sivil toplumun etkin rol oynadığı bir dönemi de ifade etmektedir (Çaha, 2007:18). Cumhuriyetin ilanı sürecinde Türk sporu, ulusal kimlik oluşturulması, millî bilinç inşası (Ekenci ve Seraslan, 1997:73) ve toplumsal dayanışmanın güçlendirilmesi (Tayga,1990:162) amacıyla önemli bir araç olarak kullanılmıştır (Atabeyoğlu, 1991:317).

Türkiye'de Cumhuriyetin ilanı sürecinde spor, sivil toplumun milli bilinç oluşturmasında kilit bir rol oynamıştır. Spor kulüplerinin kurulması, genç nesillerin milli değerlere sahip çıkmasını sağlayan bir platform sunmuştur (Belge: 1983: 649). Bu kulüpler, Türk gençliğini sadece fiziksel olarak değil, aynı zamanda milli kimlikleriyle bütünleşmeye teşvik etmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk de sporun sadece bir fiziksel aktivite olmanın ötesinde, ulusal birlik ve beraberliğin inşası için hayati bir öneme sahip olduğunu sürekli olarak ve güçlü bir şekilde vurgulamıştır. Atatürk, sporun gençlerin millî değerleri içselleştirmesine ve vatanseverlik duygularını güçlendirmesine katkı sağlayacağını savunmuştur. Türk sporu, bu süreçte sivil toplumun dayanışma ve birlik ruhunu pekiştiren bir platform olarak hizmet etmiştir. Spor etkinlikleri, farklı toplumsal kesimleri bir araya getirerek milli bir dayanışma kültürünün oluşmasına olanak tanımıştır. Bu etkinlikler, arka planda Türk halkını aynı çatı altında birleştirme amacı taşımaktadır. Türkiye Cumhuriyeti'nin ilanıyla birlikte, spor modernleşmenin ve ulusal kimliğin inşası için daha da önemli bir parça olarak görülmeye başlamıştır. Geleneksel Türk sporları, modern spor dallarıyla bir araya getirilerek, Türk toplumunun güçlü ve yenilikçi bir geleceğe sahip olduğunun sembolü olarak kullanılmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla birlikte, kadınların toplumsal rolü ve hakları da önem kazanmıştır. Spor, kadınların fiziksel ve sosyal gelişimine katkı sağlarken, aynı zamanda cinsiyet eşitliğinin bir göstergesi olarak görülmüştür. Kadınlar da spor kulüplerinde aktif rol alarak toplumsal katılımlarını artırmıştır. Türk sporcular, uluslararası arenada Türkiye'nin bağımsızlığını ve gücünü temsil eden önemli aktörler haline gelmiştir. Milli takımların kurulması ve uluslararası müsabakalara katılım ise Türkiye'nin uluslararası arenadaki varlığını gösteren sembollerden birisi olmuştur (Fişek, 1983:2178).

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk dönemi olan 1923-1950 yılları arası, toplumsal ve siyasi anlamda büyük dönüşümlerin yaşandığı bir evredir. Bu süreçte sivil toplum, Türk sporunun gelişimi ve şekillenmesinde etkili bir faktör olarak ön plana çıkmıştır. 1923-1950 yılları arasında sporun milli kimlik oluşturması, toplumsal dayanışmayı pekiştirmesi ve modernleşme süreçlerine katkı sağla-

ması daha da güçlü bir şekilde gerçekleşmiştir (Felek, 1976: 5). Bu dönemde spor kulüpleri ve gençlik teşkilatları, sivil toplumda Türk sporunun gelişimindeki belirleyici aktörleri arasında yer almıştır. Türkiye genelinde spor kulüplerinin kurulması ve gençlik teşkilatlarının organize ettiği etkinlikler, genç nesillerin milli değerleri benimsemesine, millî bilincin gelişmesine ve vatanseverlik duygularının pekişmesine katkı sağlamıştır (Kırşan, 1938: 6- 63). Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu lideri Atatürk, okullarda beden eğitiminin zorunlu hâle getirilmesini ve sporun gençlerin eğitim sürecine entegre edilmesi adına çalışmalar gerçekleştirmiştir (3530 Beden Terbiyesi Kanunu, 1938: 1162). Bu sayede spor, toplumun genç bireylerin hayatının ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir ve geniş halk kitlelerine yayılmaya başlamıştır (Gür, 1942:7). Bu dönemde, kadınların spor yapma hakları ve toplumsal konumu da daha da gelişerek değişime uğramıştır. Kadınların spor yapma imkânları artırılmıştır. Spor, kadınların özgüvenlerini artırmalarına, toplum içinde daha aktif yer almalarına olanak sağlamıştır (Alkan, 1998:106, 132). 1923-1950 yılları arasında Türk sporcular, uluslararası arenada Türkiye'nin varlığını temsil etmek ve tanıtmak üzere önemli fırsatlar elde etmiştir. Milli takımların uluslararası turnuvalara katılması, Türk halkının millî gururunu artırmıştır ve uluslararası alanda Türkiye'nin adını duyurmuştur. Türkiye Cumhuriyeti'nin modernleşme hedefleriyle uyumlu olarak, spor da modernleşme sürecinin bir parçası olarak görülmüştür. Geleneksel Türk sporları modern spor dallarıyla sentezlenerek ulusal kimlik inşasına katkı sağlamayı sürdürmüştür. Sporun yenilikçi ve disiplinli yönleri, Türkiye'nin modern bir devlet olarak algılanmasına destek vermiştir (Keten, 1993:15).

Türkiye Cumhuriyeti'nin 1950-1980 yılları arası dönemi, siyasi ve toplumsal açıdan dinamik değişimlerin yaşandığı bir süreci temsil etmektedir. Bu dönemde sivil toplumun Türk sporunun gelişimi ve yönetimi üzerinde önemli etkileri oluşturmuştur. Sporun toplumsal, kültürel ve siyasi dinamiklere etkisi, bu süreçte belirgin bir şekilde görülmektedir. 1950-1980 yılları arasında sporun yönetimi ve organizasyonu açısından önemli adımlar atılmıştır (1961 Anayasası: 4641). Spor federasyonlarının kurulması, sporun ulusal düzeyde daha organize ve profesyonel bir şekilde yönetilmesini sağlamıştır. Bu dönemde, federasyonlar aracılığıyla spor dallarının geliştirilmesi ve milli takımların uluslararası arenada temsil edilmesi hedeflenmiştir. 1950-1980 yılları, okullarda spor eğitiminin ve gençlik teşviklerinin yoğunlaştığı bir dönem olarak öne çıkmaktadır. Spor, genç nesillerin eğitim sürecinin önemli bir parçası haline gelmiştir. Gençlik ve Spor Bakanlığı'nın kurulmasıyla, gençlerin spor yapmaya teşvik edilmesi ve gençlik organizasyonları aracılığıyla toplumsal etkileşimlerin artırılması hedeflenmiştir (Fişek, 1985:8, 346). Bu dönemde Türk sporunun, uluslararası arenada etkili bir şekilde temsil edilme amacı güdülmüştür

(İkinci Kalkınma Planı, 1967:192). Milli takımların uluslararası turnuvalara katılımı ve sporcuların uluslararası başarıları, Türkiye'nin uluslararası ilişkilerde daha fazla görünürlük elde etmesine katkı sağlamıştır. Spor, kültürel diplomasının önemli bir aracı olarak da kullanılmıştır (Üçüncü Kalkınma Planı, 1972:793). Bu dönemde spor, toplumsal değişim ve dönüşümün bir yansıması olarak öne çıkmaktadır (Doğar, 1997:8, 57). Özellikle büyük şehirlerde spor etkinliklerinin artması, kentsel yaşam tarzının evrildiğinin önemli bir göstergesi olmuştur.

Spor, bireylerin sağlıklı yaşam biçimine yönelmesi ve toplumsal etkileşimlerin artırılmasında (Dördüncü Kalkınma Planı, 1978:155) önemli bir rol oynamıştır. 1950-1980 yılları arası, sivil toplum spor etkinliklerine katılımının ve talebin arttığı bir dönem olarak da değerlendirilebilir (Sümer, 1990:59). Spor kulüpleri, dernekler ve amatör spor organizasyonları, geniş halk kitlelerinin sporla daha aktif bir şekilde ilgilenmesine olanak tanımıştır. Bu katılım, sporun toplumsal etkilerini daha geniş bir yelpazede hissettirmiştir (Atabeyoğlu, 2001:1474, 2188).

1980-2000 yılları arası dönem, Türkiye Cumhuriyeti'nin toplumsal, siyasi ve ekonomik açılarından önemli değişimlerin yaşandığı bir evresini temsil etmektedir (1982 Anayasası:2, 60). Bu dönemde, sivil toplumun Türk sporuna etkisi daha da belirgin hale gelmiş ve sporun toplumsal dönüşüm, gençlik hareketleri ve toplumsal katılım üzerindeki etkileri ön plana çıkmıştır (Fişek, 1985: 65). 1980-2000 yılları arasında gençlik hareketleri, Türk sporunun sivil toplum bağlamında daha da önemli bir unsur olarak öne çıkmaya başlamıştır (Beşinci Kalkınma Planı, 1984:149, Altıncı Kalkınma Planı, 1989:288, 296, Yedinci Kalkınma Planı, 1995:32). Üniversitelerdeki spor kulüpleri, öğrenci dernekleri ve gençlik grupları, sporun toplumsal ve siyasi anlamda bir araç olarak kullanılmasını sağlayarak spor etkinlikleri ile gençlerin toplumsal konularda farkındalığını artırmıştır. Bu dönemde spor, sadece fiziksel aktivite olarak değil, aynı zamanda toplumsal ve psikolojik bir işlevi de üstlenerek gençlerin sosyal becerilerini geliştirmelerine ve toplumsal sorunlar karşısında daha duyarlı olmalarına yardımcı olmuştur. 1980-2000 yılları arası, amatör spor ve gönüllülük esasına dayalı organizasyonların arttığı bir dönem olmuştur. Spor kulüpleri, gençlik dernekleri ve spor etkinliklerinin düzenlenmesi gibi alanlarda gönüllü katılım hızla önem kazanmaya başlamıştır (2908 Dernekler Kanunu, 1983:19; 3289 Beden Terbiyesi ve Spor Genel Müdürlüğünün Teşkilat ve Görevleri Kanunu, 1986:3). Bu, sivil toplumun sporun gelişiminde aktif rol oynadığının bir göstergesi olmuştur. 1980-2000 yılları arasında medya ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler, sporun kitle iletişim aracı olarak daha fazla kullanılmasını sağlamıştır. Spor etkinlikleri, televizyon ve radyo aracılığıyla daha geniş kitlelere ulaşmaya başlamıştır. Bu da spora olan ilgiyi artırarak top-

lumsal etkisini genişletmiştir. Bu dönemde kadınların spora katılımı ve eşitlik konusu da önemini daha da artırmıştır. Kadınlar, sporun sağlık ve özgüven kazandıran yönlerinden yararlanma fırsatı bulmuştur. Kadın sporcuların ulusal ve uluslararası başarıları, kadınların spor alanında daha fazla yer almalarını teşvik etmiştir. 1980-2000 yılları arası, spor organizasyonları ve etkinlikleri sivil toplumun katılımıyla daha çeşitli ve kapsayıcı hale gelmiştir. Maratonlar, yürüyüş etkinlikleri, hayır işleri için spor etkinlikleri gibi organizasyonlar, insanların sporla iç içe olmasını sağlamış ve toplumsal dayanışmayı artırmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin 2000 ve sonrasındaki dönemi, küreselleşme, teknolojik ilerlemeler ve toplumsal değişimlerin etkisi altında şekillenmiştir. Bu dönemde sivil toplumun Türk sporuna olan etkisi, sporun yönetimi, organizasyonu, toplumsal katılım ve sporun toplumsal dönüşümdeki rolü gibi bir dizi boyutta görülmektedir (Sekizinci Kalkınma Planı, 2000:91, 203; Onuncu Kalkınma Planı, 2013:39, 48; On Birinci Kalkınma Planı: 2019:144, 152, 176). 2000'lerden itibaren spor federasyonları ve spor kulüpleri, sivil toplumun spor alanında önemli rol oynadığı alanlardan biri olmuştur (5253 Dernekler Kanunu, 2004: 2; 7405 Spor Kulüpleri ve Spor Federasyonları Kanunu, 2022; İmamoğlu, 2002: 9). Amatör spor kulüpleri, gençleri ve çocukları spora teşvik ederken, profesyonel kulüpler de toplumsal etkinlikler düzenleyerek geniş kitlelere spora yaymaya çalışmıştır. Türk sporu, 2000'lerden itibaren toplumsal dönüşümde daha aktif bir rol üstlenerek özellikle gençler arasında sosyal bağları güçlendiren, toplumsal katılımı artıran ve sağlıklı yaşam tarzını teşvik eden bir araç olarak kullanılmıştır. Toplumun farklı kesimlerinin spor etkinliklerine katılımı, toplumsal dayanışma ve hoşgörüyü artırmıştır. 2000'lerden sonra iş dünyası ve sivil toplum kuruluşları, spora sosyal sorumluluk projeleri kapsamında da kullanmaya başlamıştır. Spor organizasyonları, yardım kampanyaları, engelliler için etkinlikler gibi projeler, sporun toplumun farklı kesimlerini bir araya getirerek sosyal farkındalığı artırdığını göstermiştir. Bu dönemde kadınların spor alanındaki katılımı ve eşitliği, geçmiş dönemlerden daha da fazla vurgusunu artırmıştır. Kadın sporcuların ulusal ve uluslararası başarılarındaki artışlar, toplumun kadınların spora yapma hakkına daha fazla saygı göstermesine ve kadınların sporun her alanında daha aktif olmaları gerektiği düşüncesini desteklemiştir. 2000'lerin başından itibaren medyanın spor etkinliklerine olan ilgisi artmış ve spor iletişimi daha büyük bir önem kazanmıştır. Televizyon, internet ve sosyal medya aracılığıyla spor etkinlikleri daha geniş kitlelere ulaştırılmış ve toplumsal etki daha da genişlemiştir. 2000 ve sonrasındaki dönemde spor yönetiminde sivil toplumun rolü daha belirgin hale gelmiştir (Çaha, 2007). Sivil toplum kuruluşları, spor politikalarının oluşturulmasında ve spor organizasyonlarının yönetiminde etkili bir rol oynamıştır.

CUMHURİYETİN İLANINDAN GÜNÜMÜZE TÜRK SPORUNUN HUKUKSAL EVRİMİ

Spor kulüpleri ve sivil toplum örgütlerinin hukuki statü kazanması uzun bir tarihsel sürece dayanmaktadır. Osmanlı döneminde demokrasi vb. kavramlar devlete ve toplum düzenine yönelik bir tehdit olarak değerlendirilmekteydi ve hukuki dayanağın olmayışı, söz hakkının yalnızca padişaha ait olması nedeniyle de bugün faaliyet gösteren spor kulüplerinin temelleri o dönemde atılamamıştır. Türk sporunun hukuksal evrimi, Cumhuriyet dönemiyle birlikte büyük bir dönüşüm yaşamıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun sona ermesiyle birlikte, yeni Türk devleti sporu daha örgütlü, modern ve ulusal bir şekilde ele almaya başlamıştır.

Spor kulüplerinin hukuki altyapıya kavuşmasına imkân sağlayan Cemiyetler Kanunu 16.08.1909'da yürürlüğe girmiş ve o dönemin Anayasası olan Kanun-i Esasi'ye 120. madde olarak eklenmiştir (Program Slaytı, 2020: 2, Türkkan, 2018: 2149). Buna göre; şayet yeni kurulan spor kulübünün merkezi İstanbul'da ise Dahiliye Nezareti'ne (bugünkü İçişleri Bakanlığı), taşrada ise o bölgenin en büyük mülkiye memuruna bildirilmesi gerekip, kulübün kurulması için hükümet ve/veya padişah'tan izin alınması zorunluluğu ortadan kalkmıştır. Söz konusu bu kanun, özgürce kulüp ve dernek kurmayı zorlaştırdığı, kapanmaları için de hükümete yetki vermesinden dolayı 1938 yılına kadar yürürlükte kalmış ve 1946 yılında ise 4919 sayılı kanunla evvelden olduğu gibi serbest bir şekilde kulüp kurulabilmenin imkânları tekrardan oluşturulmuştur (Fırat ve Tanyeri, 2022: 43).

Daha sonra 2908 sayılı Dernekler Kanunu'nun yürürlüğe girmesi ile dernek ve kulüplerin kuruluşu, kapatılması, denetimi vb. kaymakam ve valilerin yetkisine bırakılmıştır. Yeni Spor Yasası yürürlüğe girene kadar spor kulüplerinin kuruluşu dernekler mevzuatına tabi olup, sportif faaliyetlere katılım için de tescil şartı aranırken; 2022 Nisan tarihinden itibaren 7405 sayılı Spor Yasası ile spor kulüpleri Gençlik ve Spor Bakanlığı'na bağlanarak özel kanun hükümlerine tabi olmuşlardır (7405 sayılı Kanun).

26.04.2022 tarih ve 7405 sayılı Spor Kulüpleri ve Federasyonları Kanunu'nun (Spor Yasası) yürürlüğe girmesi ile sadece Gençlik ve Spor Bakanlığı'na bağlanarak bugün özel kanun hükümlerine tabi olan spor kulüpleri, 1909'dan Spor Yasası yürürlüğe girene kadarki süreçte dernek statüsünde oldukları için kayıt ve tescil işlemlerinde hem İçişleri hem de Gençlik ve Spor Bakanlığına karşı sorumlu olmuşlardır (Unan, 2022: 77).

Cumhuriyet Öncesi Kulüpleşme Girişimleri

II. Abdülhamit, Rumlar ve İngilizler hariç Osmanlı'da kulüp kurulup futbol oynanmasına izin vermemekteydi. Söz konusu bu katı yasaklar 1909'da Cemiyetler Kanunu'nun yürürlüğe girmesine kadar devam etmiştir. 1904'te James Lafontaine tarafından "Pazar Ligi" kurulmuş ve söz konusu bu ligde kendisi-

ne yer verilmeyen kulüpler de 1912’de birleşerek “Cuma Ligi”ni kurmuşlardır (Program Slaytı, 2020: 10-13). Futbol dünyasındaki bu iki ayrı lig ve ligdeki kulüplerin aralarındaki rekabeti çözümleyebilmek için on altı kulüp temsilcisi bir araya gelerek ve Yusuf Ziya Öniş’in İsviçre’den getirdiği “İsviçre Spor Birliği Yönetmeliği’ni” tercüme ettirip Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı’nı (TİCİ) kurmuşlardır (Fırat ve Tanyeri, 2022: 44).

Türkiye İdman Cemiyeti Vakfı (TİCİ) Dönemi

Bütçesi devlet tarafından finanse edilen TİCİ, 1922’de kurulmuştur. On dört yıllık TİCİ döneminde futbol başta olmak üzere, yüzme, yelken, voleybol, kayak, kürek, boks, binicilik, basketbol ve atçılık federasyonları kurulmuştur. 1923’te Cumhuriyetin ilanından sonra 2 Ocak 1924’de İcra Vekilleri Heyeti’nin 170 sayılı kararı ile kamu yararı gözetilen dernek statüsünü kazanmıştır. Amacı, futbol kulüplerinin arasındaki ihtilafları ve anlaşmazlıkları çözmek olup, bu hususta başarıyı yakalayamamıştır (Program Slaytı, 2020: 15-20). Örneğin; Fenerbahçe, Galatasaray ve TİCİ yönetimi maçtan kazanılan gelirlerin bölüşülmesi hususunda anlaşmaya varamadıklarından müsabakalara çıkmama kararı almışlardır. Devlet de Millî Eğitim Bakanlığı aracılığı ile öğrenci olan sporcuların sivil kulüplerde futbol oynamasına yasak getirmiştir. 1936 yılındaki TİCİ Genel Kurulunda, söz konusu bu sorunların çözülemeyeceği, bu nedenle de teşkilatın adının Türk Spor Kurumu (TSK) olması kararı verilmiş ve kurum Cumhuriyet Halk Partisi’ne (CHP) bağlanmıştır (Fırat ve Tanyeri, 2022: 44).

Türk Spor Kurumu (TSK) Dönemi

TSK’nın amacı; disiplinli ve gerektiğinde vatani görev ifa edebilecek sporcular yetiştirmektir. Faaliyet onayı CHP genel Sekreteri tarafından verilen TSK, sporu Halk Evleri aracılığı ile yaygınlaştırmakta ve Ülkü Dergisi’nden de medya desteği almaktaydı. TSK döneminde spor dallarının yaygınlaştırma başarısı en göze çarpan gelişmelerdendi. Bu dönemde, 63 bölge, 442 kulüp ve 27.631 sorucuya erişim sağlanmıştır. TSK her ne kadar amatör spor faaliyetlerini yoğun ve başarılı bir şekilde yürütse de futbol müsabakalarında meydana gelen olaylarla bir türlü başa çıkamamaktaydı (Program Slaytı, 2020: 22-25). 1937 yılında İsmet İnönü, maçlarda çıkan olaylara sebebiyet verenlerin cezalandırılacağına ve mükerrer olması halinde de kulüplerin kapatılacağına ilişkin yaptırımları içeren bir tebliğ yayınlamış ancak futbol kaynaklı olaylar siyasi açıdan CHP’nin itibarına zarar verdiği için 1938 yılında TSK’ya son verilmiştir (Fırat ve Tanyeri, 2022: 44).

Beden Terbiyesi Kanunu (BTK) Dönemi

O dönemin Başbakanı Celal Bayar öncülüğünde TBMM’ne ilk defa spor yasası teklifi sunulmuştur. 23 Haziran 1948 tarihli “Spor Teşkilatı Kanunu” teklifinde Ankara’da beden terbiyesi yüksek enstitü kurulacağı yazmasına rağmen bu enstitü 36 yıl boyunca kurulamamıştır (Fırat ve Tanyeri, 2022: 45). Ancak

daha sonradan Ankara, İstanbul ve Manisa’da Gençlik ve Spor Bakanlığı’na tabi spor akademilerinin açılması ile işlevsellik kazanabilmiştir. Bu dönemde hem başbakanlığa hem de devlete bağlı ilk spor üst yönetimi Beden Terbiyesi Umum Direktörlüğü (BTUD daha sonradan adı BTGM olmuştur) kurulmuştur (Program Slaytı, 2020: 26-27).

Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü (BTGM) Dönemi

1938 yılında kabul edilen kanun ile dernekler (cemiyetler) yasasına uygun kurulan kulüpler, resmi faaliyetlere katılabilmek için spor teşkilatına tescillerini ve 45 yaşına kadar bütün yurttaşlara her gün belirli saatlerde beden terbiyesi yaptırmak zorundaydılar. Bu kurallara uymayanlar yargılanmaktaydı (Program Slaytı, 2020: 26-27). II. Dünya savaşı bitiminde söz konusu bu yaptırımlara esneklikler getirilmiş ve CHP tarafından BTGM kanunundaki belli maddelerin kişi hak ve özgürlüklerini ihlal ettiği gerekçesi ile Anayasa Mahkemesi’ne dava açılmış olup ilgili maddeler iptal ettirilmiştir. Ayrıca bu dönemde olimpiyatta elde edilen 6 altın, 4 gümüş ve 2 bronz madalya sportif anlamda çok başarılı bir dönem geçirildiğini göstermektedir (Fırat ve Tanyeri, 2022: 46). BTGM’ce yönetilen Türk sporu 1983 tarihindeki 179 sayılı kanun hükmünde kararnameyle Milli Eğitim ve Spor Bakanlığı bünyesinde yer almıştır. 1986 yılında ise 3289 sayılı yasayla BTGM olan adı “Beden Terbiyesi ve Spor Genel Müdürlüğü” olarak değiştirilmiştir. 1989 yılına gelindiğindeyse Başbakanlığın Devlet Bakanlığı’na bağlanması nedeniyle “Spor Genel Müdürlüğü” adını almıştır (SHGM Web Sitesi).

Spor Hizmetleri Genel Müdürlüğü (SHGM) Dönemi

3289 ve 3703 sayılı Spor Genel Müdürlüğü’nün kuruluş kanununda yer alan federasyon başkanlarının seçimle iş başına gelmesi, spor federasyonlarının demokratik bir yapıya kavuşturulması ve özzerleştirilmesi çabaları 3461 sayılı Türkiye Futbol Federasyonu’nun Kuruluş ve Görevleri Hakkındaki Kanunla başlamış olup, 1993 senesinde çıkartılan yönetmelikle uygulamaya konulmuştur. Söz konusu bu seçimler ilk defa 5 Aralık 1993 senesinde 5230 delegenin katılımı ile gerçekleştirilerek 06.04.2011 tarihli 6223 sayılı Kanuna dayandırılarak 03.06.2011 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile Spor Bakanlığı kurulmuştur (SHGM Web Sitesi). Futbol dışındaki diğer spor dallarında düzenleme yapma yetkisi olan Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğü’nün yapısı 3289 sayılı kanun ile değişmiş ve yerini Spor Genel Müdürlüğü’ne, daha sonra 10/07/2018 tarihli 1 No’lu Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile de Spor Genel Müdürlüğü ibaresi yerini Spor Hizmetleri Genel Müdürlüğü’ne bırakmıştır. 3289 sayılı Spor Genel Müdürlüğü Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun’un da adı Gençlik ve Spor Hizmetleri Kanunu olarak değiştirilmiştir. Bu alandaki bakanlığın yapısı da değişmiştir ancak bu konuyla ilgili tüm mevzuat hükümlerinin yeni duruma uyum sağlayamadığı gözlemlenmiştir (Unan, 2022: 13).

7405 Sayılı Spor Kulüpleri ve Federasyonları Kanunu Dönemi

7405 sayılı “Spor Kulüpleri ve Spor Federasyonları” yasası 26 Nisan 2022 tarihinde, 31821 sayılı resmî gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Kulüplerin hem Gençlik ve Spor Bakanlığı (Spor Bakanlığı) hem de İçişleri Bakanlığı’na bağlanması ile tescil başta olmak üzere çift kayıt vb. durumlardaki bürokratik engellerin aşılması sağlanmıştır (Unan, 2022: 56).

7405 sayılı Spor Kulüpleri ve Spor Federasyonları Yasası’na göre;

- Spor Kulüpleri ve Spor Anonim Şirketlerin (Spor A.Ş.’lerin) karar defterleri, ilgili kayıtları ve diğer belgelerin kanuna, tüzüğe ve hukuka uygunluğu ve mali denetimleri Gençlik ve Spor Bakanlığı tarafından yapılacaktır. Bu Spor Kulüpleri ve Spor A.Ş.’ler için “bağımsız denetim” zorunluluğu da getirilmiş olup bu denetim için gerekli giderler Gençlik ve Spor Bakanlığı tarafından karşılanacaktır.
- Spor Kulüpleri ve Spor A.Ş.’ler gelirlerini, giderlerini, karlarını ve zararlarını gösteren bilançolarını, her yıl hesap dönemi sonrasında üç ay içerisinde beyanname ile Gençlik ve Spor Bakanlığına vermekle yükümlüdür.
- Spor Kulüpleri ve Spor A.Ş.’lerin başka bir Spor Kulübü ve/veya Spor A.Ş. ile birleşme kararı Gençlik ve Spor Bakanlığının iznine tabidir. Ayrıca birleşme kararı genel kurulun en az 4’te 3’ünün katılacağı genel kurul toplantısında ve toplantıya katılanların en az salt çoğunluğunun oyu ile alınabilecektir.
- Spor Kulüpleri bir önceki yılın brüt gelir miktarının en fazla %10’una kadar borçlanabilecektir. Ayrıca genel kurulun çoğunluğunun vereceği karar ile borçlanmak mümkün olacaktır.
- Çok fazla üyesi olan Spor Kulüpleri elektronik ortamda genel kurul yapabilecektir.
- Spor A.Ş.’ler ise toplantıya katılım sağlayan pay sahiplerinin veya temsilcilerinin sahip olduğu sermayenin en az 4’te 3’ünü oluşturan payların sahiplerinin veya temsilcilerinin olumlu oyu ile en fazla %25’i aşan bir borçlanma yapılabilecektir.
- Denk bütçenin sağlanamaması durumunda Spor Kulüpleri ve Spor A.Ş.’lerin yönetim kurulu başkanı ve yönetim kurulu üyelerinin bu mevzuattan kaynaklanan yükümlülüğünü kasten veya ihmalen ihlal etmesi durumunda Spor Kulüpleri ve Spor A.Ş.’lerin pay sahipleri, verdikleri zararlardan alacaklılara karşı müteselsilen sorumlu olacaktır.
- Spor Kulüpleri ve Spor A.Ş.’lerin yönetim kurulu başkanının ve yönetim kurulu üyelerinin yasa kapsamındaki hususlara ve sınırlamalara aykırı hareket etmeleri durumunda 1-3 yıl aralığında hapis cezası ile cezalandırılacaklardır.

- Gençlik ve Spor Bakanlığı'nın stadyum ve sportif tesis kiralamalarından kaynaklı alacakları öncelikli alacak konumuna gelecektir. Buna ilişkin alacaklar doğrudan Spor Toto Teşkilat Başkanlığı'ndan tahsil edilebilecektir.
- Menajerler ile sporcular arasındaki sözleşmeler Noter huzurunda yapılacaktır. Menajere yapılacak olan ödeme; sporcunun brüt geliri 2 Milyon TL'den az ise %10'una kadar, daha fazla ise %5'ine kadar olabilecektir. Aksi takdirde 1-3 yıl aralığında hapis cezası öngörülmektedir. Sporcunun başka kulübe transferi olması durumunda ise bonservis bedelinin %10'una kadar ücret kararlaştırılabilecektir.

TÜRK SPORUNUN YÜZYILLIK KALDIRACI MEDYA

Büyük hedefler ve düşlerle kuruldu cumhuriyetimiz. Hemen her alanda olduğu gibi spor da basın da spor basını da birlikte büyümeye başladı. Ülke savaşlardan çıkmış, yokluklar arasında onurlu bir varoluş mücadelesi veriliyordu. "Cumhuriyetin şımarık çocuğu"^{1*} Türk sporu, o yıllardan bu yana hep talepkâr oldu ve genel olarak, koşullar elverdiğince istekleri karşılandı. Yüzyıllık serüven, sporun medyayla el ele yürüyüşüne şöyle bir bakalım.

Osmanlı döneminde güreş ve okçuluk ağırlıklı olan spor merakı, 20. yüzyıla girerken futbola kaymaya başlamıştı. 1889'da Black Stockings ile kulüpleşen merak, İzmir'den İstanbul'a da taşınmış, önce Moda, ardından Beşiktaş, Galatasaray ve Fenerbahçe kulüpleri ile kiteselleşmişti.

Sanayi devrimi; kentleşme, işçi sınıfı, sosyal haklar gibi etkilerinin yanı sıra kitle iletişim araçlarının da ortaya çıkışı ve yaygınlaşmasını sağlamıştı. Tanzimat sonrası süreçte, dünyada yeni gelişen bir oluşum, olimpiyat fikri, birkaç yıl gecikmeyle Osmanlı'da da karşılığını bulmuş, 1909'da Selim Sırrı Tarcan tarafından Osmanlı Milli Olimpiyat Cemiyeti kurulmuştu. Tarcan değil bir gazeteciymi ilk başkan; Ahmet İhsan Tokgöz. Spor / medya bütünlüğü, bu örnekle de vücut bulmuştu.

Mart 1891 tarihli Servet-i Fünun dergisinde Ali Ferruh Bey tarafından Paris'te kaleme alınmış olan "Eskrim" adlı makale ilk spor yazısı kabul ediliyor. Ama genel olarak, spor gazete sayfalarında kendine yer bulamıyor. Bu eksiklik dergiler aracılığı ile kapanıyor. Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinde Türkiye'de Spor Basını araştırmasında Gazanfer İbar, bu alanı hassasiyetle derlemiş. Osmanlı, geleneksel sporları güreş, okçuluk, atıcılık, cirit, kılıç, binicilik gibi dallara Batıdan gelen yeni futbol, atletizm, bisiklet, çim hokeyi, eskrim gibi branşları eklemeye başlamıştı. Tek tük spor yazıları başlıyordu. Bir

1 * 2 dönem TSYD başkanlığı yapmış, Basın Şeref Kartı ve Burhan Felek Basın Hizmet Ödülü sahibi gazeteci Atilla Gökçe'nin tanımıdır.

dizi spor dergisi de basılır olmuştu: Futbol, Terbiye ve Oyun, İdman, Sipahi Mecmuası, Spor Alemi ve Şa Şa Şa, başlıcalarıydı.

I. Dünya Savaşı biterken ülke savaştan, işgalden çıkamıyordu. Kurtuluş Savaşı'ndan TBMM'nin ilanı ve cumhuriyete giden süreçte, spor oluşumu da hareketlenmişti. 1922'de Ali Sami Yen başkanlığında Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı (günümüzün Spor Hizmetleri Genel Müdürlüğü) 1923'te ise Türkiye Futbol Federasyonu kurulmuştu.

Medya, o yıllarda gazete ve dergiler ile radyoydu. Radyo, bizde ilk yayın için 1927'yi, ilk maç yayını için 1934'ü bekliyordu. Ama kitle iletişimi, sporun ağırlığını hissetmeye başlamıştı. Değerli fikir adamlarının büyük bölümü gazetelerde de yer alıyordu ya da gazeteciydi. Spor yönetiminde de bu isimler, örneğin Burhan Felek'in yer alması şaşırtıcı değildi. Şeyh-ül muharririn unvanlı Burhan Felek, toplam 26 yıl Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Başkanlığı yaptı. Sporla ilişkisi de güçlüydü. Kurucuları arasında yer aldığı Türkiye Milli Olimpiyat Komitesi'nin 21 yıl süreyle aralıksız başkanlığını yürüttü.

Cumhuriyet yaş almaya devam ederken spor da iletişim de geliyor, dünya entegrasyonu sporun yapısını da belirliyordu. Spor, devlet eliyle, desteğiyle büyüyor, öyküler giderek bütün toplumu kapsıyordu. Ata sporu güreş, dünya ve olimpiyat şampiyonları çıkarıyor, kıvancını bütün ulus paylaşıyordu.

Olimpizm, özellikle amatörlük konusunda son derece sert kurallarla yürüyordu. Genel ekonomik koşullar arasında zaten amatörlükten kolay kolay uzaklaşamıyordu. Böylesi bir iklimde oluşan spor öyküleri gerek içerik gerek anlatım dili açısından bugün kolay kolay karşılaşılamayacak kadar naif ve hesapsızdı.

1999'da Atatürk Olimpiyat Stadı'nın temeli atılırken, rahmetli Hıncal Uluç başta olmak üzere, bir grup gazeteci, stadın konumu ve yönü üzerinden büyük bir tartışma başlatmıştı. Eleştiriler, aleni saldırı boyutuna gidebiliyor, suçlamalara dönüşebiliyordu. Benzer bir örnek, yıllar önce, Ali Sami Yen Stadı temeli atılırken yaşanmış, dönemin hassas yaklaşımı bakın 1933 tarihli Olimpiyat dergisine nasıl yansımıştı: "Galatasaray kulübünün Mecidiye köyü civarında stat yaptıracağı rivayeti var. Fakat intihap edilen yerin stat yapmağa müsait olup olmadığı düşünülmemiş galiba. Çünkü ağustos ayında İstanbul'da yaprak kıpırdamazken Mecidiye köyünde rüzgâr eser. Kışın bütün fırtınaların randevu yeri orasıdır. Böyle bir yerde futbol oynamaya bittabi imkân yoktur. Demek bundan sonra 'rüzgârın kapıp götürdüğü futbol topları' diye Galatasaray kulübünün hesabında yeni bir masraf faslı açılacak".

Çeşitlilik de önemliydi. Cumhuriyet'in ilk yıllarında, dönemin en büyük spor dergisi "Spor Alemi" bunun değerli örneklerindendir. Avrupa Postası başlığı altında yurt dışından spor haberlerini duyuran dergide, boks, tenis, hokey,

yüzme, bisiklet, cirit, binicilik, atletizm içerikleri de yer alırdı. Ağırlık futbolu ama Fenerbahçe, Altınordu, Gürbüzler, Galatasaray, İdman Yurdu, Vefa ve Beşiktaş'tan oluşan İstanbul'daki çim hokeyi liginin haberleri de yazılırdı.

Türkiye İdman Mecmuası, Şa Şa Şa haftalık spor gazetesi, Gol Spor Mecmuası ilk yılların değerli ürünleriydi. Latin harfleriyle yayınlanan ilk önemli spor dergisi Türkspor oldu. 1929'da doğdu. Altı yıl sonra kapanıp 1947'de tekrar açıldığında başında Türk futbolunun ünlü hakemi Sulhi Garan vardı. Sadun Galip (Savcı), Cihat Arman, Adnan Ahıska, Ertuğrul Şevket, Samim Var, Burhan Felek ve Abdi İpekçi'nin yazılarını okuyabilirdiniz.

1931'de Olimpiyat, 1932'de Top, 1937'de Kırmızı Beyaz 1939'da Stad, 1951'de Türkspor Âlemi, 1953'te Turgay Şeren ve Mithat Perin'in sahibi olduğu Sinespor, önemli spor yayınları oldu. Abdi İpekçi'nin yönetiminde başyazar Gündüz Kılıç ile Adnan Akın, Tevfik Ünsi, Halit Kıvanç haftalık yazılar sunuyordu. 1966'da Fotospor, Spor dergiciliğinde çığır açtı. Tiraj ve içeriği çok güçlüydü.

Tabi o yıllar, televizyonun sporda etkin olduğu yıllara dönüşüyordu. Türkiye, dünyadaki gelişmeleri anında yakalayamıyordu ancak sonuç kaçınılmazdı. Özellikle televizyon yayınları, olimpiyat oyunları, boks ve futbolda dünyayı peşinden sürüklüyordu. Sponsorluklar, dönemin reklam anlaşmaları, TV yayınlarını daha cazip hâle getiriyordu. En geniş kitleye en hızlı şekilde ulaşma düsturu, zaman zaman spor düsturunun önüne geçecek hamlelere neden olabiliyordu.

Dünya sporu, her unsuruyla, belli markalar ve kişilerin yönlendirmesi altında sıkıştı. Önce, spor üzerinden müthiş bir pazar oluştu, ardından, sporun pazarlaması. Tüm bunlar, birbirini besleyerek büyürken Türk sporu ortak fikirden uzakta değildi. Okullardaki spor iklimi, 1970'lerde bir hayli yüksekti ancak uluslararası arenada milli takımlarımız, sporcularımız sürekli başarılarla ulaşamıyordu.

Sıradan bir TV dizisi, Beyaz Gölge, koca ülkede basketbol ivme kazandırbilmişti. O dönemin en değerli milli basketbol heyecanı, Balkan Şampiyonası ya da Çalenç Turnuvası gibi maçlarda yaşanıyordu. İlerleyen yıllarda önce ev sahiplikleri ile dünya arenasında var olmaya başladık. 1992'de İstanbul'da düzenlenen Final Four, zirveyi İstanbul'a taşıdı. 1996'da o dönemki adıyla Efes Pilsen Koraç Kupasını kazandığında, Avrupa'dan kulüpler düzeyinde ilk kupa getiriliyordu.

Yayın hakları, spor iletişimi kadar yapısal güç ve değişiklik de getirdi. Ne yazık ki, ülkenin en fütursuz başlıkları, manşetleri de ekonomik büyümeyle eş zamanlı gelişti. En büyük spor markalarına, kulüplere doğrudan hakaretler, milli duygulara tercüman niyetiyle abartılı hamaset içerikleri, küfürler, küfür kısaltmalarını isim yapan, bu kısaltmayı kelime oyunlarında kullanan spor ga-

zeteleri... Hepsi, 80'lerin sonunda başlayan süreçti. 21. yüzyıla taşındı. Ne yazık ki sorumluları, hak ettikleri bedellerle karşılaşamadılar ve spora verdikleri zarardan çok kişisel edimleriyle bilindiler.

Dijital medyanın giderek güç ve ağırlık kazandığı dönemde de iyice kontrolden çıkmış bir yapı sergiliyor. Dijital medya önce hüküm veriyor, sonra yargılıyor. Bu yapı, siber haklar ve siber hukuk gelişimi tam olarak tamamlanamadığı için kesin bir çözüm sunulamıyor.

Spor, Cumhuriyetin ilk yıllarının çok ötesinde, fersah fersah ilerleme kaydetmiş durumda. Türkiye'nin en önemli tanıtım alanlarından biri ve her başarılı sonuç bunun katlanarak büyümesini sağlıyor. Medya, her unsuruyla, bu büyümenin sesi, resmi ve kaldırıcı görevine devam ediyor.

Olimpiyat oyunları, dünya ve Avrupa şampiyonlarının her branşta iddialı ülkelerinden birine dönüşüyoruz. İstikrar, genel olarak en önemli yapısal sıkıntımız olarak adlandırılrsa da başarılar, yeni sporculara ışık tutuyor. Zaman zaman, büyük heyecan ve coşkuyla izlediğimiz sporcularımız, doping gibi sebeplerle utancımıza dönüştü. Adını spor salonlarına, pistlere verdiğimiz sporcular, yüz kızartıcı şekilde sahneden uzaklaştılar. Tüm bu süreçlerde, medyanın varlığı çok değerliydi. Gerçekler ortaya çıktı. Utançları gizlemedik. Yüzleştik ve ders almaya çalıştık.

Bu arada yeni başarılar yaşamaya başladık. 1996'ya dek futbolda Avrupa Şampiyonası'na katılmayan A Milli Takım hem Avrupa hem Dünya üçüncüsü oldu. Futbolda iki Avrupa Kupası Türkiye'ye geldi. Ev sahibi olunca sevinebildiğimiz Euroleague'de final kaybedince üzülen şampiyonlar çıkardık. Voleybolda, üç ayrı kadın takımımız Avrupa ve Dünya şampiyonlukları yaşadı. Olimpiyat oyunlarına, adımı zar zor bildiğimiz branşlarda sporcu gönderdik, şampiyon çıkardık. Voleybolda dünyanın 1 numarası olduk. Ve tüm bu süreçleri yaşarken, medya sporun gelişimindeki lokomotif rolünden uzaklaşmadı.

İletişim, sporu her zaman sevmiştir. Kurumsal iletişim, destek aldığı her başlık için fazlasıyla destek üretmiştir. Medya, Cumhuriyetimizin yüzüncü yılında, kırılıp dökülen süreçleri, içerikleri olsa da her zaman sporu, büyük ilgi ve ciddiyetle takip etmiştir.

Sporadaki gelişim ve güç, medyada yapısal değişiklikleri de beraberinde getirmiştir. Spor içeriğinin bolluğu, önce TV yayın saatlerinin, gazetelerde spor sayfalarının artmasını sağlamıştır. Devamında, salt spor içerikli TV kanalları, spor gazeteleri ortaya çıkmıştır. Yayın hakları, sporun en değerli gelir mekanizmalarından birine dönüşmüştür.

Medya, yakın dönemde iki ana yönde dijitalize oluyor:

1- Basılı ürünler, sadece online ürünlere dönüşüyor.

2-Konvansiyonel medya, dijital platformlara dönüşüyor. Analog yayınlar çoktan dijitalize oldu. Ancak, bildik yayın unsurları, TV'ler (örn: ATV, Show TV, TRT, Star vs...) taşıyıcı olarak dijital yöntemleri de tercih ediyor. Bunlara; web siteleri, twitter, facebook, instagram, flicker, podcast, twitch, ticktock, snapchat gibi dijital dünyanın kendi araçları ekleniyor.

Düşük maliyet ve internet bağlantılı her ortamda erişim kolaylığı, tercih sebebi oluyor. Kitlelesel yayınlarda çokça tercih edilmiyor, henüz alışkanlıklar oturmadı. Ancak, reklam verenler ve sponsorlar dikkate alyorlar. Erişim ya da üretim platformu ne olursa olsun, 'aslanan içeriktir' düsturu, spor yayıncılığında da önemli bir gerçeklik.

Cumhuriyetin ilk yıllarından bu yana, dünya çapında ses getiren, ülkenin en önemli yapısı muhtemel spor oldu. Kurucusundan bu yana her daim devlet desteğinin esirgenmediği Türk sporu, iletişimin her türünde, her yöntem ve dönemde güçlü bir şekilde yer bulmaya devam edecektir.

CUMHURİYETİN İLANINDAN GÜNÜMÜZE YÖNETİMSEL BOYUTLARIYLA TÜRK SPORU

Devletlerin uygulamakta olduğu genel yönetim politikalarıyla ülke içerisinde ve dışarısında uygulanacak olan spor politikaları bu yönetimin bir parçasıdır ve ayrı düşünülemez. Ülkede uygulanacak spor yönetimiyle ilgili kararlar yine devleti yöneten otoritelerce alınacaktır. Asli görevi, sportif çalışmaların bilimsel yöntemler ışığında yürütülmesi, farklı AR-GE çalışmalarının yapılarak bunların genel ilkelere dönüştürülerek uygulanması olan spor yönetimi spor alanına ilişkin karar ve hedeflerin gerçekleştirilmesine yönelik faaliyetlerle ilgilenmektedir (Erol, 2015).

Bu gelişmeler ışığında ülkemizde spor yönetimi tarihini kısa bir özet olarak dört başlıkta toplamak mümkün olacaktır.

- İlk aşama olarak 1922 ile 1936 yılları arasındaki dönemi kapsayan süreç yönetsel ve özellik olarak değerlendirilebilir. Yönetsel açıdan gönüllü olarak seçim esasına dayanan Türkiye İdman Cemiyetleri ve sportif özellik açısından ülkemizin dünya müsabakalarına çıkmasından oluşmaktadır.
- İkinci aşama, 1936 ile 1938 yılları arasındaki dönemi kapsamaktadır. Burada gönüllü seçim özelliğini devam ettirme çabaları devam etse de dönemin siyasi erkleriyle ilişkilendirme olmuştur. Dönemin iktidarı CHP'ye bağlanma kararı oy birliği ile alınarak Türk Spor Kurumu olarak karşımıza çıkmaktadır.

- Üçüncü aşama olan 1939 ile 1945 yılları arasındaki dönem Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğünce sportif tüm faaliyetlerin yönetsel açıdan devlet eliyle doğrudan yürütülmesi aşamasıdır. Burada sportif tüm faaliyetlerin tüm yurttaşlar için beden eğitimi ve spor yapma ve spor kulüplerine girme Mükellefiyetini beraberinde getirmektedir (Fişek,1985).
- Son aşama olan 1946'dan günümüze kadar ki dönemde ülkemizin batıya uyumluluk süreçleriyle birlikte demokratik sivilleşme ve serbest piyasa ekonomisi ışığında süreçlerin devam ettirildiği bir politika izlenmiştir (Şahin, 2011:3).

Dünya ve Türkiye'deki son gelişmeler, Türk sporunun yeniden yapılandırılma gerekliliğini vurgulamaktadır. Sporun kamu hizmeti olarak yönetilmesi, devletin rehberlik, teşvik, destek ve denetim rolünü üstlenmesini gerektirir. Spor yönetiminde etkili bir yönetim sistemi, diğer kamu hizmetlerinde olduğu gibi uygulanmalıdır. Bu bağlamda, sivil toplum kuruluşları, yerel yönetimler, spor federasyonları, gönüllü spor kuruluşları, spor kulüpleri ve diğer spor örgütleri, Türk spor politikasının belirlenmesinde aktif katılım sağlamalıdır. Bu, sporun daha kapsayıcı ve etkili bir şekilde yönetilmesine olanak tanımaktadır (Gök ve Sunay, 2010:7).

Sportif faaliyetlerin yönetsel açıdan gönüllü kurumlar aracılığıyla yürütüldüğü gelişmiş ülkelerde başarılar elde edilirken, ülkemizde devlet eli aracılığıyla Spor Genel Müdürlüğünce kararların alınması ve yürütülmesi görülmektedir. Nitekim kendi kendini de yönetemediği görülmektedir. Gelişmiş Avrupa ülkelerinde spora olan bakış açıları her kurumdan bağımsız bir örgütlenme eliyle özerk federasyonlarla farklı farklı branşları yöneten spor kulüpleri aracılığıyla tüm topluma indirerek yaygınlaştırmayı amaçlamaktadır (Çolakoğlu, 2009:324).

Türk sporunun tarihsel gelişimi, örgütsel değişim ihtiyacını sık sık gündeme getirmiş ve bu değişimin odak noktası spor federasyonlarının özerkliği olmuştur (Kavasoğlu, 2011). Bu süreç boyunca, Türk sporunun sorunlarını çözmek amacıyla çeşitli tartışmalar ve arayışlar yaşanmıştır. 2011 yılında ise Türk sporunun yönetimini şekillendirmek amacıyla önemli bir adım atılmış, Gençlik ve Spor Bakanlığı kurulmuştur. Kanun Hükmünde Kararname ile yapılan değişikliklerle Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğü'nün adı "Spor Genel Müdürlüğü" olarak değiştirilmiştir (<http://bimer.gsb.gov.tr/Dokuman/4.5.638.pdf>). Bu girişimler, Türk sporunun gelişimini teşvik etme amacı taşımaktadır. Ancak, her ne kadar yapılan düzenlemeler Türk sporuna ivme kazandırmış olsa da uluslararası arenada elde edilen sportif başarılar hala beklenen seviyede değildir. Bu da Türk sporunun mevcut sorunlarının sürdüğünü düşündürmektedir.

Spor, gençlerin fiziksel sağlığını desteklemenin yanı sıra, sosyal bağları güçlendirme ve sağlıklı yaşam alışkanlıkları kazanma açısından da kritik bir rol oynamaktadır. Hatta Anayasanın 59. maddesi, devletin her yaşta vatandaşın fiziksel ve ruhsal sağlığını korumak için sporu teşvik etmesini öngörmektedir (http://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2011.pdf). Bu hüküm, sporun sadece beden sağlığını korumakla kalmayıp aynı zamanda kitlelere yayılmasının da önemini vurgulamakta ve sporun sadece sporcular için değil, aynı zamanda seyirciler için de sağlıklı bir yaşam tarzını teşvik eden eğitici bir araç olarak görülmesini sağlamaktadır. Bu nedenle, sporun geliştirilmesi ve teşvik edilmesi devletin sorumluluğundadır (Aydın vd., 2007: 89).

SONUÇ

Cumhuriyetimizin ilk yıllarından günümüze kadar spor arenasındaki dört farklı alanda yapılan çalışmaların gelişim süreçlerini ayrıntılı olarak incelediğimiz bu çalışmamızın ilk boyutunda Cumhuriyetin ilanından günümüze sivil toplum boyutuyla Türk sporu incelenmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan bu yana geçen 100 yıllık süreçte, sivil toplumun Türk sporuna büyük etkisi olduğu açıkça görülmektedir. Sivil toplum, gençleri spor yapmaya teşvik etmek, toplumsal dayanışmayı artırmak, kadın hakları ve sağlıklı yaşam tarzını yaygınlaştırmak gibi birçok alanda sporun gelişimine ve toplumsal dönüşüme önemli katkılarda bulunmuştur. Bu süreçte özellikle Türk amatör spor kulüpleri ve gençlik teşkilatları, sivil toplumun spor alanındaki belirgin yansımaları olmuştur. Bu kulüpler, gençlerin spor yapmalarını teşvik etmenin yanı sıra, toplumsal ilişkilerini güçlendirmek ve sosyal becerilerini geliştirmelerine yardımcı olmuştur. Eğitim kurumları, sivil toplum kuruluşları ve devlet iş birliğiyle sporun eğitimle bütünleştirilmesi, özellikle gençlerin spor yapma alışkanlıklarını artırarak onları sağlıklı bir yaşam tarzına teşvik ettirmektedir. Okullarda spor etkinlikleri ve beden eğitimi derslerinin önemi de gün geçtikçe daha fazla vurgulanmaktadır. Spor örgütlerinin yönetimi ve sivil toplum ile ilişkisi büyük bir önem kazanmıştır. Sivil toplum kuruluşları, sporun daha şeffaf, adil ve katılımcı bir şekilde yönetilmesi için çalışmalar yaparak sporun yönetimine olumlu katkılarda bulunmuştur ve gündün güne bu katkıyı artırmıştır.

Görüldüğü üzere Cumhuriyetin ilanından günümüze sivil toplum, Türk sporunun, gençlerin, kadınların, engellilerin ve toplumun yaşamlarındaki olumlu etkileri artırmayı hedefleyerek çeşitli çalışmalar yürütmüştür. Sivil toplum ve spor, Türkiye Cumhuriyeti'nin 100 yıllık sürecinde toplumsal dönüşümün önemli bir aracı olmuştur.

Çalışmanın ikinci boyutunda cumhuriyetin ilanından günümüze Türk sporunun hukuksal evrimi incelenmiş olup son olarak 26 Nisan 2022'de yürürlüğe

giren ve Cumhuriyetin en güncel spor yasası olan 7405 Sayılı Spor Kulüpleri ve Spor Federasyonları Kanunu ele alınmıştır. Spor organizasyonları ve paydaşlarında yaşanan artış, sporun belli kurallar çerçevesinde düzenlenmesi ihtiyacını doğurmuş ve spor hukuku da artan bu ihtiyaçları daha etkin bir şekilde karşılamak ve sporun gereklerini yerine getirmek adına kendini güncellemiştir. Bu güncellemelerden biri olan ve spor alanındaki farklı alanlara yenilikler getiren 7405 sayılı Spor Yasası ile Spor Bakanlığına olağanüstü yetkilerinde verildiği gözlemlenmiştir.

Çalışmamızın üçüncü boyutunda Türk sporunda medya, dördüncü boyutunda Cumhuriyetin ilanından günümüze yönetsel boyutuyla Türk sporu ele alınmıştır. Ülkemizde spor yönetimi sıkça eleştirilen merkeziyetçi bir yapıya sahip olduğundan bir takım yönetim sorunlarını beraberinde getirmektedir. Merkeziyetçi yaklaşım, bürokrasinin aşırı büyümesine yol açmakta ve basit bir hizmet için bile üst düzey onay gerekliliği ihtiyacı doğurmaktadır. Bu durumda iş süreçlerinin karmaşıklığı ve uzaması gibi durumlara neden olmakta ve işleyle ilgili etkinliği azaltırken cari giderleri artırmaktadır. Türk sporundaki cari sorunların üstesinden gelmek, iş süreçlerinin karmaşıklığını engelleyip sürecin kısılması ve spor yönetimini sonuç odaklı ve daha etkili hale getirmek için merkezi yönetimin alt yönetimlerine verdiği yetki ve sorumlulukları arttırması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Alkan, M.Ö. (1998). 1856-1945 İstanbul'da Sivil Toplum Kurumları-Toplumsal Örgütlenmesinin Gelişimi (Devlet-Toplum İlişkisi Açısından Bir Tarihçe Denemesi), Tanzimat'tan Günümüze İstanbul'da Sivil Toplum Kuruluşları, Yay. Haz. Osman Köker. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Atabeyoğlu, C. (1991). Türk Spor Tarihi Ansiklopedisi, İstanbul: Fotospor Gazetesi.
- Atabeyoğlu, C. (2001). Sporda Devlet mi Devlette Spor mu?, İstanbul: Türkiye Milli Olimpiyat Komitesi Yayını.
- Aydın, A. D., Demir, H. & Yetim, A. (2007). Türk Spor Politikalarında Öngörülen Hedeflerin Gerçekleşme Düzeylerinin Belirlenmesi Üzerine Bir Araştırma (GSGM Örneği), *Niğde Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 1(2), 87-96.
- Bebek, H. (2015). Türk Sporunun Yönetsel Sorunları ve Çözüm Yollarına İlişkin Parlamenterlerin Görüşleri. Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü. Ankara.
- Belge, M. (1983). Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi. Ankara: İletişim Yayınları.

- Çaha, Ö. (2007). *Aşkın Devletten Sivil Topluma*. İstanbul: Plato Film Yayınları.
- Çolakoğlu, T. & Erturan, E. (2009). Spor Federasyonlarının Özerkleşmeleri ve Hukuksal Boyutunda Spor Hukuku Gereksinimleri. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*. 8(27), 323-335. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/esosder/issue/6141/82418> (Erişim Tarihi: 23.09.2023).
- Doğar, Y. (1997). *Türkiye’de Spor Yönetimi*, Malatya: İnönü Üniversitesi Yayınları.
- Ekenci, G.& Serarşlan, M.Z. (1997). Gelişim Aşamaları Bakımından Türk Spor Teşkilatı ve Değerlendirmesi. *Gazi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*. 2 (3), 72-81.
- Erol, M. (2015). *Türkiye’de Spor Yönetiminin Yeniden Yapılanması Yüksek Lisans Tezi*. Türkiye Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü. Ankara.
- Felek, B. (1976). Spora Ait Garip Olaylar. *TMOK Dergisi*. 32, 5-6.
- Fırat, B. F. & Tanyeri, Y. (2022). Türkiye’de Spor Kulüplerin Yasal Dayanağı (1896 -2022). *Spormetre Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*. 20 (4), 41-55. <https://dergipark.org.tr/en/pub/spormetre/issue/74131/1135826> (Erişim Tarihi: 20.09.2023).
- Fişek, K. (1983). Devlet Politikası ve Toplumsal Yapıyla İlişkileri Açısından Spor Yönetimi Dünyada -Türkiye’de, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Fişek, K. (1985). 100 Soruda Türkiye Spor Tarihi. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Fişek, K. (1985). Türkiye’de Spor Cumhuriyet Dönemi. Türkiye Ansiklopedisi. İstanbul.
- Gençlik ve Spor Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname. 3/6/2011, <http://bimer.gsb.gov.tr/Dokuman/4.5.638.pdf> (Erişim Tarihi: 31.08.2023).
- Gök, Y. & Sunay, H. (2010). Türkiye ve Fransa’da Uygulanan Spor Yönetiminin Kamu Yönetimi Açısından Karşılaştırılması. *Spormetre Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*. 8 (1), 7-16.
- Güney, E. (2020). Türkiye’de Spor Yapılanması: Hukuki ve İdari Boyut. Kadir Has Üniversitesi Spor Hukuku ve Yönetimi Programı Ders Slaytı, İstanbul.
- Gür, R. (1942). *Beden Terbiyesi İşleri Karşısında Hukukçu*. Ankara: Beden Terbiyesi ve Spor Yayınları.
- İmamoğlu, A.F. (2002). Türkiye’de Sporun Yönetimsel Yapısı İçinde Spor Federasyonları. 7. Uluslararası Spor Bilimleri Kongresi. Antalya. 3-10.
- Kavasoğlu, İ. (2011). Yeni Kamu Yönetimi Anlayışının Spor Yönetimine Uygulanabilirliğinin Spor Yöneticileri Açısından Değerlendirilmesi. Yüksek Li-

- sans Tezi. Gazi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü. Ankara.
- Keten, M. (1993). Türkiye’de Spor. Ankara: Polat Ofset.
- Kırşan, N. (1938). Halkevlerinde Beden Terbiyesi. *Ülkü Dergisi*. 12 (68), 126-128.
- Spor Hizmetleri Genel Müdürlüğü. <https://shgm.gsb.gov.tr/Sayfalar/112/105/Tarihce> (Erişim Tarihi: 19.09.2023).
- Sunay, H. (2002). Türkiye’de Sporun Yaygınlaştırılması Kapsamında Çağdaş Spor Yöneticilerinin Rolü ve Önemi. 7. Uluslararası Spor Bilimleri Kongresi. Antalya.263-264.
- Sümer, R. (1990). Türkiye’de Spor Yönetiminin Tarihsel Gelişimi ve Sporda Demokrasi. Ankara: Şafak Matbaası.
- Şahin, M. Y. (2011). Spor Siyaset Etkileşimi. Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü. Ankara.
- Tayga, Y. (1990). Türk Spor Tarihine Genel Bakış. Ankara: GSGM Yayınları.
- TBMM, Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planının (1990-1994) Onaylandığına İlişkin Karar. Karar No.62 Karar Tarihi 22.02.1989.
- TBMM, Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planının (1985-1989) Onaylandığına İlişkin Karar. Karar No.8 Karar Tarihi 13.07.1984.
- TBMM, Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planının (1979-1983) Onaylandığına İlişkin Karar. Karar No.6 Karar Tarihi 29-30.11.1978.
- TBMM, İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planının (1968-1972) Onaylandığına İlişkin Kanun. Kanun No.933 Karar Tarihi 11.08.1967.
- TBMM, On Birinci Beş yıllık Kalkınma Planının (2019-2023) Onaylandığına İlişkin Karar. Karar No.1225. Karar Tarihi: 18.07.2019.
- TBMM, Onuncu Beş yıllık Kalkınma Planının (2014-2018) Onaylandığına İlişkin Karar. Karar No.1041 Karar Tarihi 02.07.2013.
- TBMM, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planının (2001-2005) Onaylandığına İlişkin Karar. Karar No.397 Karar Tarihi 27.06.2000.
- TBMM, Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planının (1973-1977) Onaylandığına İlişkin Karar. Karar No.5 Karar Tarihi 26.10.1972.
- TBMM, Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planının (1996-2000) Onaylandığına İlişkin Karar. Karar No.374 Karar Tarihi 18.07.1995.
- Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, Sporun geliştirilmesi ve tahkim, MADDE 59. http://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2011.pdf (Erişim Tarihi: 31.08.2023).
- Türkiye İstatistik Kurumu, İstatistik Veri Portalı <https://data.tuik.gov.tr/>

Kategori/GetKategori?p=nufus-ve-demografi-109&dil=1 (Erişim Tarihi: 31.08.2023).

Türkkan, H. (2018). Osmanlı Devleti'nde Demokratikleşme ve Kanun-ı Esasi'nin Demokratik Hüviyeti. *Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 3, 2149.

Unan, D. (2022). Profesyonel Sporcu Sözleşmeleri. Ankara: Adalet Yayınevi. 1961 Anayasası. 31 Mayıs 1961 tarih ve 10816 sayılı Resmî Gazete.

1982 Anayasası, 20 Ekim 1982 tarih ve 17844 sayılı Resmî Gazete.

2908 Sayılı Dernekler Kanunu. 7 Ekim 1983 tarih ve 18184 sayılı Resmî Gazete.

3289 Sayılı Beden Terbiyesi ve Spor Genel Müdürlüğünün Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun. 28 Mayıs 1986 tarih ve 19120 sayılı Resmî Gazete.

3512 Sayılı Cemiyetler Kanunu. 28 Haziran 1938 tarih ve 3959 sayılı Resmî Gazete.

3530 Sayılı Beden Terbiyesi Kanunu. 16 Temmuz 1938 tarih ve 3961 sayılı Resmî Gazete.

5253 Sayılı Dernekler Kanunu. 4 Kasım 2004 tarih ve 25649 sayılı Resmî Gazete.

7405 Sayılı Spor Kulüpleri ve Spor Federasyonları Kanunu. 26 Nisan 2022 tarih ve 31821 sayılı Resmî Gazete.

